

MILITAIRE SPECTATOR

DE PAX SINICA EN HET NEDERLANDSE VEILIGHEIDSBELEID

- Navigeren door het terra incognita van de toekomst
- Pogingen flexibel te reageren?
- De dialectiek van interventie en contra-interventie

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

In *Militaire Spectator* 6-2022 verschijnt onder meer: 'De Slag om Chora (deel 1)' door Ivor Wiltenburg MA, Lysanne Leeuwenburg MA, en Martijn van der Vorm MA.

Het Chora District in Uruzgan, Afghanistan, was in juni 2007 het decor voor de gevechten tussen de Nederlandse troepen van de International Security Assistance Force (ISAF) en vijandelijke milities (Anti-Coalition Militia, ACM). De ACM trachtte op gewelddadige wijze de Nederlandse ISAF-troepen uit Chora te verdrijven, maar door militair ingrijpen kon dit uiteindelijk worden voorkomen. Deze gevechten zijn in de volksmond bekend geworden als de 'Slag om Chora'.

De Slag om Chora is in meerdere opzichten een belangrijke gebeurtenis geweest voor Nederland, en de Nederlandse krijgsmacht in het bijzonder. De gevechten zorgden in de eerste plaats voor een betere bewustwording in het Nederlandse publieke debat over de aard van de

ISAF-missie in Uruzgan. Voorheen werd veelal gebruik gemaakt van het frame 'opbouwmissie' - een niet bestaande term in de Nederlandse *Defensiedoctrine* - dat een verkeerde presentatie blijkt van de werkelijkheid ter plaatse. In de tweede plek werd de Slag om Chora door de Koninklijke Landmacht gepresenteerd als een grote overwinning tijdens een serie 'roadshows' langs grote Nederlandse kazernes, waarbij officieren die betrokken waren bij de gevechten duiding gaven aan de gebeurtenissen in Chora. De link met de Val van Srebrenica (1995) werd hierbij veelvuldig gemaakt, waarbij de Slag om Chora werd gebruikt als een vorm van verschoning, aangezien de Nederlandse troepen deze keer wel in staat bleken om vasthoudend militair te reageren tegen een olopemde dreiging. Er kwam echter ook kritiek op het Nederlandse optreden, met name over de legaliteit van de Nederlandse escalatie, waarbij gebruik is gemaakt van vuur- en luchtsteunmiddelen om de ACM te slijten en de opbouw te verstoren. ■

Invictus

*'It matters not how strait the gate,
How charged with punishments the scroll,
I am the master of my fate,
I am the captain of my soul.'*

Slotstrofe van 'Invictus' - William Ernest Henley (1875)

In april van dit jaar konden we getuige zijn van een prachtig evenement: de Invictus Games, een internationaal sportevenement voor fysiek en/of mentaal gewonde militairen. De Invictus Games gebruiken de kracht van sport om herstel te stimuleren, revalidatie te ondersteunen en breder begrip en respect te genereren voor hen die hun land dienen of gediend hebben. 'Invictus' staat voor 'onoverwonnen'. Het symboliseert de vechtlustige geest van gewonde militairen en laat zien wat je, ondanks je verwondingen, kunt bereiken. De media schetsten een mooi beeld van het sportieve gedeelte maar zeker ook van de onderlinge verbondenheid, het belang van contact met lotgenoten en begrip. Helaas waren de reportages wat beperkt, maar als je het geluk had om het Haagse Zuiderpark te kunnen bezoeken zag je die verbondenheid niet alleen, je voelde haar ook! Echter, begrip komt met name van lotgenoten onderling en hun familie, terwijl duidelijk is dat begrip van anderen net zo belangrijk is. En aan het ontwikkelen van dat begrip wordt buiten de periode rond de Invictus Games weinig gedaan. Erger nog: het blijft stil!

Militairen functioneren tijdens missies vaak onder moeilijke omstandigheden, waarbij het gebruik van praktische kennis en ervaring, en het hebben van de juiste mindset, vaak de sleutel is tot succes. We leren daarbij constant van elkaar – daar waar het goed, maar zeker ook waar het fout ging. Wat wordt er gedaan met de ervaringen van de getroffenen en hun omgeving? Kunnen we die ook gebruiken bij het herstel of het voorkomen van (een deel van) de beschadigingen? Wat kunnen wij, daarnaast, opsteken van de specialisten en andere hulpverleners die werken met de getroffenen? Is begrip voor de getroffenen niet juist van belang buiten de Invictus Games?

De *Militaire Spectator* wil daarom aandacht vragen voor bijdragen die kennis en begrip kunnen kweken bij een veel grotere groep. We gaan er immers prat op dat het tijdschrift al bijna 200 jaar bestaat, en het is daarmee het oudste militair-wetenschappelijke tijdschrift ter wereld dat nog altijd uitkomt. Juist dit platform kan kennis en ervaring delen op het gebied van revalidatie van fysieke en geestelijke oorlogsverwondingen. Het kan ook duidelijk maken wat de gevolgen zijn voor de getroffenen en voor hun omgeving en wat we als mens en zeker als collega kunnen doen als we met de groep in aanraking komen. In de loop der jaren is daarover vast een schat aan informatie verzameld en verwerkt, maar daar horen of zien we weinig tot niets over. Met deze oproep wil het tijdschrift meer begrip kweken voor wat de hierboven vermelde laatste strofe van Henley's 'Invictus' betekent en dat we gaan begrijpen wat er achter 'onoverwonnen' nog verborgen is. Ook als je zelf niet bent getroffen of in jouw directe omgeving niemand hebt met blijvende fysieke of geestelijke verwondingen is begrip belangrijk. Dat hebben de collega's die lijden aan de gevolgen van hun inzet meer dan verdiend. ■

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
E info@kvbk.nl
facebook.com/KVBKsecretaris
twitter.com/kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor R. Verheijen MA
E secretaris@kvbk.nl
Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
E ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

Igen b.d. ir. R.G. Tieskens (hoofdredacteur)
drs. A. Alta
kol Marns drs. G.F. Booij EMSD
ltkol drs. L. Boskeljon-Horst
kol dr. A.J.H. Bouwmeester
prof. dr. A. ten Cate
dr. A. Claver
drs. P. Donker
cdre KLu b.d. F. Groen (plv. hoofdredacteur)
kol ir. M.P. Groeneveld
kap (R) L.J. Leeuwenburg-de Jong MA
(e-outreach)
kol mr. dr. B.M.J. Pijpers
mr. drs. A. van Vark KMar
ktz drs. H. Warnar

BUREAU-REDACTIE

M. Katsman MA
dr. F.J.C.M. van Nijnatten (eindredactie)
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 – 316 51 20
E redactie.militaire.spectator@mindef.nl
www.militairespectator.nl
facebook.com/militaire-spectator
twitter.com/milspectator

De Militaire Spectator is
aangesloten bij de European
Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 30,00
studenten € 22,50
buitenlandtoeslag € 5,00

OPMAAK

Coco Bookmedia

DRUK

Wilco Meppel
ISSN 0026-3869
Nadruk verboden

Coverfoto: Chinese troepen nemen deel aan
een oefening voor een VN-vredesmissie in
september 2021

Foto: ANP/Eyevine, Liu Fang Xinhua

248

Pogingen flexibel te reageren?

Daan Sanders

Welke functie hadden tactische kernwapens binnen de Koninklijke Landmacht tijdens de Koude Oorlog?

De dialectiek van interventie en contra-interventie

Arthur ten Cate

Contemporaine militaire geschiedwetenschappers hebben de taak om de complexiteit van moderne interventies, van hun uitdagingen en van de tegenbewegingen die zij oproepen te verklaren.

288

FOTO U.S. SECRETARY OF DEFENSE

De Pax Sinica en het Nederlandse veiligheidsbeleid

Jeroen Franken

Binnenkort begint ontegenzeggelijk de Pax Sinica. Welke implicaties heeft dat voor het Nederlandse veiligheidsbeleid?

FOTO M.C.D., GERBEN VAN ES

Navigeren door het terra incognita van de toekomst

Patrick Duran en Roy de Ruiter

Strategic Foresight, zoals toegepast door de luchtmacht en de marine, kan de krijgsmacht beter voorbereiden op de uitdagingen van de toekomst.

EN
VERDER

EDITORIAAL	Invictus	245
GASTCOLUMN	Waardering voor gewezen militairen	300
TEGENWICHT	De zegen van papierwerk	302
BOEKEN	<i>The Politics of Cybersecurity in the Middle East</i>	304
RETROSPECTATOR	'China's werkelijke militaire macht'	306

Pogingen flexibel te reageren?

Tactische kernwapens in de Koninklijke Landmacht 1969-1989

Daan Sanders MA*

Tijdens de Koude Oorlog had de Nederlandse krijgsmacht in NAVO-verband kernwapentaken. De kernwapens in Europa moesten volgens de NAVO vooral het Warschaupact afschrikken. De NAVO-strijdkrachten, inclusief het Nederlandse Eerste Legerkorps, moesten zich ook voorbereiden op het falen van die afschrikking en het uitbreken van een oorlog waarin nucleaire wapens voor politieke en/of militaire doeleinden ingezet konden worden. Op basis van nieuw archiefonderzoek geeft dit artikel inzicht in de nucleaire capaciteiten en taken van de landmacht tijdens het tijdperk vanaf de invoering van de NAVO-strategie *flexible response* tot het einde van de Koude Oorlog. Welke functie hadden de nucleaire artillerie en nucleaire vernielingsladingen in de verdedigingsplannen? Waren het vooral militair-tactisch bruikbare wapens, of eerder politieke afschrikmiddelen zonder veel militaire relevantie? Twijfelde de landmachtleiding over de uitvoerbaarheid en aanvaardbaarheid van de plannen, om ethische, praktische, strategische en financiële redenen?

Een FMC M110 8-inch houwitser, die granaten met een nucleaire lading kon afvuren

FOTO BEELDBANK NIMH

Tijdens de Koude Oorlog had Nederland 'kernwapentaken' binnen de gezamenlijke NAVO-verdediging en -afschrikking tegen het Warschaupact. De 'tactische' kernwapens, voor gebruik op en rond het slagveld, deden na hun invoering (ca. 1958-1962) binnen de NAVO-strategie van 'massale vergelding' dienst als krachtige (vuur)steunmiddelen, maar ook als 'tripwire' voor grote strategisch-nucleaire vergelding.

In 1967 werd *flexible response* als nieuwe strategie ingevoerd. Omdat de Sovjet-Unie intussen nucleaire pariteit had bereikt met de VS en NAVO was het uit politiek-strategisch en in mindere mate militair-strategisch oogpunt belangrijk om Europa te kunnen verdedigen zonder onmiddellijk totale strategisch-nucleaire vernietiging te (hoeven) ontketenen. Daarom moesten de NAVO-strijdkrachten een conventionele aanval in Europa conventioneel opvangen

('active defence'), om vervolgens te kunnen (dreigen met) escaleren naar geleidelijke gelimiteerde nucleaire inzet ('deliberate escalation'). Bracht zelfs dat de vijand niet tot inkeer, dan kon grootschaligere kernwapeninzet volgen. NAVO-landstrijdkrachten moesten dus voorbereiden op conventionele oorlogvoering, met dreiging van eigen en/of vijandelijke kernwapeninzet. Een ingewikkelde taakstelling, zeker gezien de conventioneel-militaire numerieke overmacht van het communistische blok.¹

* Daan Theodorus Sanders MA is historicus en security-onderzoeker, gespecialiseerd in de geschiedenis van nucleaire bewapening. Hij schreef dit artikel als wetenschappelijk medewerker aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). De auteur dankt prof. dr. Jan Hoffenaar voor het commentaar op eerdere versies van dit artikel. Dit artikel vormt een tweeluik met: Daan Sanders, 'Tactische kernwapens in de Nederlandse landmacht 1953-1968. Vuursteun of afschrikking?', in: *Militaire Spectator* 189 (2020) (7/8) 344-359.

1 Zie voor meer informatie de bronnen in voetnoot 5, en de bronnenanalyse in dit artikel verder beneden.

Op basis van archieven van het Eerste Nederlandse Legerkorps (1LK/1(NL)Corps)² en de Bevelhebber der Landstrijdkrachten/Generale Staf³ heb ik onderzocht wat de functie was van de tactische kernwapens in de verdedigingsplannen van de Koninklijke Landmacht (KL) tussen 1969-1989: waren het vooral militair-tactisch bruikbare wapens, of meer politieke afschrikmiddelen zonder veel militaire relevantie? Bijkomende vragen zijn in hoeverre inzet van tactische kernwapens was voorbereid: met welke gevechtsfase(n), met welke (militaire) doelen in gedachten? Daarbij wordt ingegaan, zover bronnen daarover informatie geven, op overwegingen van de landmachtleiding of plannen met kernwapens uitvoerbaar en aanvaardbaar waren, om ethische, praktische, strategische en financiële redenen.

Dit wordt bestudeerd voor drie tijdsperiodes: 1969-1976, een periode van detente en aanpassing aan *flexible response*; 1977-1984, een periode van hernieuwde spanningen en gedetailleerde en gecentraliseerde kernwapenplannen; en 1985-

1990, een periode van nieuwe ontspanning, wapenbeheersing en verbeterde conventionele gevechtskracht. Voor elke periode wordt de politiek- en militair-historische context geschetst; wordt het belangrijkste operatieplan van 1LK onderzocht – vooral de rol van kernwapens daarin; en worden de bruikbaarheid en (potentiële) problemen van deze kernwapens geanalyseerd.

Historische context: 1945-1968

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog had de Sovjet-Unie een enorme militaire aanwezigheid in Oost-Europa, vooral met gepantserde en gemotoriseerde eenheden, en luchtmacht. Eind jaren 1960 waren in Oost-Duitsland en Tsjechoslowakije alleen al zesentwintig sovjet-divisies gelegerd. Daarbij kwamen de strijdmachten van de satellietstaten. De NAVO ervoer dit als bedreigend voor West-Europa en had een geïntegreerde verdediging opgezet onder (oorlogs)commando van SACEUR (Supreme Allied Commander Europe). Het Nederlandse Legerkorps, bestaande uit de grotendeels parate gemechaniseerde Divisies 1, 4, en de mobilisabele 5 Divisie, betrok het noordelijkste vak binnen NORTHAG (Northern Army Group) – de ‘Noord-Duitse laagvlakte’ – met ten zuiden het Eerste Duitse Legerkorps (1(GE)LK) en ten noorden de Duits-Deense LANDJUT-formatie.⁴

De NAVO zou een grootschalige conventionele oorlog in Europa verliezen, was de inschatting aan beide zijden van het IJzeren Gordijn.⁵ De NAVO had de voorste weerstandslijn tegen de Duits-Duitse grens gelegd uit zowel politieke als militaire overwegingen; zo werd bijvoorbeeld heel West-Duitsland⁶ verdedigd. Maar de inschatting was dat de NAVO-strijdkrachten eigenlijk te zwak waren om deze ‘voorwaartse verdediging’ (*forward defense*) – die redelijk lineair was en met weerstandslijnen ver van de legeringsplaatsen – uit te kunnen voeren.⁷ Kernwapens moesten daarom tactische ondersteuning bieden; met enorme explosieve kracht en dodelijke straling konden zij de oprukkende vijandelijke tanklegers ongekende slagen toebrengen, was de gedachte.

- 2 Nationaal Archief (NL-HaNA), Den Haag, ‘Staf 1e Legerkorps en de daaronder ressorterende Divisies 1-6’, nummer toegang 2.13.148.
- 3 NL-HaNA, ‘Ministerie van Defensie: Generale Staf; Staf van de bevelhebber der Landstrijdkrachten, later Landmachtstaf; Staf van de bevelhebber der Landstrijdkrachten’, nummer toegang 2.13.110.
- 4 Er zat nog een commandolaag tussen NORTHAG en SACEUR/ACE (Allied Command Europe), de Allied Forces Central Europe (AFCENT); de legerkorpsen uit de gehele linie met defensieve vakken van de landstrijdkrachten aan de Duits-Duitse grens en Duits-Tsjechische grens ressorteerden via NORTHAG en CENTAG (Central Army Group) samen met de Allied Air Forces Central Europe (AAFCE) onder AFCENT.
- 5 Zie *inter alia* Matthias Uhl, ‘Soviet and Warsaw Pact Military Strategy from Stalin to Brezhnev’ en Helmut Hammerich, ‘Fighting for the Heart of Germany’ in: Jan Hoffenaar en Dieter Kruger, *Blueprints for Battle. Planning for War in Central Europe 1948-1968* (Lexington, University Press of Kentucky, 2012) 33-53 en 155-174. Een verrassingsaanval door parate Warschaupact-troepen zou het rampzaligst uitpakken; men vreesde voor een blitzoorlog die, voor westerse mobilisatie, met gepantserde opmarsen naar de Rijn, Frankrijk en Italië snel West-Europa zou neutraliseren en aanvoer van Amerikaanse versterkingen zou blokkeren.
- 6 Officieel Bondsrepubliek Duitsland geheten (hierna: BRD).
- 7 Forward Defense creëerde ook afstand tot strategisch cruciale gebieden in West-Europa. Zie *inter alia* Dieter Krüger (red.) *Schlachtfeld Fulda Gap. Strategien und Operationspläne der Bündnisse im Kalten Krieg* (Parzellers Buchverlag, 2015) 17. De NAVO hoopte ook dat de zwaarste oorlogshandelingen zo in een beperkt gebied zouden plaatsvinden. Er ontstond echter ‘maldeployment’; landstrijdkrachten lagen ver van de weerstandslijnen gelegerd en konden bij snel uitbrekende oorlog te laat komen – dit gold zeker voor het in Nederland gelegerde 1LK, met uitzondering van enkele parate Nederlandse eenheden in West-Duitsland. Zie ook P.B.R. De Geus, *Staatsbelang en Krijgsmacht. De Nederlandse defensie tijdens de Koude Oorlog* (Den Haag, SDU, 1998) 104.

De Nederlandse legerkorpsartillerie (LKA) kon, met 109 Afdeling Veldartillerie (Afdva)⁸ en 119 Afdva⁹ nucleaire vuursteun uitbrengen met ongeleide grond-grondraketten MGR-1 Honest John (HJ), met een bereik van 25-30 kilometer en een explosieve kracht van circa 2-30 kiloton. 19 Afdva¹⁰ kon met 8-inch houwitser (8" hw) atoomgranaten afvuren met kortere dracht, meer nauwkeurigheid en kleinere explosiekracht, vermoedelijk vooral rond 1-3 kiloton. De atoomkoppen lagen in twee Special Ammunition Sites nabij grote legerplaatsen, beheerd door Amerikaanse Custodial Detachments.¹¹ Landmacht-eenheden beveiligden de buitenring.¹²

Vergeleken met de zwaardere strategische kernwapens voor intercontinentale afschrikking hebben tactische kernwapens een relatief lichte explosieve kracht ('yield'); voornamelijk ongeveer 1-15 kiloton (kt). Ter vergelijking: de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki hadden een kracht van 15 respectievelijk 21 kt. De destructieve en radioactieve uitwerking van kernwapens worden sterk beïnvloed door reliëf en bebouwing, detonatiehoogte en wind.

De tweede 'kernwapentaak' van de landmacht, uitgevoerd door de genie, waren Atomic Demolition Munitions (ADMs). Deze kleine nucleaire ladingen (rond 1-3 kt) konden snel en met weinig middelen ingegraven worden om grote tactische hindernissen te creëren, vooral door vernietiging van zware bruggen en (spoor) wegknooppunten. Het Nederlandse ADM-detachment 111 Peloton Speciale Opdrachten (PSO)¹³ moest met een speciaal Amerikaans team in Duitsland ADM's ophalen, verplaatsen, aanbrenge en ontsteken.

De Amerikaanse invloed op technische trainingen, veiligheidsvoorschriften en de richtlijnen en plannen voor tactisch kernwapengebruik was groot.¹⁴ Overdracht en inzet van kernwapens mocht uitsluitend geschieden na toestemming van de Amerikaanse president, volgend op overleg binnen de NAVO en gecommuniceerd via NAVO-commandokanalen en vanuit de Amerikaanse overheid aan de 'custodians'.¹⁵ Deze afhankelijkheid voorkwam (juist) niet dat

binnen de KL eigen beleid en meningen werden gevormd over het voorziene gebruik van kernwapens en hun rol in de verdedigingsplannen.

1969-1975: detente en aanpassing

In de jaren na de officiële invoering van *flexible response* was er een relatieve internationaal-politieke ontspanning - 'detente'. In 1973 trad in Nederland kabinet-Den Uyl (PvdA/KVP/ARP/D'66/PPR)¹⁶ aan, dat internationale ontspanning en ontwapening wilde bevorderen. Op verschillende niveaus ontstond druk om de aantallen en importantie van kernwapens te verminderen.¹⁷ Tegelijkertijd moest de KL omgaan met teruglopende budgetten én de verdediging op conventionele oorlogvoering herinrichten, waarbij 'de mogelijkheid om kernwapens in te zetten [diende] te zijn verzekerd'.¹⁸ Landstrijdkrachten mochten niet meer alle zwaktes in de conventionele verdediging met tactisch-

8 Gelegerd nabij Steenwijkerwold, Havelte en Darp, op de Johannes Postkazerne.

9 Gelegerd op Legerplaats 't Harde, vanaf 1975 genaamd Luitenant-kolonel Tonnetkazerne.

10 Ook gelegerd in 't Harde.

11 8th USAFAD in Havelte, 23rd USAFAD in 't Harde/Doornspijk.

12 Tot 1972 werd de beveiliging verzorgd door infanteriebeveiligingscompagnieën 425 en 434 van het Regiment van Heutsz. Verderop wordt kort ingegaan op deze beveiligingstaak. Zie ook Jan Hoffenaar en Ben Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag, SDU, 1994) 234; Jan Hoffenaar, Joep van Hoof en Jaap de Moor, *Vuur in beweging. 325 jaar veldartillerie 1677-2002* (Amsterdam, Boom, 2002) 212; Willem Bevaart, Martin Elands, Christ Klep, Dirk Staat, *Vijftig jaar Regiment van Heutsz 1950-2000* (Den Haag, SDU, 2000).

13 Gelegerd in Wezep.

14 Tactisch-nucleaire doctrine en technische details werden bestudeerd door en gedoceerd aan hoge militairen uit het bondgenootschap op de NAVO-school te Oberammergau, Duitsland. Gebaseerd op die stof werd in de Nuclear Weapons Employment School (NWES) in Breda stof als doelanalyse aan lagere eenheden gedoceerd. Ook werden de nuclear-capable eenheden jaarlijks aan NAVO-trainingen en inspecties onderworpen, en werden de nucleaire plannen gemaakt met, en gecontroleerd door, de hogere NAVO-commandostructuren.

15 Zie voor het consultatie en vrijgaveproces, en de voorbereiding daarop door de Nederlandse regering, bijvoorbeeld De Geus, *Staatsbelang en Krijgsmacht*, 101.

16 Partij van de Arbeid, Katholieke Volkspartij, Anti-Revolutionaire Partij, Democraten '66 en Politieke Partij Radikalen.

17 Duco Hellema, *Nederland in de wereld. De buitenlandse politiek van Nederland* (Houten/Antwerpen, Spectrum, 2016 (zesde druk)) 272-274, 284-285.

18 Citaat uit het Operatieplan 8 (defensief) van 4 Divisie als onderdeel van het defensiefplan van 1LK: NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.565, Commandant 4 Divisie, 'Operatieplan 8 herzien', juni 1971.

nucleaire wapens opvullen. Daarom werd in 1968 de gevechtshandleiding grondig herzien, en werden nieuwe operatieplannen ontwikkeld.¹⁹

Operatieplan 1974

Alle instructie-, materieel- en organisatie-wisselingen stelden de KL voor grote opgaven. Het legerkorpsvak werd bovendien 40 kilometer naar het zuidoosten uitgebreid door Commandant NORTHAG (C-NORTHAG),²⁰ Dit legde extra druk op 1LK, omdat in dat gebied een vijandelijke hoofdaanval werd verwacht. Na veelvuldige aanpassingen in de plannen bleef het operatieplan van 1974, met kleinere wijzigingen, langere tijd van kracht.²¹

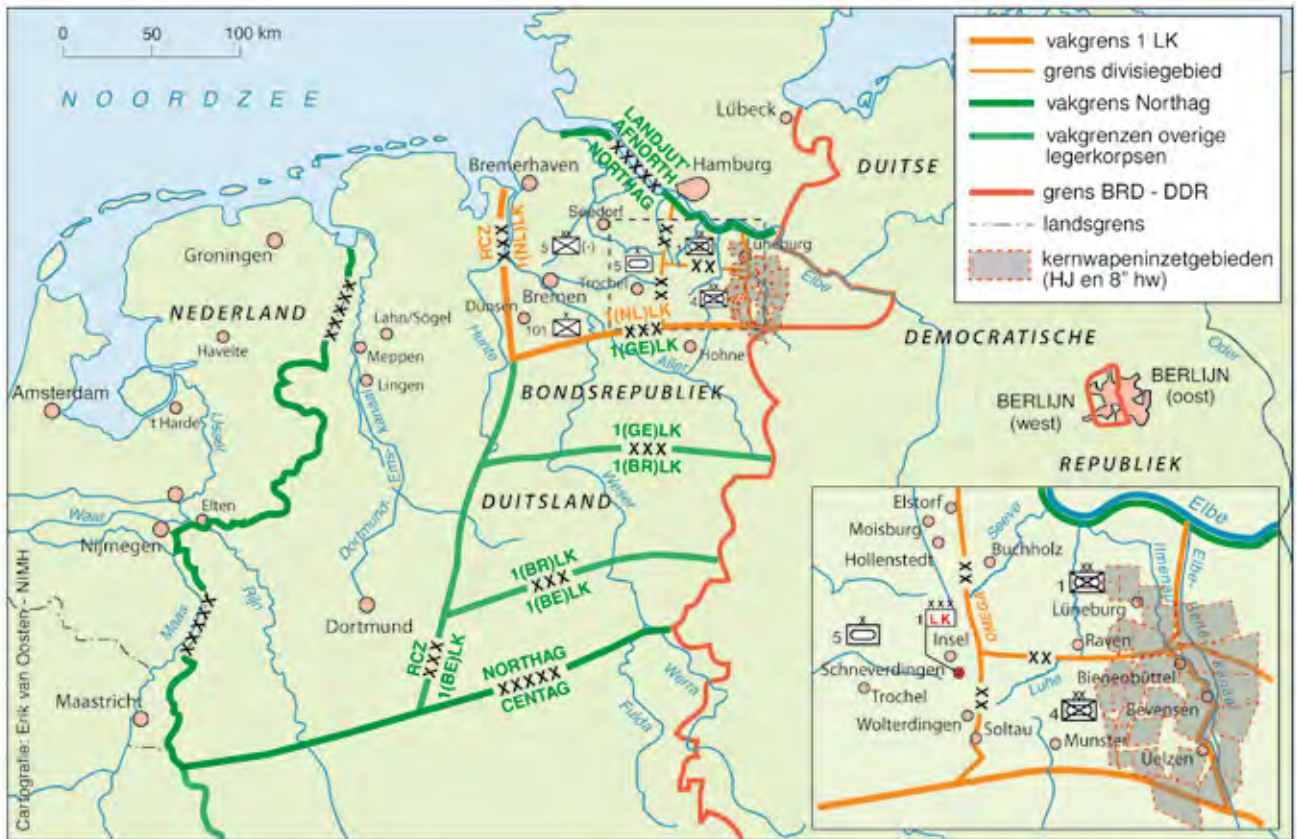
Hierin zouden de NORTHAG-legerkorpsen verdedigen 'aanvangende bij de [demarcatielijn], teneinde de [vijand] zo ver mogelijk oostwaarts tot staan te brengen en het [grondgebied] van de NAVO in zijn vak te behouden danwel te ver-

overen, waarbij de beslissing wordt gezocht in een [weerstandsgebied ten oosten] van de Weser'. Zij dienden 'erop te zijn [voorbereid] in elk stadium van het defensief [kernwapens] in te zetten'.²² 3(GE)Pantserdivisie (PaDiv), met ter plekke gelegerde Nederlandse eenheden onder tijdelijk bevel,²³ moest als beveiligende strijdmacht de vijand opvangen en vertragen. Dat gaf 1 en 4 Divisie tijd om te arriveren en vanaf het Elbe-Seitenkanaal te verdedigen: 4 Divisie het zuidelijke vakdeel, 1 Divisie het noordelijke. Het gevechtsplan was verdeeld in fases rond stoplijnen, veelal aan rivieren vóór in het vak waar flinke klappen zouden worden toegebracht. 5 Divisie zou als reserve het achtergebied beveiligen en helpen bij tegenaanvallen en/of voortzetting van het gevecht dieper achterin het vak. 1LK verwachtte een tankleger van zes divisies gevolgd door nog vier divisies te moeten bevechten.²⁴

Hoewel niet politiek gegarandeerd, was atoomsteun voorbereid voor het vertragend gevecht (met de HJ) en het verdedigend gevecht (HJ en 8"). Daartoe zouden 'nucleaire' Afdva-en met atoomkoppen in de vroege alarmfase 'Military Vigilance' of bij een Warschaupact-verrassingsaanval (na Amerikaanse permissie)²⁵ – met marechaussee, beveiligingscompagnieën en custodians – via Steenwijk naar Lahn verplaatsen en een NATO Atomic Supply Point (NASP) inrichten. 111 PSO zou onder escorte ADM-ladingen ophalen bij Düsen/Harpstedt.²⁶

Rond de faselijnen waren 'kernwapengebieden' voorbereid: sectoren waar atoomartillerie kernwapensteun moest kunnen afgeven. Daarbinnen waren preciezere 'kernwapeninzetgebieden' bepaald voor de belangrijkste en waarschijnlijkste inzet. Na kernwapenvrijgave (door de NAVO-afkondiging van 'Retaliation/Release/"R"-Hour') kon C-1LK via C-LKA met inspraak van Commandanten 1 en 4 Divisie opdracht geven tot atoomsteun, bijvoorbeeld tegen dreigende doorbraken of ter ondersteuning van tegenaanvallen. Deze planning sloot ad-hoc aanvragen tot inzet elders en/of dieper in het vak niet uit. Naast de LKA kon eventueel kernwapensteun worden aangevraagd van 2ATAF (2nd Allied Tactical Airforce), de Groepen

- 19 Zie: Ministerie van Defensie/Koninklijke Landmacht, VS 2-1386 Gevechtshandleiding, tweede druk 1968. Ook deze handleiding schreef nu voor dat er moest worden 'uitgegaan van een niet-nucleair optreden, onder dreiging van het gebruik van kernwapens', waarbij in elk hoofdstuk een 'soort' gevecht werd uiteengezet, maar bij de 'laatste afdeling van elk hoofdstuk' ook 'het gevecht onder nucleaire omstandigheden' (citaat 7-9).
- 20 De belangrijkste reden voor deze uitbreiding was dat C-NORTHAG meer reserves wilde aanhouden uit de West-Duitse en Britse strijdkrachten. Zie Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 230-233; Hoffenaar et al., *Vuur in beweging*, 183-185. Zie ook Martin Elands, Joep van Hoof, Christ Klep en Herman Roozenbeek, *250 jaar Genietroepen. 1748-1998* (Den Haag, SDU, 1998) 224-225.
- 21 De belangrijkste plannen waren: Operatieplan 5 (defensief) 1969, Operatieplan 8 (defensief) uit 1970 en 1971 met Bijlage X 'Weserdefensief', NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.565; ontwerp-operatieplan 1 (defensief en tegenaanval) midden-1971 met operatieplan 2 (Weser-defensief), ingevoerd in 1973. Zie ook Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, passim.
- 22 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1862: Commandant 1(NL)Korps, 'Operatieplan 1, uitgegeven mei 1974, (G3/74/6008/2/D)' van kracht 1 juni 1974, zes keer gewijzigd tot en met augustus 1976. Ook stond de voorbereidingsinstructie voor nucleaire taken geformuleerd als: 'de mogelijkheid] om [kernwapens] in te zetten dient in elk stadium van het defensief te zijn verzekerd.'
- 23 Deze Nederlandse eenheden waren 41 Pantserbrigade, 103 Verkenningbataljon en 41 Geniebataljon, van West-Duitse zijde vermoedelijk vooral 8 en 9 (GE) Pantserbrigade.
- 24 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1862: Commandant 1(NL)Korps, 'Operatieplan 1, uitgegeven mei 1974, (G3/74/6008/2/D)' van kracht 1 juni 1974, zes keer gewijzigd tot en met augustus 1976.
- 25 Deze permissie zou komen vanuit USCINCEUR (United States Commander-in-Chief Europe), die tegelijkertijd de 'pet' ophad van SACEUR in NAVO-verband.
- 26 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.189, Commandant 1LK, 'Alarmboek 1975', december 1974. 11 Pantserinfanteriebataljon zou de genoemde beveiliging verzorgen.

Kaart 1 Vak 1LK met voorbereide kernwapeninzetgebieden 1974-1976²⁸

Geleide Wapens (met Nike-Hercules-systemen) en Duitse en Amerikaanse artillerie.²⁷

ADM-inzet was voorbereid tegen bruggen en (spoor)wegen die niet (op tijd) met conventionele middelen konden worden vernietigd. Gebieden onbegaanbaar maken door radioactieve besmetting met ADM's was verboden – vermoedelijk vooral om humanitaire/politieke redenen. Het ADM-detachment zou wachten in een Forward Storage Location bij Trochel en na toestemming onder bevel van C-1LK²⁹ ADM's inzetten. Inzet zou bij voorkeur ten oosten van lijn Omega plaatsvinden, maar er was rekening gehouden met latere vrijgave/inzet, tegen zware bruggen over de Weser (uitgezonderd bij Bremen) en Autobahnkruisingen aldaar.³⁰

Evenals vóór *flexible response* werd er vrijwel van uitgegaan dat, na het vertragen en verdedigen, tegenaanvallen nodig waren om doorgedrongen

maar verzwakte vijandelijke eenheden te neutraliseren en NAVO-grondgebied te herstellen. Tegenaanvallen op legerkorps- en divisieniveau waren voorbereid. Afhangelijk van de overgebleven eigen en vijandelijke gevechtskracht konden legerkorps-tegenaanvallen

27 De Groepen Geleide Wapens met de luchtafweerraket Nike-Hercules gebruikten deze systemen normaal in grond-lucht context. 552(US)Arty Battalion, Raketenantillieriebataillons 650 (bij 6 (GE)PzGrenDiv in LANDJUT) en 150 (1(GE) Legerkorps konden eventueel met MGM-29 Sergeant grond-grondraketten helpen. Het aanvragen van steun van Duitse artillerie kon al in NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.565, Commandant 4 Divisie, 'Operatieplan 8 herzien', juni 1971.

28 De precieze ADM-locaties zijn niet bekend, deze lagen rond de weerstandslijnen (vooral rivieren en flanken) bij de conventionele hindernislijnen. Er was ook geanticipeerd op de inzet van atoomarillerie verder achterin (ten westen) in het vak en als luchtsteun door 2ATAF. Deze waren vermoedelijk minder gedetailleerd voorbereid.

29 Deze kon in een aanzienlijke mate het bevel over de ADM-inzet delegeren aan de Commandanten 1 en 4 Divisie.

30 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1862: Commandant 1(NL)Korps, 'Operatieplan 1, uitgegeven mei 1974, (G3/74/6008/2/D)' van kracht 1 juni 1974, zes keer gewijzigd tot en met augustus 1976.

Operatieoleaat tegenaanval alpha-nucleair uit Operatieplan 1 1974³² in vak 1LK en 1(GE)LK. Rechtsboven de stad Lüneburg

‘conventioneel’ of ‘nucleair’ worden uitgevoerd. Op NORTHAG-niveau was ‘tegenaanval-Alpha’ voorbereid om, als ‘enkele etmalen’ verdedigd was, verdediging en samenhang tussen 1(NL)LK en 1(GE)LK te handhaven of herstellen. 3(GE) PaDiv, met Nederlandse eenheden versterkt, zou met vuursteun langs Uelzen tegenaanvallen uitvoeren op de gekanaliseerde vijand. Indien conventionele middelen niet toereikend waren voor dit plan, kon ‘selective release voor het gebruik van een beperkt aantal’ kernwapens worden aangevraagd.³¹ Deze nucleaire NORTHAG tegenaanval-variant zou gelijktijdig en gecoördineerd met manoeuvres in andere (NORTHAG-)vakken worden ingezet.³²

Analyse: onzekerheid en halfslachtigheid

Het oude beeld van tactische kernwapens als *tripwire* en vooral militaire wapens³³ moest in de jaren 1970 in de KL, van hoog tot laag, worden vervangen door dat van ultieme dreiging en laatste redmiddelen in gecontroleerde escalatie. Dat lukte tot op zekere hoogte. In 1976 schreef C-1LK, luitenant-generaal E. Gitz: ‘ook een klein kernwapen [...kan] van strategisch belang zijn’; ‘kernwapens voor tactisch gebruik’ was een betere term.³⁴ Ook gezien de doelstelling van het operatieplan om etmalen conventioneel te verdedigen was het redelijk gelukkig afhankelijk van tactisch-nucleaire steun te verminderen.

Maar de plannen stoelden op twijfelachtige aannames: voldoende voorbereidingstijd; adequaat handelen van politici bij spanningen; landstrijdkrachten zouden genoeg kunnen tijdrekken en overleven om tegenaanvallen uit te kunnen voeren. Werden deze – optimistische – aannames geen werkelijkheid, dan waren

31 Ibidem; NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1863, Operatieoleaten bij Operatieplan 1 1974. Cursieven door de auteur.

32 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1863, Operatieoleaten bij Operatieplan 1 1974.

33 Zie Sanders, ‘Tactische kernwapens’.

34 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.217, Commandant (en staf) 1LK, ‘Commentaar op Voorlopig Operationeel Concept aan C-LAS (G3/76/6631/D)’, december 1976.

kernwapens het enige 'Plan B'. En wat als het Warschaupact toch ineens direct nucleair zou aanvallen?

Zo ontstond halfslachtig beleid. De staven van 1LK, Divisies en LKA oefenden nog op tactische aspecten en procedures van kernwapeninzet,³⁵ maar vooral op niveaus daaronder werd het conventionele gevecht 'heruitgevonden'. Opvallend genoeg blijkt dat de 'kennis m.b.t. nucl[aire] zaken' wegzakte, zoals 4 Divisie-oefening in 1977 aantoonde: kernwapen-aanvragen waren onvolledig, speciale 'doelanalisten' waren schaars, er werden tactische fouten gemaakt waardoor kernwapeninzet slecht werd uitgebuit, enzovoort.³⁶

Bij deze ontwikkelingen speelde de onzekerheid of, en wanneer, kernwapens ingezet konden/ moesten worden een grote rol. Om de van hogerhand gewenste 'gecontroleerde escalatie' te operationaliseren was in de jaren 1960 *selective release* bedacht: selectieve, gelimiteerde kernwapenvrijgave als alternatief voor grootschalige R-Hour-vrijgave. Dit werd met *flexible response* essentieel.

Wegens de politieke, militaire en humanitaire consequenties van atoominzet, moesten kernwapenaanvragen aan hoge eisen voldoen. Legerkorpscommandanten moesten zorgen dat aanvragen berekeningen en argumentatie bevatten over inzetlocatie, militair-tactische noodzaak en uitwerking, aantal atoomkoppen, detonatiehoogte, explosiekracht, en gevaren voor eigen troepen en burgers. Aanvragen werden via de NAVO-hiërarchie aan de militaire en politieke leiding voorgelegd. Deze procedure moest hen in staat stellen controle te houden over afgewogen escalatie naar gelimiteerd-nucleaire oorlog.³⁷

In *selective release*-procedures werden aanvragen van tevoren voorbereid, opdat ze in oorlogstijd snel konden worden doorgezet. Dit was essentieel omdat militaire en politieke besluitvorming lang zou kunnen duren, vooral voor 'first use' van kernwapens. Overleg tussen de legerkorps staf en NORTHAG laat bijvoorbeeld zien dat in 1970 werd gerekend op besluitvormings-

tijd van circa 20 uur voor *selective release*-aanvragen.³⁸

KL-staven twijfelden echter aan de praktische uitvoerbaarheid van deze procedures en plannen: de complexiteit en politieke gevoeligheid kon leiden tot trage communicatie en besluitvorming op en tussen de hoogste politieke en militaire niveaus. Zo werden eind 1969 in simulaties van operatieplannen bij een NAVO-stafoefening 1LK-aanvragen voor *selective release* na lang wachten afgewezen. Rampzalig, want fictieve Warschaupact-troepen stonden intussen aan de Weser.³⁹

Rond ADM's speelden vergelijkbare problemen. ADM's waren militair-tactisch vooral cruciaal in initiële gevechtsfasen, zeker als oorlog onverwacht snel zou uitbreken, omdat deze wapens het 'snel vernielen van grote gewapende betonbruggen' en andere hindernissen mogelijk maakten.⁴⁰ Het NAVO-beleid – vanuit politiek- en militair-strategisch perspectief ontworpen – was echter om kernwapenvrijgave zo lang mogelijk uit te stellen. Selectieve vrijgave, die in vredetijd was voorbereid, kon mogelijk uitkomst bieden omdat ADM's in theorie puur defensief waren en het escalatierisico daarom mogelijk kleiner was. Maar vrijgave bleef

35 Bijvoorbeeld tijdens de legerkorpsgeleide 1 Divisie stafoefening Duike-Lahr (1975), waarbij de nucleaire tegenaanval in het zuiden van het legerkorpsvak werd gesimuleerd; NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.400, Commandant 1 Divisie, 'Oefening Duike-Lahr Eindverslag Spelerstaf 15-19 december', (n.d., vermoedelijk eind december 1975-januari 1976).

36 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.551, Commandant 4 Divisie, 'Oefeningsverslag Gemengd Dubbel', juli 1977.

37 Om deze controle te versterken en uitvoerbaar te maken waren de kernwapeninzetmiddelen van de artillerie van divisie- naar legerkorpsniveau overgeheveld in 1968.

38 NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148, invnr.173, C-1LK, 'Aanbieden Final Exercise Report Lion 69 (G3/70/3679) aan NORTHAG', januari 1970.

39 Ibidem. Dat de Nederlandse staven de procedures op zich goed konden uitvoeren, bleek bijvoorbeeld ook in: NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.357, Staf 1 Divisie '7 December', 'Oefeningsverslag Oefening Wintex 73', maart 1973.

40 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1624, Staf Genie Opleidingcentrum, 'Deelstudie Genie tbv Legerplanning Langetermijn' (GO/7A/72/Geh) maart 1972 (concept), en: Generale Staf/Bevelhebber der Landstrijdkrachten, 'Deelstudie Genie tbv Legerplanning Langetermijn' (008/5//74/Geh) april 1974. In de dreigingsanalyse van midden jaren 1970 stond een vergelijkbare inschatting: 'het gebrek aan voorbereidings[tijd] [leidt] tot het sneller overgaan op nucl[aire] middelen (ADM's)'. NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.189, Commandant 1LK, 'Legerkorps BVT '77', december 1975.

FOTO-BEELDBANK NIMH

Een luitenant van 109 Afdeling Veldartillerie met op de achtergrond een lanceervoertuig met Honest John-raket

41 NL-HaNA Staf 1e Legerkorps, 2.13.148, invnr.173, Commandant 1LK, 'Aanbieden Final Exercise Report Lion 69 (G3/70/3679) aan NORTHAG', januari 1970.

42 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1850, Chef Generale Staf/Hoofd Afdeling Plannen KL, Voorlopig Operationeel Concept voor de jaren 1981-1990, deel I, april 1976. NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1849 bevat een eerdere versie uit 1974. Het document lichte toe: '[i]ndien [de verdediger] concentreert, blijft hij geconfronteerd met een sterkere tegenstander en verkeren zijn troepen in een kwetsbare situatie indien hij gedwongen zou zijn tot het gebruik van nucleaire wapens over te gaan; bovendien kan overmatige concentratie vijandelijke kernwapeninzet uitlokken. Anderzijds zou vroegtijdige spreiding de reeds bestaande conventionele zwakte van de verdediger alleen maar vergroten, hetgeen tot een zo vroegtijdige inzet van kernwapens zou kunnen nopen, dat het gewenste tijdstip van inzet binnen het tijdsbestek benodigd voor de politieke besluitvorming zou vallen'. De werkgroep artilleriebeleid stelde in 1976: 'het overgaan tot het gebruik van kernwapens door de NATO zal niet een tactische doch een politieke beslissing zijn.(...) Steeds wijzigende opvattingen in het politiek denken over een atoomdrempel en het groeiend inzicht dat kernwapens nimmer een tekort aan conventionele vuursteun kunnen compenseren maken, samen met de ontwikkelingen van een nieuwe generatie kernwapens, iedere poging tot een prognose op de lange termijn tot een hoogst aanvechtbare zaak.' NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1883, Artillerie Werkgroep (Artillerie opleidingscentrum), 'Concept deelstudie veldartillerie voor de periode na 1980', augustus 1976.

43 De eenheden betrokken bij nucleaire taken, deels bemand door dienstplichtigen, moesten permanent op hun tenen lopen om aan zware jaarlijkse Nederlandse, Amerikaanse en NAVO-inspecties te voldoen. Er waren onder andere de SASCOM Joint Security Inspection; NORTHAG Annual Maintenance Inspection; USAEUR Nuclear Surety (of Safety) Inspection, en oefening 'Triangel' voor de eenheden betrokken bij de ADM-taak. In dergelijke oefeningen en inspecties werd bijvoorbeeld gekeken naar de veilige en correcte opslag en omgang met nucleaire ladingen, kennis van de opslag-, vrijgave- en inzetprocedures, en de getraindheid op de tactisch en technisch correcte inzet van de atoomwapens.

44 Zie ook Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 376.

onzeker. Zo ontstond twijfel over de militair-tactische bruikbaarheid van ADM's binnen *flexible response*. De legerkorpsstaf schreef in 1970 bezorgd aan NORTHAG: 'without the use of ADMs, which this HQ considers an integrated part of the obstacle plan, much of the effect of the conventional plans will be lost'.⁴¹

Zo ontstonden twijfels over de wenselijkheid van oorlogsplannen en defensiebeleid gebaseerd op cruciale escalatiemiddelen die op het *moment supreme* onbruikbaar konden blijken. Belevingsvorming op basis van een 'flexibel' gevecht met intentionele vaagheid over kernwapeninzet – de kern van *flexible response* - was militair-tactisch lastig uitvoerbaar. Het 'Voorlopig Operationeel Concept [voor] 1981-1990' stelde: de 'verdediger met minder sterke conventionele strijdkrachten [staat voor] het dilemma deze óf te moeten concentreren voor een eerste fase in een conventioneel conflict óf deze te moeten spreiden met het oog op een nucleaire oorlog'.⁴² Bovendien vergden aanschaf, bewaking, paraatheid en technisch onderhoud van nucleaire eenheden en atoomladingen aanzienlijke financiële en personele middelen.⁴³ In 1972 werd een rouleringssysteem ingevoerd voor bewaking van kernwapensites; de infanteriebewakingscompagnieën werden van deze zware taak ontlast door roulerende KL-eenheden. Dit trok een wissel op de planning en inzetbaarheid van parate gevechtseenheden.⁴⁴

Het fundamenteel-strategische meningsverschil, of tactische kernwapens politiek en/of militair onbruikbaar en dus geldverspilling waren, danwel juist waardevol als afschrikking en/of voor oorlogvoering, speelde ook in de KL-top. Het was een van de twistpunten in het 'generaalsconflict' (ca.1973) waarin 'vernieuwingsgezinden' als C-1LK luitenant-generaal F.E. Meijnderts clashten met behoudendere krachten in de KL-top over het verminderen van budgetten, ingeschatte dreiging van het Warschaupact, materiële investeringen – het toekomstige defensiebeleid. Vernieuwingsgezinden wilden tactische kernwapens sterk terugdringen, wat ook in de PvdA – grootste regeringspartij, en partij van Defensie-minister Henk Vredeling - resoneerde. Hoewel het kabinet-Den Uyl niet geheel meeging in de anti-nucleaire redeneringen,

besloot het wel om de Amerikaanse zelfgeleide artillerie-raket MGM-52 Lance als vervanger van de HJ te kopen zonder nucleaire capaciteit - tegen de zin van bondgenoten, NAVO-commandanten en een ander deel van de KL-top.⁴⁵

Uiteindelijk bleken kernwapen-sceptische visies toch niet zo invloedrijk. In de hogere lagen van de KL zou tot het einde van de Koude Oorlog, met aanmoediging van NAVO-commandanten, doorgaans de rol van tactische kernwapens als afschrikking en politiek-militair escalatiemiddel als *fact of life* worden geaccepteerd en verdedigd richting de politieke leiding. In een 1LK-stafvergadering in 1976 werd zelfs gesteld dat C-1LK vond dat 'vervanging van de HJ door conventionele Lance niet acceptabel' was.⁴⁶ Die mening vond echter pas later, bij een andere coalitie, politiek gehoor.

1976-1984

In de tweede helft van de jaren zeventig maakte detente plaats voor hernieuwde Koude Oorlogspanningen. Nieuwe wapenwedlopen dreigden. Het westerse politieke klimaat werd rechts-conservatiever, met leiders als Reagan, Thatcher en de kabinetten-Van Agt en -Lubbers (CDA-VVD). In NAVO-landen, Nederland inclusief, verhardden maatschappelijk-politieke spanningen rond kernwapens. De IKV-protestcampagne 'Help kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland' verwierf bekendheid; massademonstraties in 1981 en 1983 volgden. Veel aandacht was er voor (het tegenhouden van) Enhanced-Radiation Weapons ('neutronenbom') en 'kruisraketten' voor middellangeafstand.

De KL werd 'van buiten' met deze tendens geconfronteerd, maar ook 'van binnenuit' door dienstweigering vanwege atoompacifisme en door militairen die wachtdiensten bij (mogelijke) nucleaire opslagplaatsen weigerden ('sitewachtweigeringen'). Binnen de krijgsmacht werden openlijker vraagtekens gezet bij nucleaire 'taken', vooral vanuit ethisch perspectief.⁴⁷

Tegelijkertijd kreeg de KL in NAVO-verband opdracht om tactische atoominzet nog meer

controleerbaar en planbaar te maken, en om de conventionele weerstandcapaciteiten te versterken. Pogingen daartoe kwamen tot uitdrukking in het lang voorbereide en meermaals gewijzigde Operatieplan 1 1979.

Operatieplan 1979

Dit plan leek op het eerste gezicht sterk op zijn voorganger. 3(GE)PaDiv zou vertragen tussen de Duits-Duitse grens en de voorste rand weerstandsgebied (vrw), voor minimaal 24 uur tijdwinst. Vervolgens zou de verdediging worden gevoerd met 1 Divisie nu in het zuidelijke vakdeel en 4 Divisie erboven, en 5 Divisie in reserve. 1LK moest proberen de vijand ten oosten van lijn Alpha te stoppen. Er was wel meer geanticipeerd op vijandelijke doorbraken; als deze ten noorden en ten zuiden van Uelzen tegelijk plaatsvonden en/of aan de noordflank door de LANDJUT-sector, verwachtte C-1LK alleen met kernwapensteun voorwaardse verdediging te handhaven. Bleef toestemming daartoe (te lang) uit, dan volgde diepteverdediging vanaf lijn Alpha tot de Weser. De hoop was dan gericht op reserves van NORTHAG en eventueel uit Amerika.⁴⁸ Diepteverdediging ging echter ten koste van NAVO-grondgebied en -bevolking en zou de cohesie binnen NORTHAG bedreigen.

45 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 273-275; zie voor meer informatie Jan Willem Honig, *Defence Policy in the North Atlantic Alliance. The Case of the Netherlands* (Westport, 1993) 166-173; Robin Bleichrodt en Jan Hoffenaar, 'Defensiehervormingen in de jaren '70: Rondom de "generaalsruzie"', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128 (2015) (3) 407-431.

46 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.189, Chef van de Staf 1LK, 'Verslag vergadering hoofden G- en Speciale Stafsecties dd.25 juni 1976', juli 1976. Er is in de KL onderzoek gedaan of enkele Honest Johns nucleair-operatief konden worden gehouden, maar de nieuwe Lance-eenheid moest 'gevuld' worden met personeel en materieel uit HJ-afdelingen.

47 Zie over de discussie over nucleaire wapens in de krijgsmacht, inclusief atoompacifisme en sitewachtweigering, Jan Janssen, 'Geloofwaardigheid op de tocht? Het kernwapendebat in de krijgsmacht, 1978-1987', in: Hoffenaar et al. (red.), *Confrontatie en Ontspanning. Maatschappij en Krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag, SDU, 2004) 206-224; Coreline Boot, *Het leger onder vuur. De Koninklijke Landmacht en haar critici 1945-1989* (Boom, Amsterdam, 2015); en Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 374-378.

48 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.190, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, 'Opplan 1 1979 - 2e opgave van wijzigingen', oktober 1978; NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, 'Opplan 1 1979 - 6e opgave van wijzigingen', januari 1979; NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, 'Opplan 1 1979 - 7e opgave van wijzigingen', juli 1979.

Kernwapenplannen concentreerden zich nu rond *selective release*-‘pakketten’ (‘Selective Employment Plans’, SEP’s), door 1LK met NORTHAG voor SACEUR voorbereid. SEP-A voor het verdedigend gevecht; SEP-B voor verdediging rond lijn Alpha; en SEP-C voor lijn Omega. Er waren ook tegenaanval-pakketten. Pakketten konden tijdens gevechten worden aangepast aan het gevechtsverloop en worden doorgegeven in de NAVO-commandostructuur.⁴⁹

Opvallend genoeg was atoomsteun voor het vertragende gevecht niet meer gedetailleerd voorbereid. Het plan leek ervan uit te gaan dat het Warschaupact conventioneel zou aanvallen en dat atoomsteun pas in het verdedigend gevecht nodig en (politiek) mogelijk zou zijn – na ongeveer een etmaal. Wel was ADM-inzet met speciale *selective release* voor het vertragend gevecht in detail voorbereid, net als voor de rest van het gevecht.⁵⁰

Militair-tactisch was de nuclearisering van de Lance, die het Kabinet-Van Agt in 1978 alsnog had goedgekeurd, van grote invloed. Tot de certificering van de nieuwe 129 Afdva (Lance) als *nuclear-capable* begin 1981⁵¹ was 1LK voor nucleaire langeafstandsartillerie aangewezen op Lance-eenheden van 1(GE)LK.⁵² Daarna kreeg 129 Afdva opdracht het vertragend gevecht conventioneel te steunen en voor het verdedigend gevecht ook nucleaire inzet voor te bereiden. De beoogde ‘yield’ is onbekend maar was vermoedelijk begrensd door ‘constraints’ tot ongeveer 10 kt. De Lance was wendbaarder, nauwkeuriger en had met ongeveer 100 kilometer drie tot vier keer het bereik van de HJ.⁵³ Daarmee konden in het hele legerkorpsvak, zelfs voorbij de Oostduitse Elbe-oever, nucleaire wapens ingezet worden vanuit teruggetrokken positie. Voor het eerst had 1LK nucleaire interdictiecapaciteit; ook oprukkende troepen-colonnes en andere achterliggende doelen konden worden aangegrepen. 129 Afdva moest ook kernwapensteun kunnen geven in het LANDJUT-vak.⁵⁴

Opvallend was ook dat vanaf 1982 West-Duitse burgerbedrijven als ‘boorteam’ werden betrokken bij ADM-inzet. ADM-inzet werd omgeven met steeds meer regels en ‘constraints’ vanuit de NAVO, VS, en West-Duitsland, betreffende ‘yield’, burgerslachtoffers, humanitair gevoelige locaties en vrijgave. ADM’s moesten nu in 15-meter diepe schachten worden ontstoken om radioactieve besmetting te minimaliseren. Diepteboren mocht niet in vreedstijd en kon wel 18-24 uur duren; daarom zouden ADM-teams bij oplopende spanningen, na West-Duitse toestemming, met burgersteams op door 1LK en NORTHAG samen bepaalde ADM-locaties gaan boren en schachten gereedmaken voor onmiddellijke inzet na (Selective) Release.⁵⁶

Analyse

Maatschappelijke en politieke kernwapendiscussies centreerden zich rond de kruisraketten, maar de politiek pleitte ook voor afschaling en afstoting van andere nucleaire taken. De KL-top bleef echter zijn militair-strategische en militair-tactische belang benadrukken. Een intern memo stelde in 1979 dat deze wapens ‘[bijdragen] aan

49 Deze SEPs waren voor de genoemde lijnen ongeveer 80 km ten oosten van de lijn tot 10 km erachter. NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 6e opgave van wijzigingen’, januari 1979; NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 7e opgave van wijzigingen’, juli 1979. Over de rol en het gebruik van SEP’s in planning is al eerder geschreven, bijvoorbeeld in Rob de Wijk, *Flexibility in Response? Attempts to Construct a plausible strategy for NATO, 1959-1989* (Leiden, 1989) 117-119.

50 Concreet werd gesteld: ‘in het geb[ied] van de bev[eiligende] strijdmacht, het geb[ied] tussen de vrw en de [lijn] Alpha, de n[oordelijke] flank] en in de lijn Alpha.’ AFCENT en SACEUR waren ook op de hoogte van de ADM-planning. NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 6e opgave van wijzigingen’, januari 1979.

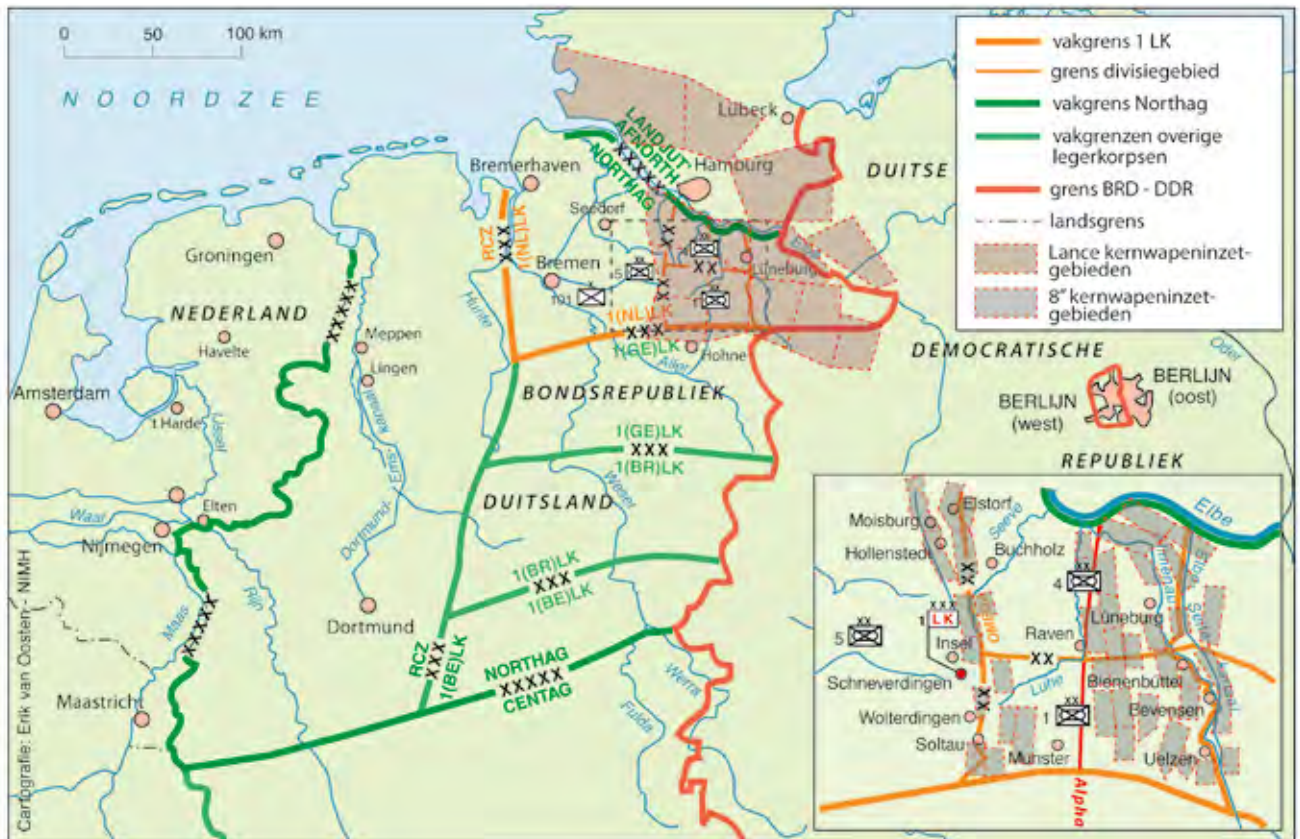
51 Het ‘nuclear-capable’ en ‘nuclear-certified’ krijgen van een eenheid had flink wat voeten in de aarde en duurde meer dan een jaar. Toen alsnog besloten werd de Lance te nucleariseren door Kabinet Van Agt I was dat al te laat om 129 Afdva vanaf oprichting ‘nucleair’ te stellen. Zodoende viel er tijdelijk een gat in de nucleaire langeafstandsartillerie. Onder andere in: NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110 invnr. 1701, Werkgroep Lance, ‘Voorbereiding uitfasering HJ’, december 1976.

52 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 7e opgave van wijzigingen’, juli 1979.

53 De precieze reikwijdten van de Honest John en Lance waren variabel, onder andere afhankelijk van de gekozen ‘kop’ (warhead). Over de technische mogelijkheden van deze systemen, zie bijvoorbeeld Bloem et al., *Nederland en de kernwapens*, 15, 24-25. De yield-mogelijkheden van de Lance lagen vermoedelijk ongeveer tussen 1-100 kt.

54 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.194, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 8e opgave van wijzigingen’, december 1979. Deze voorbereiding is zichtbaar in kaart 2 en 3. Dergelijk steun zou, naar mag worden aangenomen, plaatsvinden op bevel van C-1LK na verzoek van Commandanten LANDJUT en NORTHAG.

Kaart 2 Vak 1LK met voorbereide kernwapeninzetgebieden 1979⁵⁵

de afschrikking en eenheid van de NAVO-verdediging, [de] tegenstander, als hij toch aanvalt, tot spreiding [dwingen]; als dreigings- en escalatiemiddel [kunnen] dienen om de tegenstander tot stoppen te dwingen; [en] onmisbaar [zijn] voor de verdediging in nucleaire omstandigheden.⁵⁷

De NAVO-commandanten en KL-top waren zelfs ontevreden over nucleaire capaciteiten van 1LK. Nederlandse kabinetten weigerden, in tegenstelling tot naburige landen, al decennia 155mm houwtwersers te ‘nucleariseren’. Intussen werden de paar nucleair-inzetbare 8” houwtwersers ouder en kwetsbaarder. 1LK had ook minder ADM-teams dan andere NORTHAG-korpsen⁵⁸ en tot 1981 ontbrak de Lance voor langeafstands-artillerie.

In de KL werd ook nagedacht over wanneer (gedeeltelijke) atoominzet politiek en/of militair

- 55 De precieze ADM-locaties zijn niet bekend, deze lagen rond de weerstandslijnen (vooral rivieren en flanken) bij de conventionele hindernislijnen. Er was ook geanticiepeerd op de inzet van atoomartillerie verder achterin (ten westen) in het vak en als luchtsteun door 2ATAF.
- 56 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.197, Sie Genie 1LK, ‘Concept Bijvoegsel ADM bij Opplan en Bijlage G van C-1LK, (9113/3/L)’, juli 1982; NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps 2.13.148, invnr.197, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 13e opgave van wijzigingen’, juli 1982 (9113/3/1 ZeerGeheim); NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.198, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 16e opgave van wijzigingen,’ februari 1983 (9113/5/M ZeerGeheim). Vanuit Duitsland klonk al sinds de zestiger jaren kritiek op ADM-plannen omdat deze wapens, en hun voorziene tactische gebruik om gebieden onbegaanbaar te maken, desastreus zouden zijn vanwege grootschalige en langdurige radioactieve besmetting. Zie bijvoorbeeld Hammerich, ‘Fighting for the Heart of Germany’, 168.
- 57 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110, invnr.1961, Bevelhebber Landmachtstaf/ Souchef planning landmachtstaf, ‘Aantekening: Nucleaire problematiek - Militaire en politieke aspecten ADM, 155mm hw en 8” hw’ (2688/ZG), september 1979. Een ander voorbeeld is dat de Vaste Order Veldartillerie 1LK editie 1983 ook nog altijd van ‘het grote belang van kernwapensteun!’ sprak. NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.107, Commandant 1LK/ Legerkorpsartilleriecommandant, ‘2e Wijziging van de Vaste Order Veldartillerie’, juni 1983 (9410/L,G).
- 58 Ibidem. Volgens deze interne memo had 1LK twee ADM-teams, terwijl 1(GE)LK er drie had, het Britse korps ook drie en het Belgische korps vier.

realistisch kon worden. Gedacht werd aan oorlogsfasen waarop ‘het politiek onacceptabel is nog verder terrein prijs te geven; (...) de strijdkrachten van de verdediger kwalitatief en kwantitatief beneden het niveau dreigen te geraken dat noodzakelijk is voor nucleaire oorlogvoering; (...) de verdediger oordeelt dat de totale nucleaire dreiging ongeloofwaardig zal worden indien niet tot enige inzet van kernwapens zal worden overgegaan’.⁵⁹ Vooral het tweede was belangrijk: kernwapeninzet moest plaatsvinden als de strijdkrachten nog nucleair-ondersteunde tegenaanvallen konden voeren, anders was atoominzet militair-tactisch vrijwel nutteloos. Tijdens de NAVO-oefening Wintex 1977 vroeg en kreeg 1LK *selective release* na vijandelijke inzet van chemische strijdmiddelen en resulterende grootschalige Nederlandse verliezen.⁶⁰ De KL rekende nauwelijks meer op

nucleaire inzet in de eerste gevechtsfasen voor puur militair-tactische ondersteuning.

ADM’s werden als mogelijke uitzondering gezien vanwege hun defensieve karakter en dus lage escalatiegevaar. Maar of politieke leiders die redenering in oorlogstijd zouden overnemen en ADM’s (vroegtijdig) zouden vrijgeven, bleef uiterst onzeker. De bruikbaarheid van deze wapens was bovendien door beschreven ‘constraints’ en technische veroudering zodanig beperkt, dat het besluit ADM’s te uitfaseren op een NAVO-top in 1983 weinig controversieel was.⁶¹

De toenemende ‘constraints’, selectieve voorbereiding en gecentraliseerde controle hadden mede tot doel burgerslachtoffers te beperken. Dat was belangrijk vanuit ethisch oogpunt, maar ook vanuit politiek perspectief ‘ten aanzien van de BRD (...) waardoor de eigen bevolking meer wordt ontzien’, zoals C-1LK Gitz schreef in 1976.⁶² Vanuit politiek- en militair-strategisch perspectief zou het beperken van humanitaire catastrofes – zoveel mogelijk, en althans op papier – bovendien de tactisch-nucleaire dreiging geloofwaardiger maken.

Dit alles was extra belangrijk omdat grootschalige evacuaties in oorlogstijd niet haalbaar werden geacht; alleen ‘hoog risico’-gebieden zouden worden geëvacueerd, bijvoorbeeld rond commandoposten, vliegvelden en enkele weerstandslijnen van landstrijdkrachten. Verder gold het ‘stay put’-beleid; burgers moesten thuisblijven.⁶³ Om grote aantallen burger-slachtoffers te voorkomen, golden beperkingen en strenge regels voor kernwapeninzet-plannen en -aanvragen.⁶⁴ In een oefeninschatting uit 1979 mochten tot 10 kt-yields aangevraagd worden, alleen voor gebruik in dunbevolkte of geëvacueerde gebieden: ‘collateral damage negligible; no more than 1000 civilians at risk.’⁶⁵ Politiek-strategisch maakten dergelijke maatregelen de tactisch-nucleaire dreiging mogelijk geloofwaardiger, maar militair-tactisch beperkten ze de bruikbaarheid juist aanzienlijk; zo lagen tactisch cruciale maar nu ‘off-limits’-kernwapengebieden rond niet-evacueerbare steden.⁶⁶

59 Als ingeschat in: NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110 invnr.1850, Chef Generale Staf/ Hoofd Afdeling Plannen KL, ‘Voorlopig Operationeel Concept voor de jaren 1981-1990, deel I’, april 1976.

60 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.400, Commandant 1 Divisie/G3 staf 1 Divisie, Draaiboek G2/G3 Oefening Wintex 77, januari 1977.

61 Dit besluit was onderdeel van een groter nucleair reductieplan, genomen op de NAVO-top in het Canadese Montebello, ook bekend als ‘Montebello besluit’. Zie *inter alia* Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 374-375, Elands et al., *250 Jaar Genietroepen*, 270.

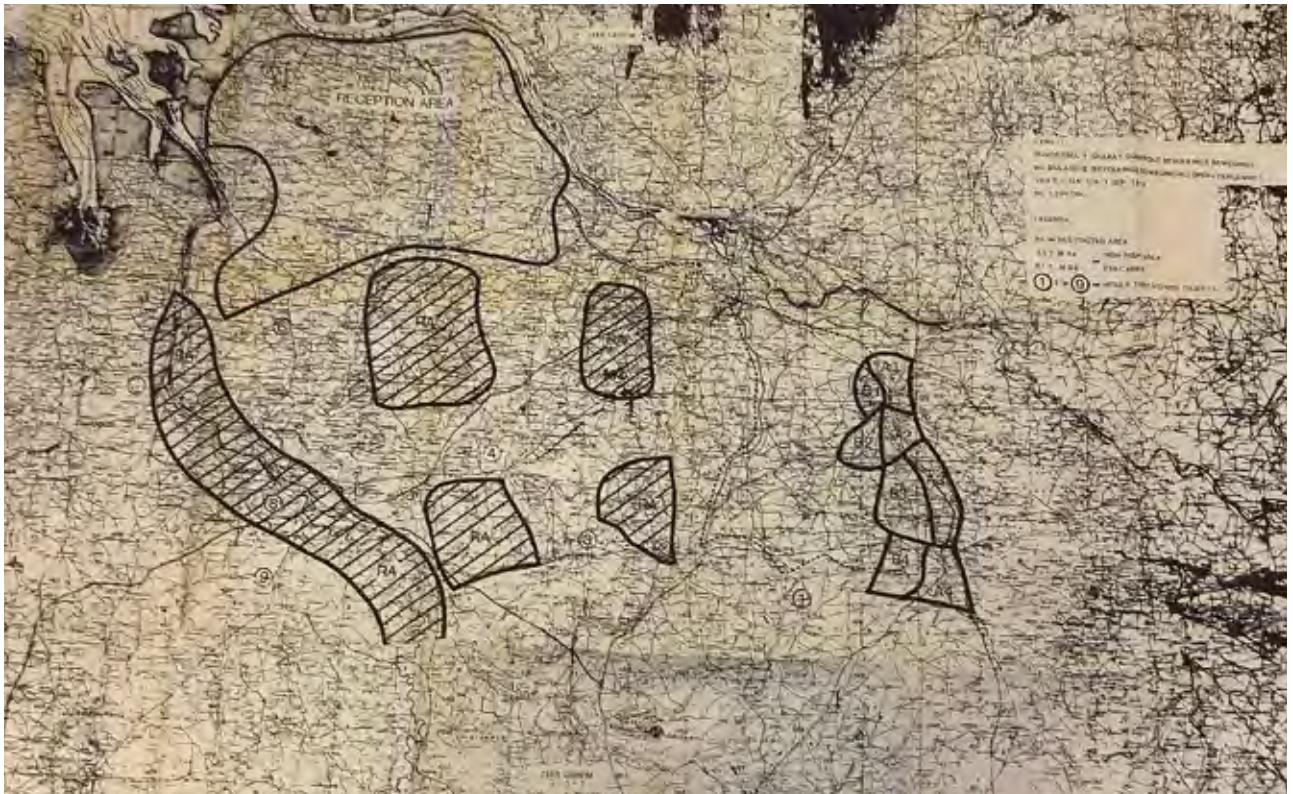
62 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.217, Commandant (en staf) 1LK, ‘Commentaar op Voorlopig Operationeel Concept aan C-LAS (G3/76/6631/D)’, december 1976.

63 Zoals bijvoorbeeld beschreven in NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.194, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - bijlage Q bevolkingsbewegingen’, september 1979.

64 Zie voor de eerste invoering van dergelijke constraints *inter alia* Sanders, ‘Tactische kernwapens’. Het hoofd van de 1LK-stafafdeling CIMIC moest betrokken worden bij het planningsproces voor kernwapeninzet-aanvragen, zoals bijvoorbeeld vermeld in NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.173, Staf 1 LK, ‘Intern Verslag oefening] Wintex 77, (Oefst/77/6424/2/Z)’, juni 1977.

65 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.212, Staf 1LK/Vuursteun Coördinatie Centrum (VSCC), ‘Briefing Nucleaire Besluitvorming’ (VSCC/79/6677/F), oktober 1979.

66 De vluchtelingenproblematiek speelde al decennia. West-Duitse territoriale militaire autoriteiten waren verantwoordelijk voor evacuaties en ‘stay put’ handhaving, maar of zij gepaniekeerde bevolkingsstromen konden controleren en beschermen was twijfelachtig. Na oefening Wintex 1975 stelde de staf 1(NL)LK dat de situatie omtrent West-Duitse vluchtelingenstromen ‘zeer onbevredigend’ was. 1LK pleitte herhaaldelijk juridische bases om te kunnen ingrijpen bij geleiding van vluchtelingenstromen die 1LK in de weg zouden lopen, maar het probleem bleef bestaan. NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.173, Commandant/staf 1LK, ‘Verslag oefening Wintex 1975’, april 1975; NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.176, Staf Bevelhebber der Landstrijdkrachten, ‘Eindverslag van de Oefening Wintex/Cimex 81, (NAS 21.360/26/Geh)’, juli 1981. Zie ook De Geus, *Staatsbelang en Krijgsmacht*, 93.

Voorbeeld van een oleaat van het 1(NL)LK-vak met evacuatie- en verboden gebieden voor burgers (1983). De Weser-rivier in het midden

De praktische uitwerking van alle constraints en gecentraliseerde controle en planning bleef dus twijfelachtig. C-1LK rapporteerde aan NORTHAG na NAVO-stafoefening Wintex-Cimex [19]83: ‘as use of nuclear weapons is under centralized control, SACEUR’s Guidance is vital for operational plannings of operations. During this ex[ercise] SACEUR’s Guidance failed to include 1(NL)Corps/1(GE)Corps set where NORTHAG’s fate was at stake. Consequently 1(NL)Corps’ emergency request, preceded by assessments on previous days, was not well responded to.’⁶⁸

Daarbij kwam het groeiende probleem van kwetsbaarheid van nucleaire inzetmiddelen. Vijandelijke opsporingsmiddelen verbeteren, terwijl de LKA slechts acht nuclear-capable howitzers en zes Lance-systemen had.⁶⁹ Verwacht werd dat Warschaupacttroepen uitschakeling van vijandige kernwapencapaciteit zou prioriteren. Nuclear-capable 8” howitzers mochten daarom uitsluitend nog gecamoufleerd

op nucleaire vuuropdrachten wachten⁷⁰ – wat de conventionele artillerie-capaciteit echter weer verzwakte. Deze paradox illustreert de complexiteit en tegenstrijdigheid van *flexibele response*, zeker in een context van schaarste.

1985-1990

In de tweede helft van de jaren tachtig werd geleidelijk opnieuw internationaal-politieke ontspanning bereikt. Grote akkoorden over

67 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.198, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 16e opgave van wijzigingen,’ (Bijlage Bevolkingsbewegingen), februari 1983 (9113/5/M ZeerGeheim).

68 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.178, Commandant 1LK, ‘Final Exercise Report Ex. Wintex-Cimex 83’, april 1983.

69 NL-HaNA, Generale Staf, 2.13.110 invnr.1961, Bevelhebber Landmachtstaf/Souschef planning landmachtstaf, ‘Aantekening: Nucleaire problematiek - Militaire en politieke aspecten ADM, 155mm hw en 8” hw. (2688/ZG)’, september 1979.

70 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 13.148 invnr.193, Commandant 1LK/G3 Staf 1LK, ‘Opplan 1 1979 - 6e opgave van wijzigingen’, januari 1979.

wapenbeheersing werden gesloten; de kernwapenarsenalen werden nu daadwerkelijk in aantal en prominentie gereduceerd. Vanaf 1989 implodeerden vervolgens het Warschaupact en de Sovjet-Unie. Daarop verdwenen de NAVO-kernwapentaken van de KL.

Op militair gebied werd deze periode gekenmerkt door (implementatie van) grote conventionele verbeteringen, waaronder in targetting en anti-tankwapens. Binnen de NAVO werd, vooral op Amerikaans initiatief, gewerkt aan nieuwe gevechtsdoctrines 'Follow-On Forces Attack' en 'AirLand Battle', waarin nadruk lag op tactische coördinatie met luchtmachtstrijdkrachten en meer verdedigingsdiepte. Diepte in het eigen verdedigingsvak, maar vooral door interdictie tegen tweede aanvalsechelons. Dit alles moest langere conventionele weerstand mogelijk maken.⁷¹

In 1985, te midden van deze ontwikkelingen, bracht 1LK een nieuw operatieplan uit als basis voor de verdediging tot in de jaren negentig. Het zou het laatste plan van de Koude Oorlog blijken.

Operatieplan 1, 1985

Het plan was gebaseerd op de opdracht van NORTHAG: '[to] defend its sector in a joint land-air battle by: conducting delaying operations (...) between the inner German border and the [vrw] (...) destroying at least the enemy's leading armies as far to the east as possible with conventional forces alone, [and] engaging the enemy in depth through [NORTHAG's] area of responsibility, in cooperation with 2ATAF, to destroy the leading front's follow-up forces also conventionally or, if authorized, using nuclear weapons.'⁷²

3(GE)PaDiv⁷³ bleef beveiligende strijdmacht en vertragend verdediger tot het Elbe-Seitenkanaal, waarna 4 en 1 Divisie naast elkaar zouden verdedigen, bij voorkeur tot lijn Alpha, met 5 Divisie in reserve in het achtergebied. Nieuw was wel dat als lijn Alpha niet gehouden kon worden, het gevecht 'waarschijnlijk conventioneel' in de diepte werd voortgezet, hoewel 'het eerste gebruik van tactische kernwapens daarbij niet uitgesloten [moest] worden'. Door verschillende etmalen te rekken moesten NORTHAG en SACEUR reserves kunnen mobiliseren om vanuit het 1(GE)LK-vak met een tegenaanval de doorgedrongen, verzwakte vijandelijke eenheden te isoleren van versterkingen en te neutraliseren. Als dat echter 'niet of niet tijdig' plaatsvond nam 'naar verwachting de behoefte aan kernwapens toe om de verdediging voor langere tijd voort te kunnen zetten.'⁷⁴

Kernwapens moesten dus alleen een uiterste noodrem zijn. Toch waren meer kernwapeninzetgebieden dan ooit voorbereid, met nadruk op gevechtdiepte in eigen vak en door interdictie met de Lance. Om hen te beschermen mocht nu ook 129 Afdva (Lance) in principe alleen nucleaire taken uitvoeren en ten westen van lijn Alpha stellingen innemen. Van dual-capability en 'conventionele' Lance-inzet was dus nauwelijks nog sprake.

ADM-inzet was gepland,⁷⁵ maar werd door verbeterde conventionele hindernismiddelen vervangen na de ADM-uitfasering en opheffing van 111 PSO, eind 1985-1986.⁷⁶ In 1989 werd nog de nucleaire 8" houwitser-capaciteit aangepast; 19 Afdva werd omgevormd tot de conventionele 108 Afdva; voor nucleaire opdrachten werd 19 Batterij Speciale Opdrachten (BSO) gevormd, die geen eigen houwitsers had maar ad-hoc 8" vuurmonden kon claimen voor nucleaire missies. Daarmee moest de kwetsbaarheid van nuclear-capable houwitsers worden verminderd terwijl alle vuurmonden ook voor conventionele taken vrijkwamen; ook werd kernwapeninzet flexibeler.⁷⁷

Analyse

Hoewel de inschatting bleef dat de NAVO een all-out Warschaupact-aanval uiteindelijk niet

71 Zie hierover ook Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 377-380.

72 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.201, Commandant/staf 1LK, 'Operatieplan nr.1 1985', juni 1985.

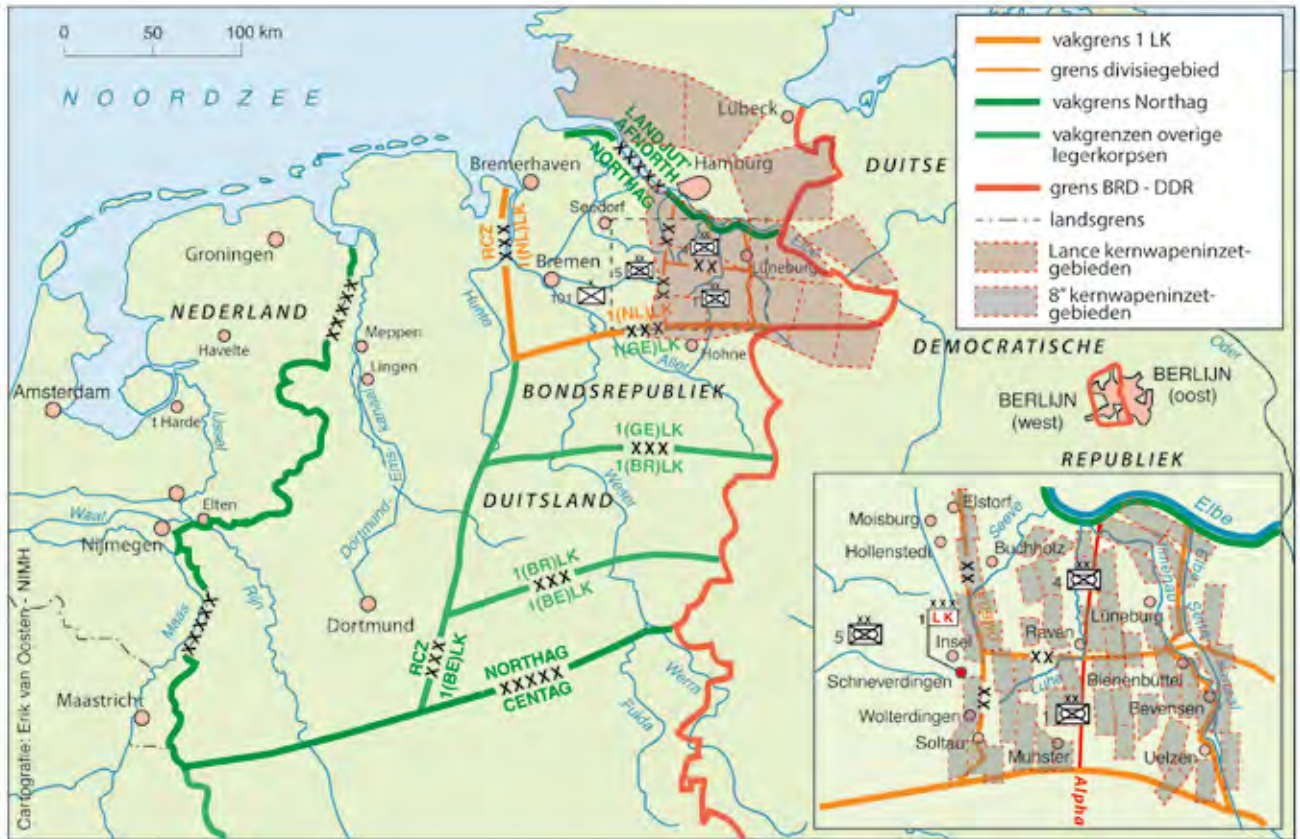
73 Voor deze fase vooral bestaande uit 41(NL)Pantserbrigade, 7(GE) Pantserinfanteriebrigade, 103(NL)Verkenningbataljon en 3(GE)Verkenningbataljon.

74 NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.201, Commandant/staf 1LK, 'Operatieplan nr.1 1985', juni 1985.

75 Ibidem. Er zijn geen verdere details over de ADM-locaties bekend.

76 Elands et al., *250 Jaar Genietroepen*, 270.

77 Hoffenaar et al, *Vuur in beweging*, 230-231.

Kaart 3 Vak 1LK met voorbereide kernwapeninzetgebieden 1985⁷⁸

conventioneel kon afslaan, was de afhankelijkheid van kernwapens rond 1985 serieus teruggedrongen. De legerkorpsen moesten, met diepteverdediging, interdictie en coördinatie met luchtstrijdkrachten, een eerste aanvalsgolf conventioneel zodanig tegenhouden dat versterkingen het front zouden stabiliseren. Daarna kon (dreiging met) gelimiteerde atoominzet politieke signalen van volharding geven. Eventueel volgde daarna als prioriteit nucleaire interdictie tegen het ‘tweede echelon’.⁷⁹ Militair-tactische ‘battlefield use’ was uitsluitend nog voorbereid voor als het Warschaupact direct ‘nucleair ging’ of onverwacht toch conventioneel massaal de overhand kreeg.

Aldus was *flexible response* uitvoerbaarder geworden. Binnen de NAVO had zich gedurende de Koude Oorlog een verschuiving voltrokken in politiek- en militair-strategische, maar ook tactische conceptie van ‘tactische kernwapens’,

van militair bruikbare wapens naar politieke instrumenten. Dat proces was nu vrijwel voltooid. De nieuwe gevechtshandleiding (1985) stelde: ‘inzet van kernwapens door de NAVO (...) is primair gericht op de politieke doelstelling van conflictbeëindiging’,⁸⁰ vooral door vastberadenheid te tonen met gelimiteerde kern-

78 Details over de voorbereidingen voor nucleaire luchtsteun door 2ATAF, die vermoedelijk gedetailleerder waren- dan in de operatieplannen ervoor, ontbreken vooralsnog.
 79 Een vergelijkbare visie, met details vanuit de praktijk, op de rol van kernwapens in 1LK gedurende de jaren 1980 is te vinden in Gerard J. Felius, *Einde Oefening. Infanterist tijdens de Koude Oorlog* (Arnhem, Quintijn, 2002) 318.
 80 Koninklijke Landmacht, VR 2-1386 Voorlopige Richtlijn Gevechtshandleiding (Dienstgeheim), 1 November 1985. Commandant LKA stelde in een brief aan de doctrinecommissie voor in de herziene versie gevechtshandleiding de volgende formulering op te nemen: ‘de inzet van kernwapens zal primair gericht zijn op de politieke doelstelling van conflictbeëindiging en pas secundair op het behalen van tactisch voordeel’, NL-HaNA, Staf 1e Legerkorps, 2.13.148 invnr.642, Comandant 1 Legerkorpsartillerie, ‘Brief aan Doctrinecommissie betreffende Gevechtshandleiding met bijlage’, (360/15), mei 1988.

*Technische schietoefening van 129
Afdeling Veldartillerie met de Lance op
Kreta (1986)*

FOTO BEELDBANK NIMH

wapeninzet. Of dát realistischerwijs tot conflict-beëindiging zou leiden, bleef ongewis.

Conclusie

Volgens de NAVO-strategie *flexible response* moesten kernwapens allereerst het Warschau-pact afschrikken. Als dat zou falen zou een conventionele aanval eerst conventioneel worden opgevangen en tactische kernwapens dienden dan vooral als escalatiemiddel. Tactische kernwapens hadden zo een politieke betekenis. Ultiem konden zij ook militaire betekenis krijgen om anders hopeloze verdedigingsplannen te kunnen handhaven.

Uit dit artikel blijkt hoe geleidelijk stappen werden gezet naar sterkere conventionele capaciteit en minder afhankelijkheid van kernwapens. Niettemin maakte 1LK gedurende de gehele Koude Oorlog gedetailleerde plannen voor kernwapeninzet voor politieke en militair-tactische doeleinden. Zeker rond 1974 zouden kernwapens al spoedig nodig zijn om grote doorbraken te voorkomen en tegenaanvallen mogelijk te maken; de conventionele verdediging was te zwak en rigide. Pas het operatieplan 1985 benaderde uitvoerbare *flexible response*, waarbij de hoop was dat kernwapeninzet pas laat en voor politieke doeleinden van conflict-beëindiging hoefde te geschieden.

De KL worstelde voortdurend met de operationele planning door de dubbelzinnige opdrachtstelling: in de jaren 1970-1980 was de aanname dat atoominzet pas na etmalen politiek waarschijnlijk zou worden. Men ging plannen en oefenen voor conventionele oorlogvoering, met tactisch-nucleaire escalatie als noodrem – die toch ook gepland en sporadisch getraind moest worden.⁸¹ 1LK was op noch conventionele noch nucleaire oorlogvoering optimaal voorbereid.

Bemoeilijkend waren de steeds striktere top-down-eisen om kernwapeninzet flexibel en gecontroleerd te laten verlopen, met telkens wijzigende, gecentraliseerde procedures tot gevolg. Dit was politiek- en militair-strategisch gezien begrijpelijk; kernwapeninzet was

vanwege potentieel catastrofale gevolgen een gewichtige beslissing, die afgewogen moest worden genomen. Dit artikel toont dat deze tendens tactisch-nucleaire wapens militair-tactisch minder bruikbaar en flexibel inzetbaar maakte – en dat de KL-top/1LK-top herhaaldelijk signaleerde dat deze ‘tailor made’, top-down-plannen in de praktijk vertraging en onduidelijkheid konden veroorzaken.⁸²

Groeiende aandacht voor humanitaire en militair-technische overwegingen versterkten deze tendens. ‘Constraints’ en procedures om eigen troepen en burgers te ontzien waren ethisch en politiek ingegeven, en moesten de dreiging geloofwaardiger maken: gebruik van enkele kleine atoomwapens zou minder ondenkbaar zijn als werd voorkomen dat dit eigen bevolkingen massaal zou raken. Of dat ook bewaarheid zou zijn geworden, is natuurlijk nooit daadwerkelijk beproefd. De maatschappijbrede aandacht voor ethische dilemma’s rond kernwapens had ook binnen de KL effect. De noodzaak voor humanitaire beperkingen *an sich* werd ook daar erkend.

Dit artikel laat zien dat een combinatie van toenemende restricties en centralisatie van planning en procedures, mede ingegeven door humanitaire overwegingen en de politieke wens de prominentie van kernwapens in afschrikking en oorlogsplannen terug te dringen, de potentiële bruikbaarheid van kernwapens als gevechtswapens steeds verder inperkten. Tactische kernwapens werden daardoor steeds politieker en minder militair bruikbaar. ■

81 Zie op dit punt ook Felius, *Einde oefening*, 318.

82 Zie op dit punt, *inter alia*, ook De Wijk, *Flexibility in Response?*, 207-209.

De Pax Sinica en het Nederlandse veiligheidsbeleid

KTZ b.d. ir. Jeroen Franken*

Na de Pax Romana, Pax Britannica en Pax Americana breekt binnenkort ontegenzeggelijk de Pax Sinica los: de Eeuw van China. Het laatste Chinese *Defence White Paper* stelt dat landen in de Asia-Pacific-regio zich er in toenemende mate van bewust zijn dat ze deel uitmaken van een 'community of shared destiny'.¹ Een veranderende internationale rechtsorde heeft implicaties voor Nederland. Moeten we ons zorgen maken over deze veranderende wereld waarin China de boventoon voert?

Militaire parade in Beijing. In 2049, honderd jaar na de oprichting van de Volksrepubliek China, moet het tijdperk van de Pax Sinica zijn aangebroken

FOTO ANP, IMAGINE CHINA, STRINGER

Dat hangt af van ons perspectief. Een perspectief dat wordt gevormd door onze beleving en normen en waarden, die heel anders zijn dan de Chinese. China is een wereldspeler van formaat, waarvan we op veel verschillende manieren afhankelijk zijn. Zowel in Nederland als in de EU worstelen we met de vraag hoe we ons moeten verhouden tot China. Bij de presentatie van de EU-China-strategie in 2019 werd China een 'systeemrivaal' genoemd.² Wanneer we onze toekomstige rol in de Pax Sinica willen bepalen, moeten we eigenlijk eerst bij onszelf beginnen: wat vinden wij belangrijk? Wat vinden wij in Nederland onze kernwaarden die

we voor iedere prijs willen bewaren? Zijn dat onze grondrechten, onze veiligheid, onze zelfstandigheid, onze eigenrichting, onze democratische waarden, of onze economie? Wat is in de militaire termen van het operationele planningsproces ons 'centre of gravity', dat we primair en ten koste van alles willen verdedigen? En hoe verhouden de Nederlandse waarden zich tot de waarden van de Pax Sinica?

Zonder antwoord op deze laatste vragen te geven, probeer ik uitleg te geven aan de zorgen die we ons kunnen maken bij een veranderende internationale rechtsorde waarin China de

hegemonie opeist. Ik licht een aantal aspecten uit vanuit mijn analyse van de Chinese positie. Voor het bredere geostrategische perspectief behandel ik eerst een aantal zaken waarin het Chinese denken echt anders is dan het onze, om duiding te geven aan de term systeemrivaal.

Centre of gravity

In het militaire operationele planningsproces is een van de eerste stappen immer een van de moeilijkste: het bepalen van de centres of gravity van de tegenstander en de eigen kant. Maar bij

de analyse van China en de Pax Sinica is het centre of gravity direct duidelijk: de macht van de Communistische Partij China (CPC). In China staat alles, maar dan ook alles, in het teken van het behoud van de macht door de CPC.

* KTZ b.d. ir. Jeroen Franken was defensieattaché in China van 2012-2016. Dit artikel is afgerond vóór de Russische invasie in Oekraïne begon. De opstelling van China in deze crisis behoeft geen wijzigingen van de analyse in dit artikel.

1 The State Council Information Office of the People's Republic of China, 'China's National Defence in the New Era', *Defence White Paper*, juli 2019.

2 Europese Commissie, 'EU-China. A strategic outlook', 12 maart 2019.

De Chinese president Xi Jinping tijdens het Volkscongres in 2022. Xi is, net als vroeger de keizers dat waren, het middelpunt van de macht in het 'Rijk van het Midden'

FOTO ANP, EPA, ALEX PLAVEVSKI

De CPC heeft ongeveer 92 miljoen leden, gepositioneerd over heel China en op alle strategische posities in de maatschappij. Het hoogste bestuursorgaan van de CPC is het Nationaal Congres, bestaande uit circa 2.300 leden. Dit Partijcongres komt 'democratisch' voort uit de 92 miljoen leden en vertegenwoordigt het gehele volk van 1,3 miljard mensen. De leden van het Nationaal Congres kiezen uit hun midden de 300 leden van het Centraal Comité van de Communistische Partij van China, die op hun beurt de 25 leden van het Politbureau kiezen. Dit schimmige proces lijkt afhankelijk te zijn van de status en macht van deze leden binnen de CPC. Het Politbureau is het hoogste leidinggevende orgaan van de partij. Hieruit wordt het Staand Comité van momenteel 7 leden gevormd voor de dagelijkse leiding van de CPC, beslissingsbevoegd voor alle staatszaken wanneer het Politbureau niet in zitting is. De voorzitter is de

secretaris-generaal van de CPC. Het vormen van het Staand Comité van 7 leden uit het bestand van 92 miljoen leden van de CPC noemt China een democratisch proces.

Alle organen van de CPC worden ondersteund door diverse administratieve organisaties. Een van de belangrijkste van deze organisaties is de Centrale Militaire Commissie (CMC, 7 leden) die feitelijk de leiding heeft over de krijgsmacht en defensie. De secretaris-generaal van de CPC is voorzitter van de CMC en heeft zich in 2016 uitgeroepen tot (militair) Commander-in-Chief, net als Mao was. Een bijzonderheid in onze westerse ogen is dat China wel een ministerie van Defensie (Ministry of National Defence) heeft onder leiding van een minister, maar dit ministerie bestaat alleen voor de contacten met buitenlandse militairen en heeft geen commandoautoriteit. De minister van Defensie is een van

de leden van het CMC, waardoor hij statuut en macht heeft, maar hij is zeker niet de hoogstgeplaatste persoon bij Defensie. Toen ik het bezoek van onze minister van Defensie aan China in 2014 mocht voorbereiden, kostte het me wat moeite ons eigen ministerie ervan te overtuigen dat het gesprek van de minister met de vicevoorzitter van het CMC veel belangrijker was dan het gesprek met de collega-minister van Defensie, die slechts de leiding had over het Foreign Affairs Office en het Information Office.

Een ander aspect van verwarring over de Chinese bestuursstructuur is dat er twee parallelle besturen van het land bestaan, vaak met dezelfde namen en bemand door dezelfde personen, zeker in de top: het bestuur van de CPC versus het openbaar bestuur/de regering. De beide CMC's zijn twee identieke organen, een van de CPC en een van het landsbestuur, met dezelfde leden. Deze vaak identieke organen hebben wel een eigen administratieve ondersteuning. Zo is Xi Jinping secretaris-generaal van de CPC (zijn belangrijkste functie), president van China, voorzitter van de beide CMC's, Commander-in-Chief en voorzitter van de Nationale Veiligheidsraad. Hij werd eerst in november 2012 door het Partijcongres tot secretaris-generaal gekozen voordat hij in maart 2013 tot president werd uitgeroepen door het Volkscongres. Voor iedere functie heeft hij een apart bureau of organisatie dat het ambt ondersteunt. Voor het gemak zou je kunnen zeggen dat de CPC en het Partijcongres beleid maken en het Volkscongres (de Staat) het beleid uitvoert.

Een belangrijke rol voor de CPC is de vier kardinale principes te bewaken, zoals vastgesteld door Mao's opvolger Deng Xiaoping (1979). Deze regels zijn niet bespreekbaar binnen de CPC en in de Volksrepubliek China. Dit zijn daarom piketpalen, ook voor het buitenlandbeleid van China:

1. het blijven volgen van het socialistische pad (dat wil zeggen communistisch met Chinese karakteristieken);
2. vasthouden aan de democratische dictatuur van het volk;
3. vasthouden aan het leiderschap van de CPC;
4. vasthouden aan het gedachtegoed van Mao Zedong en het marxisme/leninisme.

Na alle kritiek in binnen- en buitenland op Mao na diens dood heeft Deng erkend dat er tijdens het bewind van Mao dingen minder goed zijn gegaan. Hij stelde dat je misschien op 30 procent van Mao's daden kritiek kunt hebben, maar dat Mao toch voor 70 procent een fantastische leider is geweest als grondlegger van de Volksrepubliek China. In China weigert men eraan herinnerd te worden dat Mao naar schatting 72 miljoen burgerslachtoffers onder de Chinese bevolking op zijn geweten heeft en daarmee met kop-en-schouders uitsteekt boven Stalin (23 miljoen burgerslachtoffers) en Hitler (17 miljoen).³

Met de macht van de CPC als centre of gravity doet men er in China alles aan om het volk tevreden te houden. Het volk accepteert de macht van de CPC zolang er vooruitzichten blijven op verbetering van de levensstandaard. Men vergoelijkt de schendingen van mensenrechten door de staat en het gebrek aan inspraak door het volk, zolang die de individuele burger in de grote massa niet treffen. Secretaris-generaal Xi Jinping speelde in 2012 handig in op deze algemene acceptatie van de CPC door de amorfe volksmassa door de introductie van de Chinese Droom.

China Dream en '100 Year Marathon'

China heeft een andere kijk op de wereld dan de oude koloniale en huidige westerse mogendheden. Deze kijk in de huidige Volksrepubliek China is niet veel anders dan tijdens de diverse keizerrijken uit het verleden en komt al tot uitdrukking in de eigen naam voor China: 中国 Zhong Guo, Rijk van het Midden. China lijkt niet de intentie te hebben de wereld aan zich te willen onderwerpen zoals de Romeinen of Britten nastreefden, maar het wil het middelpunt van de wereld zijn, waar iedereen respect voor heeft en toont, zoals men vroeger met de koutou (kowitz, een zeer diepe buiging) respect moest tonen naar de Chinese keizer in het

3 Schatting 40 tot 78 miljoen burgerslachtoffers tijdens het bewind van Mao Zedong (1949-1976) te destilleren uit verschillende bronnen. Zij bijvoorbeeld: <https://historiek.net/mao-zedong-china-communistisch-dictator/64840/> en Jung Chang en Jon Halliday, *Mao. The unknown story* (Londen, Jonathan Cape, 2005).

middelpunt van de macht. In de Chinese geschiedenis is er immer een interne strijd geweest om de hegemonie binnen China, om als keizer het middelpunt van de macht te zijn. Hoe verder verwijderd van dit middelpunt, des te minder belangrijk het volk of land. Met de komst van Portugezen en Hollanders in de 17e eeuw kon men de dreiging van deze ‘barbaren’ nog aardig buiten de deur houden. Maar met de komst van de Britten en hun machtspolitieke ‘Opiumoorlogen’ (1839-1842 en 1856-1860), en met de bezetting door handelsconcessies van diverse westerse⁴ mogendheden en Japan werd de Chinese eigenwaarde de grond ingetrapt en begon halverwege de 19e eeuw de vernedering van het Rijk van het Midden. De eerste Sino-Japanse oorlog (1894-1895), waarbij China zijn macht over Korea en Taiwan aan Japan verloor en Japan het noordoosten van China bezette, de Bokseropstand (1899-1901), waarna China gedwongen werd tot het betalen van grote schadevergoedingen, ook aan Nederland(!), de tweede Sino-Japanse oorlog, waarna de bezetting door Japan (1931-1945) en de slachting van Nanjing (1937-1938) volgden, vergrootten deze vernedering. De Chinese Droom moet deze eeuw van vernedering uitwissen. Xi Jinping sprak deze droom uit in 2012, terwijl weinigen nog begrepen wat die inhield. Maar de haviken van het communistische regime kenden al vanaf de

oprichting van de Volksrepubliek China de ‘100-jarige marathon’, waarin China in honderd jaar weer de hegemonie als Rijk van het Midden moest bereiken.⁵ Later⁶ verduidelijkte Xi de doelen van de Chinese Droom:

1. in 2021, 100 jaar na de oprichting van de CPC, moet China een ‘moderately well-off society’ zijn, waarin het inkomen per hoofd van de bevolking 10.000 USD zal zijn;
2. in 2049, 100 jaar na de oprichting van de Volksrepubliek China, moet China één sterk, democratisch, geciviliseerd, harmonieus en modern socialistisch land zijn.

Dit betekent dat China in 2049, verenigd in één China inclusief Hong Kong en Taiwan, de hegemonie van de Verenigde Staten op alle fronten (economisch, militair, technisch, in de ruimte, op IT-gebied, ...) heeft doorbroken, China terug is gekeerd in het middelpunt van de wereld en iedereen in de wereld respect heeft voor en toont aan China. Het tijdperk van de Pax Sinica moet zijn aangebroken.

Belt & Road Initiative: de moderne zijderoute

Voor de verwezenlijking van de 100-jarige marathon en de Chinese Droom is China al lange tijd een duidelijk pad ingeslagen. De economie groeit al vele jaren, tot de coronapandemie toesloeg, met spectaculaire cijfers van jaarlijks 6 tot 10 procent, China heeft zich opgewerkt tot de tweede economie ter wereld en ontwikkelt zich als een supermodern land, tenminste in de grote steden, met een hightech-industrie en een uitstekend functionerend mobiel en digitaal netwerk. De People’s Liberation Army (PLA) heeft zich sterk gemoderniseerd en gaat verder op dat pad, ook op het gebied van ‘informatio-nized military’, cyber en in de ruimte.⁷

China kijkt met een langetermijnblik naar de wereld over 50 jaar met een wereldbevolking van 10 miljard mensen, tekorten aan water, grondstoffen, energiebronnen en landbouw-producten, en meer onveiligheid en conflicten. Een van de wegen om voor te sorteren voor een antwoord op deze bedreigingen en het waar-

4 De volgende westerse landen hadden handelsconcessies in de 19e en begin 20e eeuw aan het Chinese keizerrijk opgedrongen: Groot-Brittannië, Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk-Hongarije, Italië, België, Rusland en de Verenigde Staten. Ook Japan had handelsconcessies in China. De buitenlandse handelsdelegaties bevonden zich onder andere in Shanghai, Peking, Tianjin en Qingdao.

5 Michael Pillsbury, *The Hundred-Year Marathon* (New York, Henry Holt&Company, 2015).

6 In zijn eerste toespraak als voorzitter van de CPC noemde Xi de China Droom. Als je Chinese stukken leest, staat de inhoud vaak tussen de regels en blijft er ruimte voor eigen interpretatie. Vele westerlingen dachten aan en vergeleken met de American Dream; zij sloegen de plank enorm mis. In de loop van zijn presidentschap zinspeelde Xi op steeds meer invulling van de Chinese Droom: eerst was het de ‘verjonging van de Chinese staat’, daarna de twee millenniumdoelstellingen in 2021 en 2049. ‘Later’ was een proces van bijna een jaar waarin de Chinese Droom steeds meer expliciete invulling kreeg in de diverse redevoeringen en uitspraken van president Xi, zonder, typisch oosters, ooit een precieze invulling van de betekenis te krijgen. Zie bijvoorbeeld ook: <https://www.dw.com/en/xi-jinping-and-the-chinese-dream/a-43685630> en <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/05/what-china-wants/528561/>. De gelijkenis tussen de twee millenniumdoelstellingen van de Chinese Droom en het gedachtegoed van de 100-jarige marathon is frappant.

7 The State Council Information Office of the People’s Republic of China, ‘China’s National Defence in the New Era’.

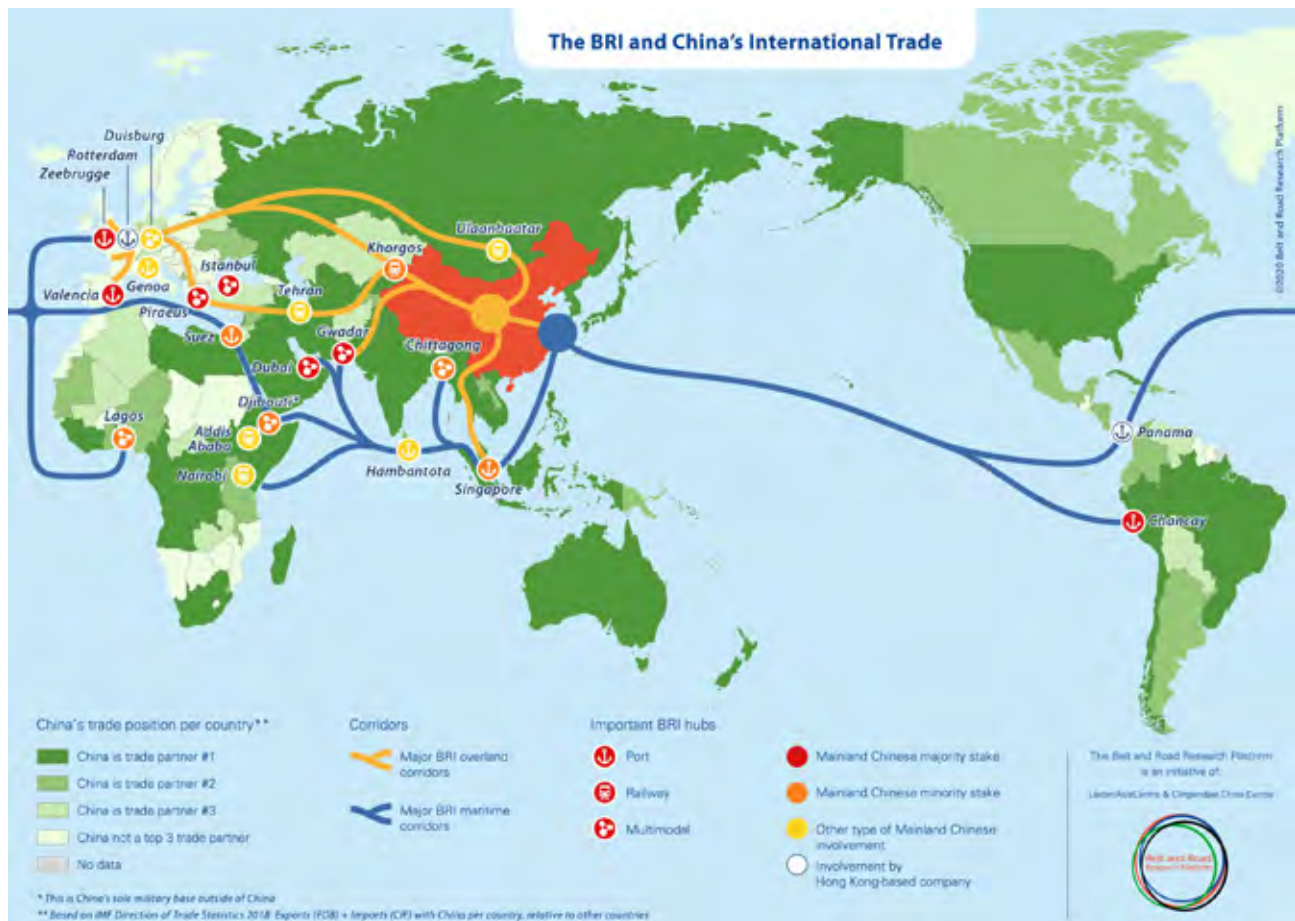

FOTO BELT AND ROAD RESEARCH PLATFORM

Met het Belt&Road-initiatief wil China zijn achterlanden ontsluiten en zijn macht in de wereld uitbreiden op eigen voorwaarden

maken van de Chinese Droom voor de eigen bevolking, die straks geen honger mag leiden, is de moderne zijderoute over land en over zee: het 'Belt & Road Initiative' (BRI). Met het BRI wil China zijn achterlanden ontsluiten, alternatieve transportroutes creëren om de, voor China kwetsbare, maritieme route door de Straat van Malakka te kunnen omzeilen, en zijn macht in de wereld uitbreiden, op Chinese voorwaarden. Het is voor China een tegenzet tegen de gepercipieerde omcirkeling van China door andere wereldspelers. Met pijpleidingen vanuit Rusland en door Myanmar vanuit de Indische Oceaan, spoorlijnen vanuit Europa en door Pakistan vanuit de haven Gwadar aan de Golf van Oman, en maritieme verbindingen met contractuele havenfaciliteiten in Pakistan, de Maldiven, Djibouti, Piraeus, Zeebrugge en straks

ook in Triest en Genua, verzekert China zich van de toevoer van alle producten die het Chinese volk nu en in de toekomst nodig heeft. Hiermee bindt de CPC het volk verder aan zich en zal het Chinese volk als laatste last moeten krijgen van de tekorten in de wereld. De vrije markt wordt buitenspel gezet. Inmiddels passeren de Chinese investeringen in BRI het bedrag van 720 miljard USD en hebben zich al meer dan 70 landen verbonden aan BRI onder de Chinese voorwaarden en spelregels.⁸

8 Zie onder andere 'The Belt and Road Initiative: Views from Washington, Moscow, and Beijing', *Carnegie-Tsinghua paper*, 8 april 2019. Zie: <https://carnegietsinghua.org/2019/04/08/belt-and-road-initiative-views-from-washington-moscow-and-beijing-pub-78774>.

De *sea lines of communication* van het BRI vereisen beveiliging door de Chinese marine, de PLA Navy (PLAN). Het Chinese *Defence White Paper* van 2014 voorzagt in een duidelijke beleidswijziging van focus op verdediging van het moederland en de kustwateren, naar verdediging van Chinese belangen, ook overzee. Sinds 2017 heeft China zijn eerste basis in het buitenland: Djibouti, om zijn belangen in de belangrijke Hoorn van Afrika beter te kunnen verdedigen.⁹ Deze basis is primair een steunpunt van de PLAN, niet alleen voor de antipiraterij-operaties, maar veel breder, bijvoorbeeld ook voor evacuatieoperaties bij crises voor de vele Chinese onderdanen die werken in Afrika. Deze beleidswijziging was al jaren ophanden gezien de enorme ontwikkeling

van de PLAN in het laatste decennium, van een kustverdedigingszeemacht tot een wereldwijd opererende marine, met het tweede vliegkamp-schip operationeel en het derde en vierde in aanbouw. Zo bezochten een Chinees smaldeel in begin 2015 en een moderne kruiser van de PLAN in 2019 Rotterdam. Het laatste rapport van het Pentagon geeft aan dat de vloot van de PLAN nu groter is dan die van de U.S. Navy.¹⁰

Culturele aspecten

In de beoordeling van China meten we altijd met onze westerse maatstaf, zoals democratische waarden en mensenrechten. Maar als we wat van China willen vinden, moet we ons ook verdiepen in de Chinese maatstaf, gevormd door een 5.000 jaar oude geschiedenis en een zeer rijke cultuur, verder vormgegeven in de huidige tijd door een socialistische 'democratie' en 'communisme met Chinese karakteristieken'. Dat is een heel ander perspectief.

9 Een recente opmerkelijke ontwikkeling is de strategische veiligheidsovereenkomst die China heeft gesloten met de Solomon Eilanden. Dit pact staat China toe militairen te stationeren op ongeveer 1.000 nautische mijlen ten noordoosten van Australië en onderschrijft de expansiedrift van China in de Grote Oceaan.

10 'China Has World's Largest Navy With 355 Ships and Counting, Says Pentagon', *USNI News*, 3 november 2021.

Schilderij van een zeeslag tijdens de Eerste Opiumoorlog. Vernederingen in de 19e eeuw liggen in China nog vers in het geheugen

AFBEELDING MIT

Cultuurverschillen spelen een grote rol in de vergelijking. De leer van Confucius (551 – 479 v. Chr.) is vaak maatgevend in China en bij het Chinese volk: ‘Wees vergevingsgezind’ en ‘Wat u voor uzelf niet wenst, wens dat een ander niet’. De zes deugden van Confucius – menselijkheid, gehoorzaamheid door kind aan ouders, rechtvaardigheid, fatsoen, trouw, wederkerigheid – klinken in onze oren niet vreemd. Maar het oosterse concept van voorkomen van gezichtsverlies is ons wel vreemd; wij zeggen liever direct de waarheid en willen zaken zwart-wit geregeld zien. Daarbij accepteren we makkelijk dat een partij de verliezer is. We hebben weinig met open eindjes en grijze gebieden, waarbij iedereen zijn gelijk en zijn gezicht kan houden. Wanneer je zo kijkt naar de uitspraak van het Internationale Hof van Arbitrage in 2016 over de Chinese claim¹¹ over een zeer groot deel van de Zuid-Chinese Zee, dan heeft dit hof een duidelijke zwart/wit uitspraak gedaan waarmee de Volksrepubliek China, die het hof toch al niet erkende, groot gezichtsverlies leed. Daarmee werd deze uitspraak van verwerping van de claim op circa 85 procent van de Zuid-Chinese Zee extra onaanvaardbaar voor China.

Ons gevoel van tijd is ook anders. De Tweede Wereldoorlog dreigen we nu, 75 jaar later, al te vergeten nu de laatste soldaten van die oorlog bijna uitgestorven zijn. Maar in de Chinese tijdspanne in relatie tot 5.000 jaar geschiedenis blijven de lessen uit de tijd van de ‘strijdende staten’ van de 5e tot de 3e eeuw voor Christus bepalend in het Chinese denken over hegemonie,¹² liggen de vernederingen door het Westen tijdens de Opiumoorlogen en de Bokser-opstand in de 19e eeuw nog vers in het geheugen en vormen deze de basis van de 100-jarige marathon en de Chinese Droom van partijvoorzitter Xi Jinping.

De Chinese militair strateeg Sun Tzu van het Chinese koninkrijk Wu ten tijde van de Periode van Lente en Herfst (771 - 476 v.Chr.) is nog altijd belangrijk voor het Chinese militair denken.¹³ Dit denken gaat uit van een geïntegreerd beleid, waarbij je de economische macht wel degelijk kan inzetten voor je militaire strategie en omgekeerd het militaire beleid ten dienste staat van het algemene beleid; veel duidelijker dan

bij ons.¹⁴ In het Westen zien we Defensie meer als een gereedschapskist dan als basisonderdeel van strategisch denken. Voor China geldt heel duidelijk het adagium van Sun Tzu: ‘In peace prepare for war, at war prepare for peace’. Daarbij predikte Sun Tzu dat je je kaarten bedekt moet houden en slimmer moet zijn dan je tegenstander, onder andere door spionnen te gebruiken en misleiding uit te buiten. Daarmee komen (bedrijfs-)spionage, copyright, intellectueel eigendom, et cetera in China in een ander daglicht te staan.

Toekomstperspectief

Hoe nu verder, China ‘bashen’ of accepteren, welke balans vinden we tussen onze normen en waarden en de realiteit van de Pax Sinica? Wij staan ons voor op het Mare Liberum van Hugo de Groot; laten we de flagrante schendingen van het zeerecht in de Zuid-Chinese Zee door China gewoon maar gebeuren, bang voor economische implicaties? Net zoals de flagrante mensen-

11 In 1958 gaf (communistisch) China een verklaring uit over zijn claim op het grootste deel van de Zuid-Chinese Zee en schetste het de ‘nine-dashed-line’ op de zeekaart; deze omspande 85 procent van de Zuid-Chinese Zee maar is nooit duidelijk gedefinieerd. In 2015 vroeg de Filipijnse regering bij het Permanente Hof van Arbitrage in Den Haag te oordelen over de rechtmatigheid onder UNCLOS van de Chinese nine-dashed-line en claims op de verschillende eilandengroepen in de Zuid-Chinese Zee. China erkende en erkent van zijn kant arbitrage door het Hof niet en vindt dat geschillen direct tussen de betrokken partijen moeten worden opgelost, zonder tussenkomst van een derde partij. De uitspraak van het Hof in 2016 laat niets aan duidelijkheid te wensen: de Chinese claim binnen de nine-dashed-line is onrechtmatig. Zie ook Jeroen Franken, ‘De Pax Sinica in de Zuid-Chinese Zee’, in: *Marineblad* 129 (2019) (5).

12 15 Pillsbury, *The Hundred Year Marathon*.

13 Sun Tzu, *The Art of War*, in diverse bewerkingen.

14 Als voorbeeld van geïntegreerd beleid dient het Chinese marinesteunpunt in Djibouti, dat in 2017 geopend werd. Naast militair steunpunt voor antipiraterij-operaties in de Hoorn van Afrika, dient het een veel breder doel, onder andere beschreven in het Chinese *Defence White Paper* van 2019 onder ‘Missions other than war’. Het ondersteunt het BRI en alle Chinese ontwikkelingssamenwerking projecten in Afrika. Een belangrijke aanleiding voor het inrichten van het steunpunt in Djibouti was de volledig inadequate evacuatie van Chinese burgers uit Libië in 2011, na het uitbreken van de Arabische Lente. De onmacht van China zijn eigen burgers toen in veiligheid te stellen, bracht veel onvrede bij de bevolking in China. Het installeren van dit steunpunt moet dit gezichtsverlies van de CPC in de toekomst voorkomen: een militaire oplossing voor een breder doel; zie ook Ikol R. Saathof, ‘Chinese oorlogvoering met hybride karakteristieken’, in: *Militaire Spectator* 187 (2018) (5). Uit de conclusie: ‘[De Chinese manier van] Oorlogvoering is generiek en wordt niet of nooit meer gewonnen op het traditionele gevechtsveld met militaire middelen alleen.’

Het eerste Chinese vliegkampschip, Liaoning, arriveert in Hongkong in 2017. Het vliegkampschip moet de ruggengraat vormen van de PLAN

FOTO ANP, POLARIS IMAGES

rechtenschendingen door China in eigen land, terwijl we ons niet mogen bemoeien met Chinees interne zaken maar we wel het recht om te beschermen (R2P) verdedigen binnen de VN? Ik ben van mening dat we ons veel beter in China, de Chinese geschiedenis en cultuur moeten verdiepen om ons een goed oordeel te kunnen vormen over het Chinese handelen in de internationale politiek. We moeten de Chinese maatstaf beter doorgronden om onze eigen doelen te kunnen bereiken.¹⁵ Daarbij moeten we de lessen van Sun Tzu toepassen: de eigen strategische doelen duidelijk vaststellen en de ‘tegenpartij’ goed analyseren. We moeten ons voorbereiden op confrontatie bij de verdeling van schaarse goederen (in times of peace,

prepare for war) en tegelijkertijd de vrede te bewaren. En dat vanuit een waarlijk geïntegreerd beleid, waarin duidelijke keuzes worden gemaakt richting eenduidige strategische doelen.¹⁶ Helaas is de laatste beleidsnotitie ‘Nederland-China: een nieuwe balans’¹⁷ vlees noch vis, vooral door het gebrek aan analyse van onze eigen doelstellingen en toekomstvisie. We moeten bijvoorbeeld nadenken over onze opstelling in het te verwachten conflict bij de inlijving van Taiwan door China. Het inlijven van Taiwan is onderdeel van de Chinese Droom en wordt zeer duidelijk genoemd in het Chinese *Defence White Paper*.

De Chinese Droom komt uit, en is essentieel voor het behoud van de dictatuur van de CPC. China zal zorgen dat de eigen bevolking niets tekort komt zodat de passieve steun aan de CPC niet in gevaar komt. Het belang van de internationale rechtsorde is voor China volledig ondergeschikt. Daarbij vindt China dat de internationale rechtsorde te veel is vormgegeven naar westerse modellen en ideeën.

15 Zie ook: lezing door René Cuperus op 3 juni 2019 bij publieksdebat ‘Talking China Strategy’, georganiseerd door Instituut Clingendael en het Leiden Asia Centre. Zie: <https://www.clingendael.org/nl/publicatie/met-china-bashen-alleen-komen-we-er-niet>.

16 Zie de aanbevelingen van HCSS, ‘China’s Military Rise and the Implications for European Security’, 10 november 2021.

17 Ministerie van Buitenlandse Zaken, ‘Nederland-China: een nieuwe balans’, mei 2019.

Het laatste Chinese *Defence White Paper* geeft een duidelijke ondersteuning aan het verwezenlijken van de Chinese Droom door de PLA: 'The Chinese Dream is to make the country strong. China's armed forces take their dream of making the military strong as part of the Chinese Dream. Without a strong military, a country can be neither safe nor strong.' China claimt zich vredelievend te willen ontwikkelen maar hangt het beleid aan van een 'actieve defensie' als essentie van het defensieve denken, dat wil zeggen. strategisch defensief met de bereidheid en capaciteit van operationeel en tactisch offensief. 'We [China] will not attack unless we are attacked, but we will surely counterattack if attacked.' China heeft zijn beleid in de loop van de tijd aangepast van louter zelfverdediging naar het winnen van lokale oorlogen tot het bieden van voldoende afschrikking.

Een sprekend voorbeeld is de ontwikkeling van het vliegekampschip als ruggengraat van de PLAN. Het eerste Chinese vliegekampschip is de Liaoning, een oorspronkelijke Sovjet-carrier van de Kuznetsov-klasse uit 1988. Het schip werd aangekocht van Oekraïne in 1998 en met een list ter omzeiling van de Montreux Declaratie¹⁸ vervoerd door de Bosporus en de Dardanellen naar China. Daar werd het verbouwd, in dienst genomen in 2012 en in 2016 formeel operationeel gereed verklaard. Geen enkel land zal China bijbrengen hoe met een vliegekampschip om te gaan, wat meer is dan slechts het opstijgen en landen van vliegtuigen. China heeft de Liaoning aangemerkt als experimenteel platform om het opereren met carriers en een carrier battlegroup te ontwikkelen en lessen te leren voor de bouw van vliegekampschepen voor de toekomst. China heeft het Shenyang J-15 'Flying Shark'-gevechtsvliegtuig ontwikkeld voor operaties vanaf de carrier met *skyjump*.

Inmiddels is het tweede vliegekampschip, een aangepaste en verlengde versie van de Liaoning, operationeel en zijn de derde en vierde carrier in aanbouw, waarschijnlijk zonder *skyjump*. De verwachting is dat China een vijftal vliegekampschepen operationeel wil hebben, voor ieder van de drie vloten een, met een voor opwerken en

een in onderhoud.¹⁹ China heeft in minder dan 20 jaar tijd een bijzondere capaciteit opgebouwd die past in zijn beleid van actieve defensie ter ondersteuning van het geïntegreerde Chinese beleid voor binnenland, buitenland, economie en veiligheid en ter verwezenlijking van de Chinese Droom. Een droom waarvoor China alle tijd heeft en neemt, een tijd die we ons in westerse democratieën niet gunnen met verkiezingen iedere 4 tot 6 jaar.

Tot slot

Mijn boodschap is dat we in het Westen veel te naïef zijn in onze opstelling richting China en ons veel beter op de hoogte moeten stellen van de Chinese positie, gebaseerd op het politieke systeem, de geschiedenis en cultuur. Laten we onze veiligheidsbelangen, niet zozeer militair maar ook op het gebied van kenniscentra, bedrijfsleven, infrastructuur, en breder, beter in het oog houden en afstappen van de waan dat er zonder level-playing-field economisch zoveel te halen valt in China. Laten we ons eigen centre of gravity vaststellen en daarmee anticiperen op onze opstelling in het waarschijnlijke scenario van de inlijving van Taiwan door China, eerder kwaadschiks dan goedschiks. Wanneer de Verenigde Staten en de westerse wereld niet opstaan voor de huidige internationale rechtsorde en ónze democratische waarden bij de verovering van Taiwan door China, markeert dat het einde van de Pax Americana. Zonder onze kernwaarden vast te stellen kunnen we geen balans opmaken of we net zo goed blijven gedijen in de Pax Sinica als we nu doen in de Pax Americana, met de nieuwe internationale rechtsorde van een 'community of shared destiny' en Chinese normen en waarden. ■

18 De Montreux Declaratie is een internationale overeenkomst uit 1936, die nog immer van kracht is en Turkije controle geeft over de passage van marineschepen door de Bosporus onder duidelijke voorwaarden.

19 De drie vloten van de PLAN zijn: de Noordzeevloot (hoofdkwartier: Qingdao), de Oostzeevloot (hoofdkwartier: Ningbo) en de Zuidzeevloot (Zuid-Chinese Zee, hoofdkwartier: Zhanjiang). Als DEFAT heb ik de kans gehad alle drie de vloten te mogen bezoeken, de Oostzeevloot met de toenmalige minister van Defensie Hennis-Plasschaert in Shanghai in 2014.

Navigeren door het terra incognita van de toekomst

Vijf jaar Strategic Foresight bij de Koninklijke Marine en Koninklijke Luchtmacht

Ltkol P.G.H. Duran MA en KLTZ dr. R.M. de Ruiter*

In 2004 ging de toen onbekende Mark Zuckerberg vanuit zijn studentenkamer voor het eerst online met Facemash, het latere Facebook. In datzelfde jaar keek het Amerikaanse adviesorgaan voor inlichtingen, de National Intelligence Council (NIC), vooruit naar de jaren twintig.¹ De NIC waarschuwde dat de wereld aan de vooravond stond van een fundamentele breuk in de geschiedenis: 'At no time since the formation of the Western alliance system in 1949 have the shape and nature of international alignments been in such a state of flux'.²

* Luitenant-kolonel Patrick Duran MA is het Hoofd Sectie Strategie van de Koninklijke Luchtmacht. KLTZ dr. Roy de Ruiter is docent aan de Hogere Defensie Vorming.

1 Zie voor een uitgebreide analyse van het 2004-rapport van de National Intelligence Council: Uri Friedman, 'What US intelligence thought 2020 would look like', *The Atlantic*, 2019.

2 National Intelligence Council, *Mapping the global future: Report of the national intelligence council's 2020 project, based on consultations with nongovernmental experts around the world* (US Government Printing Office, 2004) 9.

Strategic Foresight is inmiddels bij zowel de luchtmacht als marine onderdeel van de bedrijfsvoering. Er is behoefte aan een gedeeld strategisch narratief, dat richting geeft aan de ontwikkeling op de lange termijn

FOTO MCD, GERBEN VAN ES

Door de opkomst van de systeemrivalen China en India was een felle strategische competitie met de Verenigde Staten aanstaande, net als een relatieve verzwakking van het Westen. De trend van de steeds verdergaande globalisering beschouwde de raad als een voedingsbodem voor populisme en nationalisme. Een andere uitdaging die de NIC voorzag was de opkomst van nieuwe technologieën. Met name de toenemende connectiviteit en de groei van virtuele gemeenschappen zou het voor regeringen wel eens flink lastiger kunnen maken grip te houden op hun bevolking.³ De NIC heeft op deze punten gelijk gekregen. Zo worstelen regeringen met de invloed en polariserende werking van sociale media als Facebook. Dat Big Tech ook de rijkste bedrijven ter wereld zouden worden met een enorme mondiale en politieke invloed kon de raad zich niet voorstellen. Wie in 2004 had voorspeld dat een Amerikaanse president verbannen zou worden van sociale media was waarschijnlijk niet serieus genomen, laat staan als iemand had gezegd dat diezelfde president sociale media als zijn belangrijkste communicatiemiddel zou gebruiken. Hoe dan ook had de NIC niet voorzien dat veel van deze ontwikkelingen juist in het Westen zouden plaatsvinden.

Wat het bovenstaande voorbeeld illustreert is dat het zinvol is na te denken over de toekomst en potentieel belangrijke trends te identificeren. De toekomst is onvoorspelbaar, maar we kunnen er wel op anticiperen. De toekomst is namelijk wel voorstelbaar. Dit inzicht is niet nieuw. De wens meer te weten over de toekomst is van alle tijden. Van profeten en zieners in de oudheid tot schrijvers als Herbert Wells aan het begin van de vorige eeuw, de mens hoopt meer te weten over

wat komen gaat.⁴ Ook Defensie kent een rijke traditie in dit opzicht. Van de langetermijnplannen van de krijgsmachtdelen in de Koude Oorlog tot het omvangrijke interdepartementale project *Verkenningen: Houvast voor de krijgsmacht van de toekomst* in 2010 en de meer recentere initiatieven binnen de krijgsmachtdelen en de Directie Generaal Beleid (DGB).⁵

Voor zowel de Koninklijke Marine als de Koninklijke Luchtmacht is het op structurele wijze verkennen van de toekomst relatief nieuw, zeker voor het ondersteunen van de strategische besluitvorming. In 2016 begon de luchtmacht hiermee als project van innovatieplatform AIR. In 2020 volgde de marine dit voorbeeld. Inmiddels maakt *Strategic Foresight* bij beide krijgsmachtdelen onderdeel uit van de bedrijfsvoering. Een goed moment om uiteen te zetten hoe de marine en luchtmacht dit hebben aangepakt, de ervaringen te delen, en te reflecteren op wat de toegevoegde waarde is, maar ook wat de uitdagingen zijn.

Zoals gezegd is het verkennen van de toekomst niet nieuw. De reden dat dit artikel zich beperkt tot deze twee krijgsmachtdelen is dat ze dezelfde methode gebruiken. Dit doet niets af aan het belangrijke werk dat op andere plekken binnen de krijgsmacht gebeurt. Integendeel, we hopen juist dat dit artikel het gebruik van *Strategic Foresight* binnen de krijgsmacht stimuleert door ervaringen te delen. We roepen anderen binnen Defensie die zich hiermee bezighouden dan ook op hetzelfde te doen. Daarmee poogt dit artikel een bijdrage te leveren aan het beter voorbereiden van de krijgsmacht op de uitdagingen van de toekomst.

Wat is Strategic Foresight?

De toekomst is onbekend en dat maakt het lastig hierover na te denken, laat staan op basis van deze onzekerheid besluiten te nemen. Toch is de toekomst niet leeg. Door gebruik te maken van wat we weten van het heden en het verleden is de toekomst namelijk wel voorstelbaar. Wat komen gaat bouwt voort op het heden en het verleden. De strateeg Colin Gray duidde dit als

3 Een overzicht van de belangrijkste trends en onzekerheden. Ibid., 8

4 Zie voor uitgebreide studies over dit onderwerp onder andere: Lawrence Freedman, *The future of war: A history* (Londen, Penguin Books, 2018) en Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 'Uit zicht: Toekomstverkennen met beleid', 2010, 23-31.

5 W.N.A. van Brouwershaven, *Turbulentie en strategisch vermogen: Strategievorming bij het ministerie van Defensie* (Delft, Eburon, 1999) 155; J. Hoffenaar, "It is always wise to look ahead, but difficult to look further than you can see". Een korte notitie over politiek-militaire toekomstverkenningen in het verleden' in: *Bijlage bij rapport project 'verkenningen – houvast voor de krijgsmacht in 2020* (Den Haag, Ministerie van Defensie, 2009).

Prototypes van Amerikaanse gevechtsvliegtuigen. Project Forecast van de Amerikaanse luchtmacht hielp de dominantie van de denkschool over strategische bommenwerpers te doorbreken

FOTO U.S. AIR FORCE, R.L. HOUSE

de 'continuous stream of time'.⁶ Dit betekent niet dat we ontwikkelingen uit het verleden en heden kunnen extrapoleren naar de toekomst, zoals bij *Forecasting*. De inherente onzekerheden over de toekomst betekenen dat meerdere toekomsten mogelijk zijn op basis van zichtbare en onzichtbare ontwikkelingen. Dat is het uitgangspunt van de Foresight-methode. Die methode gebruiken voor besluitvorming heet Strategic Foresight. Het doel is te komen tot betere besluitvorming door de besluitvormers meerdere alternatieve toekomsten voor te leggen. Daarmee kunnen ze hun blikveld verruimen en de veronderstellingen die aan het bestaande beleid ten grondslag liggen toetsen. Strategic Foresight gaat dus zowel over de toekomst als over het heden.

Door de potentie van Foresight is het niet vreemd dat veel organisaties er gebruik van maken. Zo kent de U.S. Air Force (USAF) een lange geschiedenis van strategische planning en was deze in 1963 met de brede toekomststudie *Project Forecast* een van de voorlopers. Een RAND-studie concludeerde dat de belangrijkste opbrengst van het project was dat de trendanalyse hielp de op dat moment heersende dominantie van de 'strategic bomber'-denkschool te doorbreken.⁷ Misschien wel het meest bekende voorbeeld is afkomstig van Shell.

6 Colin S. Gray, *Strategy and defence planning: Meeting the challenge of uncertainty* (Oxford, Oxford University Press, 2014) 39.

7 Raphael S. Cohen, *Air force strategic planning: Past, present, and future* (Rand Corporation, 2017).

Alternatieve scenario's geven inzicht in blinde vlekken, maken taboes bespreekbaar en stimuleren creatief denken

Dankzij scenario-denken anticipeerde de oliemaatschappij beter dan de concurrenten op de oliecrisis van de jaren zeventig van de vorige eeuw.⁸ Overigens is het een misvatting dat Shell door de vroege adoptie van Foresight beter in staat was de toekomst te voorspellen. Het structureel verkennen van de toekomst stelde het bedrijf vooral in staat sneller te reageren op veranderingen.⁹

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat Strategic Foresight de besluitvorming in het heden kan verbeteren. Alternatieve scenario's geven inzicht in blinde vlekken, maken taboes bespreekbaar en stimuleren creatief denken. Shell duidt dit cruciale proces aan als het faciliteren van 'strategic conversations'.¹⁰ Tegelijkertijd ligt hier ook de grootste uitdaging.

Het kan ongemakkelijk zijn de soms onbewuste en vanzelfsprekende veronderstellingen ter discussie te stellen. Bovenal blijft het lastig concrete en mogelijk zelfs ingrijpende besluiten te nemen op basis van onzekere verwachtingen over de toekomst. Deelnemers vinden de resultaten soms nog te abstract en hebben tijd nodig de toekomst een plaats te geven in hun denken. Ruimte die er vaak niet lijkt te zijn door de altijd urgentere waan van de dag. Ondanks de groeiende erkenning van het belang van toekomstverkenningen is hierdoor het resultaat van Strategic Foresight-projecten vaak teleurstellend.¹¹

Ook Shell liep hier in de beginjaren tegen aan. Volgens een van de grondleggers van het scenariodenken binnen Shell, de econoom Pierre Wack, lag uiteindelijk de sleutel tot het succes bij het kunnen doordringen tot de mentale modellen van de besluitvormers.¹² De toekomstbeelden moeten aansluiten bij de denkwerelden en de uitdagingen waar zij mee worstelen. Alleen dan zijn de besluitvormers uit te dagen andere opties te overwegen. Vervolgens moet je Strategic Foresight structureel blijven herhalen om het toekomstbewustzijn te laten groeien. Hierdoor ontstaat gevoel voor het tempo en de mogelijke impact van ontwikkelingen en een zekere mate van routine. Vervolgens groeit het vermogen te anticiperen, in plaats van te reageren.

Methoden Bishop en Hines

In de loop der jaren zijn er verschillende methoden ontwikkeld om op structurele wijze invulling te geven aan het verkennen van de toekomst. De futuristen Peter Bishop en Andy Hines hebben op basis daarvan een generiek model gedefinieerd.¹³ In Figuur 1 is dat framework schematisch weergegeven. Aangezien dit model als basis heeft gediend voor de toekomstverkenningen bij de luchtmacht en marine zetten we dit kort uiteen.

Elk Foresight-project begint met het gedegen afbakenen (*framing*) van het project. Een goede afbakening borgt de focus en de relevantie voor

8 Door als enige oliemaatschappij opschortbare contracten met de vervoerders af te sluiten kon Shell sneller dan de concurrentie aanpassen toen een periode van schaarste aanbrak.

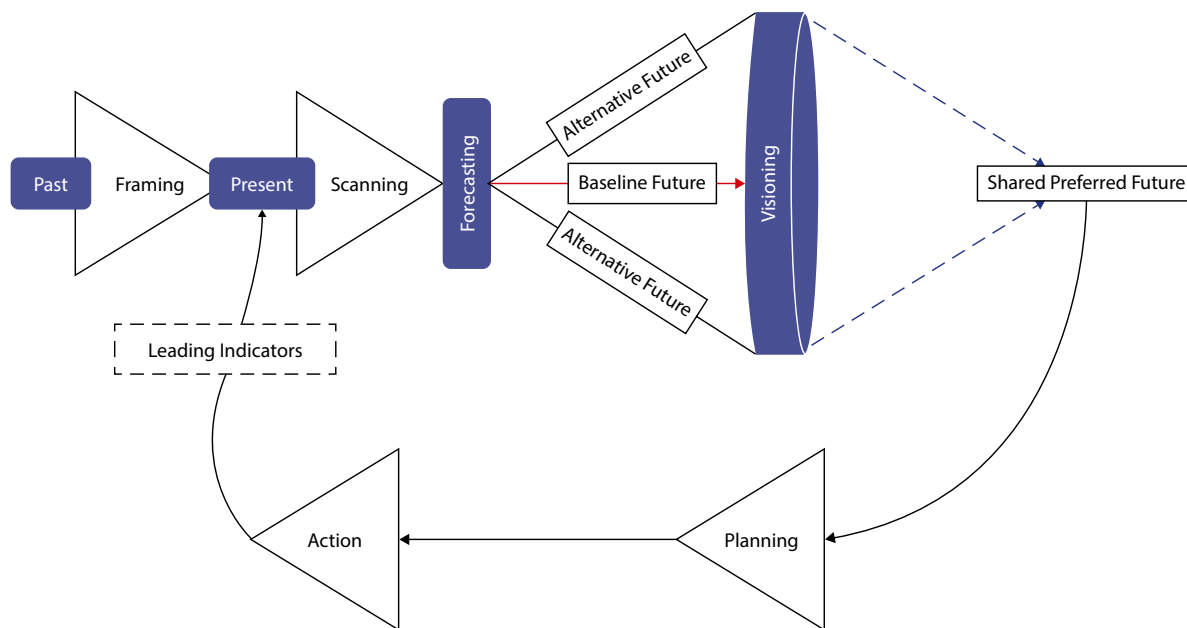
9 Angela Wilkinson en Roland Kupers, *The essence of scenarios: Learning from the shell experience* (Amsterdam, Amsterdam University Press, 2014) 89.

10 Andy Hines en Peter C. Bishop, *Thinking about the future guidelines for strategic foresight* (Houston, Hinesight, 2015) 265-268.

11 Tim Sweijns en Stephan de Spiegeleire, 'The use and utility of strategic foresight in security and defense planning: Observations from the field', in: *Annual International Studies Association Convention* (Atlanta 2016) 8.

12 Pierre Wack, 'Scenarios: Uncharted waters ahead', in: *Harvard Business Review* 5 (1985); Pierre Wack, 'Scenarios: Shooting the rapids', in: *Harvard Business Review* 6 (1985).

13 Andy Hines en Peter C. Bishop, 'Framework foresight: Exploring futures the houston way', in: *JFTR Futures* 51 (2013) 31-49.

Figuur 1 Generiek framework voor Strategic Foresight (Bishop en Hines)

de doelgroep. Zoals gezegd leveren toekomstverkenningen het meeste op als ze de gevoelige snaar weten te raken. Het is in deze fase dus van belang te ontdekken wat voor deze groep de relevante vraagstukken en veronderstellingen zijn over de toekomst.¹⁴ Het doel van de tweede stap (*scanning*) is een beeld op te bouwen van de toekomstige omgeving. We gaan op zoek naar aanwijzingen over wat mogelijk kan gebeuren door het verzamelen van signalen en trends. Een signaal is een meetbare of zichtbare ontwikkeling. Een trend is een verzameling signalen die duidt op relatief constante veranderingen in de tijd. Om blinde vlekken te voorkomen is een breed perspectief belangrijk. Daarom worden de signalen en trends gezocht in 'STEEP'-categorieën: Sociaal, Technologisch, Economisch, Ecologisch en Politiek.

De resultaten van de scanning- en framing-fase vormen de grondslag voor de analyse van de belangrijkste trends. Enerzijds door ze op basis van impact, onzekerheid en relevantie te ordenen in kernonzekerheden. Anderzijds is het belangrijk oog te hebben voor ontwikkelingen die de doelgroep niet relevant vindt, maar die in de scanning wel opvallen. Belangrijk is ook

positieve ontwikkelingen in de gaten te houden. Zo biedt bijvoorbeeld klimaatverandering ook kansen.

De uitkomst voor de analyse vormt het fundament voor de toekomstscenario's (*forecasting*). Het schrijven van scenario's is een creatief proces. De invulling hangt af van de doelgroep en de beschikbare tijd en middelen.¹⁵ Het doel van de toekomstscenario's is mogelijke toekomst *voorstelbaar* te maken. Daarbij moeten de toekomstbeelden voldoen aan drie voorwaarden: geloofwaardig, relevant en uitdagend. De besluitvormers moeten zich erin kunnen verplaatsen en gestimuleerd worden de 'strategische conversatie' aan te gaan over mogelijke consequenties.¹⁶

14 Shell begint elk Strategic Foresight-project met het interviewen van de sleutelfunctionarissen.

15 Peter C. Bishop, Andy Hines, en Terry Collins, 'The current state of scenario development: An overview of techniques', in: *The journal of future studies, strategic thinking and policy* 9 (2007) (1).

16 Een overzicht van de 15 uitgangspunten van de scenario's die Shell gebruikt staat in Wilkinson en Kupers, *The essence of scenarios: Learning from the shell experience*, 77-109.

Bishop en Hines maken onderscheid in twee soorten toekomst: een *baseline future* en één of meerdere *alternative futures*. De *baseline future* is de toekomst zoals die is voorzien, bijvoorbeeld in een defensievisie. *Alternative futures* zijn afwijkende toekomstbeelden gebaseerd op de resultaten van de scanning-fase. Een belangrijke kanttekening is dat géén van de geschetste toekomst – dus ook niet de *baseline future* – uitkomt. De strategische discussie over de verschillende toekomstbeelden vindt plaats in de *visioning*-fase. Wat betekenen de verschillen tussen de gewenste en alternatieve toekomst voor de bestaande plannen en is een aanpassing noodzakelijk? Ook als dat (nog) niet het geval is, welke trends moet een organisatie in de gaten blijven houden, de zogenaamde *leading indicators*? Uiteindelijk moet dat convergeren tot een

gedeeld en gewenst beeld van de toekomst (*shared preferred future*) en zonodig een aanpassing van het voorliggende beleid.

Vanaf de *planning*-fase keert de focus terug naar het heden en het concreet maken van de uitkomsten van de strategische discussie. Door de resultaten te vertalen in plannen en handelings-opties worden ze concreet en uitvoerbaar (*action*). De laatste stap (*leading indicators*) maakt het proces cyclisch. De eerder geïdentificeerde drijvende krachten en kernonzekerheden vormen het startpunt voor de volgende Foresight-cyclus. Door deze in een volgende ronde tegen het licht te houden ontwikkelt een organisatie gevoel voor de snelheid en impact van ontwikkelingen en groeit de mogelijkheid te anticiperen als een trend doorzet.

Militairen van de Virginia National Guard bewaken het Capitool in Washington, D.C., na de aanval op 6 januari 2021. Polarisatie in de Amerikaanse politiek kan grote gevolgen hebben voor de Nederlandse krijgsmacht, de discussies in Strategic Foresight moeten rekening houden met dergelijke scenario's

FOTO VIRGINIA NATIONAL GUARD

Strategic Foresight in de praktijk

De marine en luchtmacht gebruiken Strategic Foresight ter versterking van hun strategische besluitvorming en doorlopen alle stappen in het framework van Bishop en Hines. Aan de hand van een aantal voorbeelden zetten we hieronder uiteen hoe we daar in praktijk invulling aan hebben gegeven.

De eerste stap (framing) is het bepalen van de kaders en de juiste focus. Zo is voor de pilot bij de marine de complete top geïnterviewd over hoe zij aankijkt tegen de ontwikkelingen binnen en buiten de marine in het recente verleden, de huidige staat van de organisatie en de verwachtingen over de toekomst.¹⁷ Om de geïnterviewden de ruimte te geven vrijuit te kunnen

spreken vonden de gesprekken plaats op basis van anonimiteit. De interviews gaven een unieke inzicht in de denkwereld van de marineleiding en haar uitdagingen, onzekerheden en dilemma's

¹⁷ In totaal is met zeventien personen gesproken. De leden van de Admiraliteitsraad, de Groepscommandanten en de hoofden van de maritiem-strategisch georiënteerde afdelingen Strategie & Advies (S&A), Afdeling Maritieme Systemen (AMS) van de Defensie Materieel Organisatie (DMO) en de Afdeling Maritiem Optreden (AMO) van de Defensiestaf.

met het oog op de toekomst. In alle volgende stappen is dat steeds gebruikt om de relevantie en focus te bewaken. Vervolgens zijn de meest genoemde thema's aan de marineleiding voorgelegd met de vraag een onderwerp te kiezen voor de pilot. De keuze viel op een terugkerend thema in vrijwel alle gesprekken: de behoefte aan een gedeeld strategisch narratief, dat richting geeft aan de ontwikkeling van de marine op de lange termijn en helpt bij het maken van keuzes.

In de tweede stap (scanning) staat het verkennen van de horizon naar nieuwe trends en signalen centraal. Scanning leent zich goed voor activerende werkvormen met een divers gezelschap. Dit borgt een bredere en kritische blik en biedt tevens de mogelijkheid anderen kennis te laten maken met Strategic Foresight en het kritisch denken breder binnen de organisatie te stimuleren. De luchtmacht heeft hier de meeste ervaring mee opgedaan. De driekoppige sectie strategie voert sinds 2018 een doorlopende horizonscan uit op basis van het eerdergenoemde STEEP-raamwerk. Zij doen dit samen met een netwerk van collega's van zowel binnen als buiten de luchtmacht. Dit netwerk heeft zijn oorsprong in de innovatiecommunity (CLSK 3.0) en kreeg een impuls na de werkconferentie over de vijfde generatie luchtmacht in Nijkerk in 2018, waar ruim 200 collega's een door de sectie georganiseerde foresight-workshop bijwoonden. Deze groep draagt sindsdien actief bij aan het duiden van signalen in de scanning-fase.

De beperkingen door de Covid-pandemie maakten het organiseren van dit soort netwerk-evenementen de afgelopen jaren een stuk lastiger. Gelukkig konden we een aantal online workshops organiseren, waaronder een aantal met onze collega's van het interdepartementale Foresight Analysis Network (FAN). Een platform voor toekomstverkenneren binnen de Nederlandse overheid – waaronder alle krijgsmacht-delen - die actief zijn in het veiligheidsdomein.¹⁸

De uitkomsten van de horizonsscans vormden de ingrediënten voor het maken van de toekomst-scenario's (forecasting). Voor de pilot bij de marine zijn de toekomstscenario's geschreven in de vorm van een dagboek van een marineofficier aan boord van een fregat. Het verhaal is geïnspireerd op de techno-thriller *Ghost Fleet* en bestaat uit drie sub-scenario's (een crisis-beheersingsoperatie, een hybride conflict en een oorlog) waar de bemanning tijdens één reis mee te maken krijgt. Hoewel deze benadering aansloeg, was een tweede iteratie nodig. De neiging bestond namelijk een keuze te maken uit een van de sub-scenario's, terwijl een van de rode lijnen in het verhaal was dat het in de toekomst steeds lastiger zal zijn prioriteit te leggen bij een type conflict.

Uiteindelijk zijn scenario's een instrument om te komen tot een aanscherping of bijstelling van de strategische richting (visioning). Van alle stappen in Strategic Foresight is dit misschien wel de lastigste. In deze fase moet namelijk de cruciale strategische conversatie plaatsvinden. Dit soort lastige gesprekken vraagt om een vertrouwelijke omgeving. Om die reden kunnen we de inhoud hier niet delen.¹⁹ Wel durven we te stellen dat in de discussies de scherpe randen zijn opgezocht. Een thema dat bijvoorbeeld aan bod is gekomen is de impact als de relatie met de Verenigde Staten fundamenteel verandert als gevolg van polarisatie in de Amerikaanse politiek. Voor zowel de marine als de luchtmacht zou dit grote gevolgen hebben voor de organisatie en toerusting. Dit is dus een lastig en gevoelig onderwerp, ook door de goede verstandhouding met de Amerikanen. Toch zullen we dat soort onderwerpen bespreekbaar moeten maken om op een dergelijke ontwikkeling te kunnen anticiperen. Het gebruik van scenario's helpt dit soort lastige onderwerpen te agenderen en bespreekbaar te maken. De crux daarbij is aansluiting te blijven houden bij de gedachte-wereld van de besluitvormers.

Om de resultaten van de toekomstverkenningen concreet te maken zijn de uitkomsten vertaald in handelingsopties en besluiten (planning en action). In het geval van grote koersveranderingen vraagt dit dus om durf en leiderschap.

18 FAN bestaat uit vertegenwoordigers van de Politie, Douane, Rijkswaterstaat en de vier krijgsmacht-delen.

19 Overigens heeft Shell ook nooit zijn interne discussies gedeeld met de buitenwereld.

Daar staat tegenover dat doorgaan op de oude weg misschien makkelijk lijkt, maar ook consequenties heeft. Bij zowel de luchtmacht als marine zijn bij de totstandkoming van de *Defensievisie 2035* Strategic Foresight-producten gebruikt om een strategische richting op te stellen en de prioritaire capaciteitsgebieden te beschrijven. Deze vormen de basis voor de verdere uitwerking van een operationeel concept en de bijbehorende capaciteitsplannen en zijn daarmee input voor het proces van krijgsmachtontwikkeling ter voorbereiding op de nieuwe defensienota.²⁰

Het vertalen van een abstracte toekomstvisie naar de concrete praktijk is uitdagend. Dit blijkt ook uit de literatuur over toekomstverkenningen, waar deze stap vaak onderbelicht blijft. Een verklaring is dat juist deze vertaalslag voor elke organisatie anders is. Een andere reden is dat uitvoering om andere benaderingen, instrumenten en mensen vraagt dan strategievorming. De marine beschikt sinds 2017 over het *Sailplan*. Een richtinggevend document dat de strategische doelstellingen vertaalt in concrete acties op de korte, middellange en lange termijn, verdeeld over vijf sporen. Voor elk spoor is een regiehouder aangewezen.²¹ Juist dat laatste is essentieel, aangezien zij de uitvoering vertegenwoordigen. Daarmee leende het *Sailplan* zich uitstekend om de acties die voortkomen uit Strategic Foresight concreet te maken.

Bij de Koninklijke Luchtmacht wordt de visie op de vijfde generatie luchtmacht geïmplementeerd met behulp van een geïntegreerd reisplan, vergelijkbaar met een metrokaart. Strategic Foresight wordt vooral gebruikt om voorbij deze transitie te kijken en te plannen. Tevens wordt Strategic Foresight gebruikt in de aanloop van nieuwe transitieprojecten of bij grotere wijzigingen in bestaande transitieprojecten. Een voorbeeld is de toekomst van de vliegeropleidingscapaciteit door het naderende einde van de levensduur van het PC-7 lesvliegtuig. Met behulp van Strategic Foresight zijn belanghebbenden in dit project gestimuleerd om, naast het vervangen van de lesvliegtuigen, ook andere technologische oplossingen, zoals simulatie en virtualisatie, te beschouwen. Met als resultaat dat deze

mix van trainingsmiddelen een plek heeft gekregen in de behoeftestelling.

Tot slot de laatste stap in het raamwerk, de leading indicators. Hoewel niet zozeer een concrete stap, vormen ze het startpunt van de volgende ronde van toekomstverkenningen. Ze zijn daarmee cruciaal om het proces cyclisch te maken en daarmee het toekomstbewustzijn te blijven stimuleren. De luchtmacht actualiseert aan de hand van leading indicators jaarlijks het overzicht van de belangrijkste trends en ontwikkelingen. Dit overzicht dient vervolgens als basis voor de strategieontwikkeling binnen de luchtmacht en de bijdragen aan krijgsmachtbrede planningsprocessen, zoals het toekomstgericht maken van de Aanwijzing Gereedstelling Defensie (AGDEF).

Reflectie

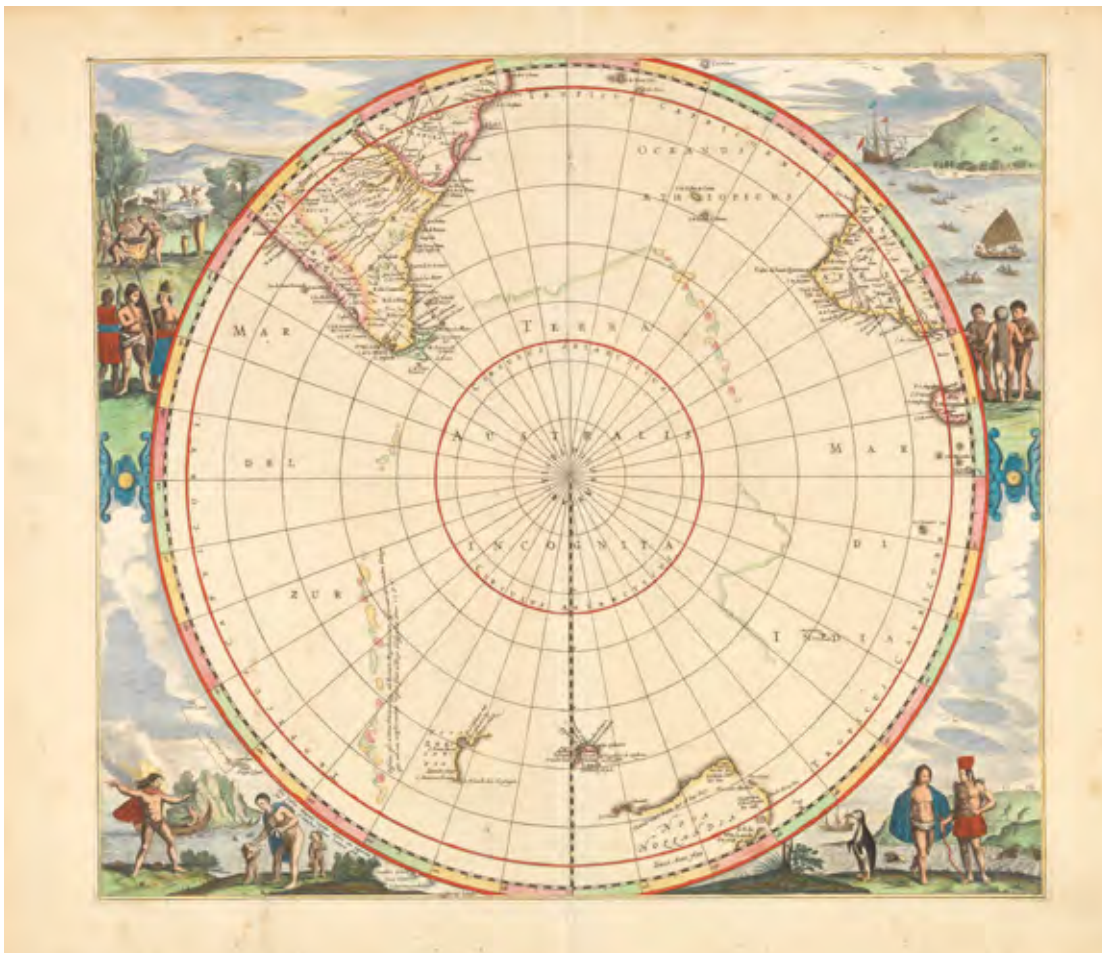
Ruim vijf jaar gebruik van Strategic Foresight bij de marine en de luchtmacht geeft aanleiding tot reflectie op de resultaten. Wat heeft het onze organisaties gebracht? Is het gelukt betere besluiten te nemen en beter voorbereid te zijn op de toekomst? Voordat we deze vragen beantwoorden volgt eerst een voorbehoud: ook Strategic Foresight kan de mist van onzekerheid die over de toekomst hangt niet wegnemen. Er zullen altijd ontwikkelingen zijn die we niet zien of begrijpen. Bovendien blijven de problemen van vandaag altijd dwingender. Met deze beperking in gedachte is onze conclusie dat de investering in het verkennen van de toekomst onze krijgsmachtdelen (en daarmee de krijgsmacht als geheel) heeft geholpen. Misschien wel *juist* in deze tijd, want zoals de NIC in 2004 al concludeerde staan we aan de vooravond van grote veranderingen.

We beginnen bij het effect op de besluitvorming binnen de krijgsmachtdelen zelf. Een van de belangrijkste resultaten van Strategic Foresight

20 Krijgsmachtontwikkeling (KMO) is het centrale planningsproces binnen Defensie.

21 Het *Sailplan* richt zich op vijf sporen, te weten Continuïteit, Bedrijfsvoering, Operatiën, Personeel en Materieel. Rob Kramer, 'Sailplan 2030: De marine meer in eigen hand', in: *Marineblad* 128 (2018) (2).

FOTO TASMANIAN ARCHIVE AND HERITAGE OFFICE

Strategic Foresight helpt veilig te navigeren in het terra incognita van de toekomst

is dat het de Admiraliteitsraad (AR) en Luchtmachtraad (LUMARA) heeft geholpen zich – periodiek – los te weken van de waan van de dag en strategische gesprekken te voeren over minder urgente, maar daardoor niet minder belangrijke, onderwerpen van overmorgen. Ook was er ruimte blinde vlekken en conceptuelere strategische vraagstukken bespreekbaar te maken. Soms zijn dit lastige of gevoelige onderwerpen, omdat ze bestaande zekerheden onder druk zetten. Het blijkt echter makkelijker daarover te praten als het de bestaande belangen niet direct bedreigt. De toekomst is immers nog ver weg. Een concreet voorbeeld is dat het onderzoeken van de combinatie van bemande en onbemande (jacht)vliegtuigen onderdeel is van de strategische richting van de luchtmacht.

Een cruciale voorwaarde om het strategische gesprek mogelijk te maken is dat het aansluit bij de belevingswereld van de leden van de AR en de LUMARA en ze overtuigt dat het zinvol is hier hun schaarse tijd voor vrij te maken. De interviews en verkennende studies in de framing-fase zijn dus essentieel. Ervaring leert wel dat een Foresight-team daar aandacht aan moeten blijven besteden. Niet alleen omdat de vraagstukken veranderen, ook de samenstelling van de raden wisselt regelmatig.

In een tijd dat multi-domeinoptreden het leidende principe is lijkt de focus op het eigen domein wellicht achterhaald. Het tegengestelde is echter waar. Een beter beeld van de consequenties van trends voor het eigen domein

maakt de specialisten juist betere gesprekspartners in het vormgeven van een gezamenlijke toekomst en manier van optreden. Zeker nu dit samenkomt in het centrale proces van krijgsmachtontwikkeling onder leiding van de afdeling Operationeel Beleid (OB) van de Directeur-Generaal Beleid (DGB). Zo droegen de opbrengsten van Strategic Foresight bij aan de input die de marine en luchtmacht hebben geleverd aan de *Defensievisie 2035*. Trendanalyse maakte bijvoorbeeld duidelijk dat schaalbaarheid in de toekomst steeds belangrijker is door de diversiteit aan dreigingen en het steeds lastiger te maken onderscheid in hoofdtaken. Ook de oprichting van FAN, op initiatief van de collega's van het Foresight-team MOTOR van de Koninklijke Marechaussee, heeft het multidomeindenken een impuls gegeven. Zo zijn de banden tussen de strategen van de vier operationele commando's onderling aangehaald, elkaars perspectieven besproken en is de samenwerking met de collega's bij de politie, douane en Rijkswaterstaat geïntensiveerd.

De lastigste vraag is of Strategic Foresight de marine en luchtmacht toekomstbewuster heeft gemaakt en ze beter heeft voorbereid op de toekomst. Met andere woorden: zijn ze beter in staat te anticiperen op ontwikkelingen? Hier ligt een flinke uitdaging, leert het verleden.²²

Durven onze krijgsmachtdelen het aan onomkeerbare stappen te zetten als die nodig zijn om beter voorbereid te zijn op de toekomst? Besluiten te nemen die grote consequenties hebben en zonder de zekerheid te hebben het goede te doen? In hoeverre is Strategic Foresight overtuigend genoeg de besluitvormers te laten zien dat de bestaande plannen deze zekerheid ook niet bieden? Tegelijkertijd is het omgaan met onzekerheid onlosmakelijk verbonden met defensieplanning, of zoals Gray dit treffend omschreef: 'the safe passage through the terra incognita of the future'.²³

Het is dus nog te vroeg om met tastbare resultaten te komen. Wel hebben we gezien dat de durf en bereidheid bestaande veronderstellingen ter discussie te stellen en onderzoek te doen naar alternatieven er zijn. Het vraagt ook

om een lange adem. Strategic Foresight kan daar een belangrijke bijdrage aan leveren. In de organisatiecultuur, waarin we geneigd zijn af te wachten tot de commandant zich uitspreekt en de komst van een nieuwe commandant vaak een trigger is voor een nieuwe richting, kan een Strategic Foresight-proces zorgen voor continuïteit en koersvastheid. Voortbouwen op de datgene wat al in beweging is gezet en de neiging onderdrukken terug te komen op eerdere besluiten. Als we kijken naar de ontwikkeling van de krijgsmacht sinds de val van de Muur valt op dat wezenlijke veranderingen zijn uitgebleven. Dat deze strategische discussies dus nu structureel en cyclisch plaatsvinden is een belangrijke stap. Strategic Foresight faciliteert dat proces. Wij zijn er dan ook van overtuigd dat het een belangrijke bijdrage levert aan de noodzakelijke strategische heroriëntatie van de krijgsmacht.

Tot slot

In dit artikel hebben we de ervaringen met Strategic Foresight bij de marine en luchtmacht gedeeld. We deden dat vanuit een gezamenlijke basis, waarmee we ook willen laten zien dat een joint effort loont bij het denken over en vormgeven van de krijgsmacht van de toekomst. Uiteindelijk gaat Strategic Foresight meer over het heden dan over mogelijke toekomst. Het blikveld verruimen, het onbekende en ongewenste bespreekbaar maken, en het stimuleren van creatief denken over alternatieven maken besluitvorming robuuster. In een wereld waar steeds meer tollens los komen te staan hebben we Strategic Foresight nodig. Niet om de toekomst te voorspellen, maar om veilig te navigeren in het *terra incognita* van de toekomst. Om een krijgsmacht te bouwen die in staat is te anticiperen op het onbekende, maar ook het ongewenste. En dat als het dan zover komt dat een beroep op haar wordt gedaan, ze zo goed mogelijk op haar taak is berekend. ■

22 Matthew Uttley, Benedict Wilkinson, en Armida van Rij, 'A power for the future? Global Britain and the future character of conflict', in: *International Affairs* 95 (2019) (4) 801-815.

23 Gray, *Strategy and defence planning*, 63.

TEN CATE

De dialectiek van interventie en contra-interventie

Een eigentijdse geschiedenis

Arthur ten Cate*

Leden van het College van Bestuur,
Zeer geachte aanwezigen,

Er zijn – bij herhaling – momenten dat de geschiedenis zich van een angstaanjagende kant laat zien; wanneer deze als het ware uitbarst in ingrijpende gebeurtenissen of apocalyptische calamiteiten die later figuurlijke littekens vormen op de menselijke saga. Denk aan de natuur- of klimaatrampen, hongersnoden, pandemieën, kolonisaties of grote regionale en wereldoorlogen die (vaak in een mix van gelijktijdige rampspoed) in het verleden op grote schaal dood en verderf zaaiden. Als tijdgenoten hebben we er de afgelopen periode een schampschot van gehad in de vorm van de pandemie van het coronavirus, die vanaf eind 2019 ontwrichtend over de wereld uitwaaierde. Ontwrichtend als crisis voor medisch kwetsbare groepen en landen, met veel dodelijke slachtoffers, en ook ontwrichtend wat betreft persoonlijke, politieke en maatschappelijke stabiliteit en veiligheid, en sociale en economische gelijkheid en ongelijkheid.

Iemand die wat betreft zulke momenten in de geschiedenis op de eerste rij zat, was bijvoorbeeld de Byzantijnse historicus Procopius. Deze verre voorganger in het vak beleefde de builenpestpandemie van medio de zesde eeuw in het Oost-Romeinse Rijk en beschreef deze in zijn kronieken als een nietsontziende natuurkracht. Ongeveer een derde tot de helft van zijn tijdgenoten kwam daarbij om, ‘onmachtig in het aangezicht van de dood’. Maar mensen hadden dat te accepteren. Want vroeger was het leven nu eenmaal ‘wreed, gewelddadig en kort’.

Verder was Procopius vooral ook de chroniqueur van de *militaire* geschiedenis van zijn tijd, die vol met gewapende conflicten was. Levend in een tumultueus tijdperk als gevolg van de doodstrijd

* Prof. dr. Arthur ten Cate is programma-manager bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en redacteur van de *Militaire Spectator*. Hij is sinds september 2019 bijzonder hoogleraar Militaire Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG), waarvoor hij vrijdag 29 april jongstleden de hier gepubliceerde oratie uitsprak.

Nederland legt militaire operaties zoals in Afghanistan in krijgsdagboeken vast; tot historicus opgeleide reservisten zijn de 'Procopiussen' van onze tijd

FOTO TEUN VOETEN

van de Romeinse beschaving, nam hij deel aan veldtochten in Perzië, Noord-Afrika en Italië om voorheen Romeinse gebieden te heroveren, en schreef hij een leven lang over zowel monumentale als catastrofale gebeurtenissen. Zijn geschriften behoren tot de weinige bronnen die we nu nog over deze bijzondere periode hebben.

Dit fenomeen, van kroniekschrijvers die de grote crises van hun tijd in eigen persoon beleven en op schrift stellen, kennen we sinds mensheugenis. Een hedendaagse *bescheiden* variant ervan vormen de operationeel dagboekschrijvers

– of militaire missiekroniekschrijvers zo u wilt – van de Nederlandse krijgsmacht. Sinds in Nederland een systeem van vastlegging van militaire operaties actief werd, en zeker sinds dat de afgelopen twee decennia culmineerde in een krijgsgedagboek bij inzet in buitenlandse expedities, zijn tot historicus opgeleide reservisten onderdeel van het schrijven van nieuwe Nederlandse militaire geschiedenis in de context van grote mondiale gebeurtenissen. Deze ‘Procopiussen’ van onze tijd zijn er rechtstreeks bij. Hun militaire kroniekschrijven te velde gebeurde recent onder andere bij missies in

Hoewel de VN met Nederlandse Apaches effectieve luchtsteun had om de burgers van Ber te beschermen, stuurde het MINUSMA-hoofdkwartier de ‘vliegende tanks’ op Nieuwjaarsdag 2015 op pad zonder heldere autorisatie

FOTO MCD, SJOERD HILCKMANN

Afghanistan en Mali, en op de Defensiestaf in Den Haag vanwege de MH17-ramp, de uitbraak van de coronapandemie en momenteel vanwege de Russisch-Oekraïense oorlog aan de onmiddellijke buitengrenzen van het NAVO-verdragsgebied.

Zelf heb ik op missie ook dit vak mogen beoefenen, te beginnen met uitzendingen in Afghanistan en later Mali. Daarbij gold voor mij als moment van significant besef wat een dergelijke ervaring – als gewaarwording van een historische trend of een historisch fenomeen – inhoudt

en betekent, of kán inhouden en betekenen, een gebeurtenis rond de jaarwisseling van 2014-2015 in Mali. Nederlandse troepen opereerden daar op dat moment in het oosten van het land, met commando-eenheden en gevechtshelikopters, ten behoeve van de VN-operatie MINUSMA. Het was al een paar maanden onrustig rond de staakt-het-vurenlijn tussen Malinese regeringstroepen aan de ene kant en opstandige Toareg aan de andere. Het incident waar ik op doel vond plaats in de buurt van Timboektoe. Op oudejaarsavond 2014 ontving het Nederlandse helikopterdetachement de opdracht om de

Bij missies doemde steeds weer het ‘spook’ van Srebrenica op: de gebeurtenis die het onvermijdelijke ijkpunt is geworden van alle Nederlandse deelnames aan internationale interventies na de Koude Oorlog

volgende dag met twee Apaches ondersteuning te bieden bij de plaats Ber. Daar, in een pro-Toeareg-enclave omgeven door pro-regeringsmilities, probeerden VN-troepen uit Burkina Faso de strijdende partijen uit elkaar te houden en de burgerbevolking te beschermen. Buiten het omsingelde gebied verzamelden zich gewapende eenheden voor een aanval. Een bekend scenario tot zover voor de Nederlanders, vanuit hun missieverleden; de analogie met de omsingelde kwetsbare *safe area* Srebrenica in 1995 in Bosnië was in ieders gedachten.

Hoewel de VN met de Nederlandse gevechtshelikopters nu (wel) over effectieve luchtsteun beschikte om de burgers van Ber te beschermen, stuurde het MINUSMA-hoofdkwartier de ‘vliegende tanks’ op pad zonder heldere autorisatie, en zonder duidelijkheid te verschaffen over – zoals militair jargon het zegt – ‘beslissingsbevoegdheden’ en ‘te bereiken effecten’. Er kwam, met andere woorden, geen tijdig antwoord op de vraag of de Apaches eventueel het uitbreken van gevechten in de buurt van burgers mochten of moesten stoppen, dan wel burgers met wapeninzet actief in bescherming mochten of moesten nemen. Het stadje Ber werd, toen de helikopters boven het gebied kwamen, inderdaad aangevallen. Tussen stad en aanvallers een ‘dunne blauwe lijn’ VN-militairen, terwijl in de VN-hiërarchie de wil ontbrak om op te treden, ook al lag er in het geval van MINUSMA (in tegenstelling tot Bosnië destijds) een mandaat om de veiligheid van burgers te garanderen. Deze zogenoemde Responsibility to Protect was juist doctrine geworden naar aanleiding van rampzalige

uitkomsten van VN-optredens in de jaren negentig, zoals bij Srebrenica.

Uiteindelijk liep de situatie met een sisser af, omdat de aanvallende partij zich terugtrok, mogelijk omdat van de gevechtshelikopters een serieuze dreiging uitging. Op het Nederlandse kamp weerhield die gunstige afloop de militairen er niet van te evalueren: wat als de aanvallers het stadje wel waren binnengevallen en aan het moorden waren geslagen? Juist de Nederlanders hadden van hun eigen recente verleden geleerd dat niet een abstracte organisatie als de VN, maar de zichtbare militair in de nabijheid van het incident, en uiteindelijk de nationale autoriteiten van zijn of haar eigen land, het directe uithangbord (konden) worden van internationale machteloosheid en schaamte. Niemand wilde zo in rapporten vol goede bedoelingen achteraf belanden.

Ziehier ook het ‘spook’ van Srebrenica: de gebeurtenis die het onvermijdelijke ijkpunt is geworden van alle Nederlandse deelnames aan internationale interventies na de Koude Oorlog. Waar oprechte humanitaire zorgen en de beste bedoelingen, en een gewapende elite-eenheid als laatste redmiddel, toch de meest ongewenste uitkomst hadden. Een uitkomst die zo pijnlijk was omdat zovelen instinctief aanvoelen dat de logica van militaire organisaties maakt dat een keuze van de VN-eenheid Dutchbat zelf – of van hogere instanties of leidinggevendenden in de VN-hiërarchie – om wél te vechten voor de levens van de lokale Bosniërs, de NAVO-luchtvloot boven hun hoofden naar het kantelpunt had kunnen brengen dat er effectief zou zijn ingegrepen met de superieure militaire middelen van het bondgenootschap. Het interventie-instrument van de *safe area* – een maatregel met de intentie om weerloze burgers te beschermen, maar in de praktijk vooral een tandeloze mix van politieke grootspraak en te beperkte militaire inzet – werd in dit geval echter kundig door de Serviërs geneutraliseerd, als speelden zij een schaakspel. Al was deze dialectische competitie natuurlijk allerminst een spel. Want de daaropvolgende massamoord op de mannen van Srebrenica kostte meer dan achtduizend levens.

'Schaakpartijen' van interventie en contra-interventie in conflictgebieden en postconflictgebieden, zoals deze Bosnische en Malinese casussen, en bijbehorende dilemma's over militaire verantwoordelijkheid en menselijke veiligheid zoals ervaren door de Nederlandse luchtmobiele infanteristen in Srebrenica of de Nederlandse Apachevliegers in het luchtruim boven Ber, zijn het onderwerp van deze oratie vandaag. De dynamiek van opeenvolgende acties en reacties van interventietroepen en hun tegenstanders in moderne conflictsituaties wordt daarbij voorgesteld als een dialectische ontwikkeling, in de betekenis van een reëel historisch proces dat wordt gekenmerkt door de zich (steeds) herhalende, tegengestelde belangen, opvattingen en handelingen van die actoren.

Een wetenschappelijke dialectiek van interventie en contra-interventie is – in de bedoeling van

deze oratie vandaag – een beschrijving en indruk van een empirisch waar te nemen, autonome historische realiteit. Interventies, hun tegenreacties én de onderlinge dynamiek in deze competities, manifesteren zich het meest duidelijk in het contemporaine tijdvak. Het dialectisch opvatten van dit fenomeen betreft een analytisch gebruik ter wille van het vergroten van onze kennis over internationale crisisbeheersing en internationale militaire missies en vredesoperaties. De methodiek is daarmee vooral een beschouwing van de complexiteit van moderne interventies, van hun uitdagingen en van de tegenbewegingen die zij oproepen. Wat weten we eigenlijk van het fenomeen en van het verzet daartegen, met name in de periode na de Koude Oorlog waar het zwaartepunt van mijn leeropdracht ligt? Ik zal vandaag kort een stand van zaken schetsen. Bovendien zal ik, vanuit de vraag welke factoren

Nederlandse militairen keren terug op Schiphol na hun gijzeling door Serviërs bij de enclave Srebrenica, 1994: het einde van de Koude Oorlog maakte ook in voormalig Joegoslavië de weg vrij voor humanitair interventionisme

FOTO PETER DE BOER/DE BEELDUNIE

deze crisisbeheersing doen slagen of mislukken, een onderzoeksrichting aangeven in de traditie van de Global History-benadering, waarlangs deze eigentijdse militaire geschiedenis zich verder kan ontwikkelen als onderdeel van het bredere vraagstuk van menselijke veiligheid (Human Security) door de lens van duurzame vrede, meer specifiek van de benadering van de Sustainable en Unsustainable Societies zoals onderzocht en onderwezen aan deze universiteit.

Laten we dat verhaal – in lijn met genoemde leeropdracht – oppakken ten tijde van de val van de Berlijnse Muur, toen het einde van de Koude Oorlog een verdeelde en op het gebied van collectieve actie en crisismanagement jarenlang terughoudende ‘gemeenschap van verenigde naties’ verloor van de ketenen van een vooral machtspolitieke en militaire impasse. Na decennia van relatieve stilstand creëerde een grote mate van euforie over deze geopolitieke doorbraak de manoeuvreerruimte binnen de internationale rechtsorde om te experimenteren met vergaande vormen van multinationale conflictbeheersing omwille van het verbeteren van menselijke veiligheid. In crisisgebieden was na de omwenteling zodoende direct een toename zichtbaar van een breed scala aan interventies.

Dit humanitaire interventionisme was een zowel idealistische als praktische consequentie van wat de Amerikaan Francis Fukuyama in die tijd ‘het einde van de geschiedenis’ noemde, het inzicht dat door het imploderen van het communistische systeem een wereldwijde consensus was of zou ontstaan om van de liberale democratie het dominante bestuurlijke model van staten te maken. Tegelijkertijd echter was er sprake van zorgelijke ontwikkelingen. Talrijke landen – in de eerste plaats voormalige cliëntstaten van Oost én West – hadden zichtbaar moeite om een werkende vorm van centraal zelfbestuur, een voldoende capabele overheid én een geweldsmonopolie overeind te houden. Vaak ging dit gepaard met politiek of etnisch geweld of burgeroorlog. Beschouwers noemden dit al langer bestaande fenomeen van ‘falende’ (‘fragiele’) of ‘mislukte’ staten zelfs één van de meest urgente veiligheidsuitdagingen van de

moderne tijd, en zij riepen op tot een brede aanpak ervan.

De doemdenkers onder hen wezen op met elkaar samenhangende ontwikkelingen als maatschappelijke versplintering en identiteitspolitiek, voedsel- en grondstoffenschaarste, overbevolking, ondermijning door georganiseerde misdaad, en milieu- en klimaatproblemen. Zij waarschuwden dat deze onderstromen de stabiliteit van de wereldorde structureel in gevaar brachten. In eerste instantie op basis van de oorlogen in het voormalig Joegoslavië – in het bijzonder het Bosnische gewapende conflict – betitelde de Britse politiek wetenschapper Mary Kaldor het georganiseerde geweld in falende en mislukte staten zelfs als ‘Nieuwe Oorlogen’. Onder andere Bosnië was volgens haar typisch voor een vermeend ‘nieuw’ veiligheidsprobleem omdat er sprake was van een complete desintegratie van oude politieke (rechts)ordes en systemen, met kwalijke gevolgen als groot-schalige mensenrechtenschendingen en de stelselmatige criminalisering van samenlevingen. In het kielzog van deze desintegratie manifesteerden zich volgens haar allerlei vormen van ‘geprivatiseerd’ geweld door niet-staatelijke actoren.

Kaldor identificeerde een aantal regio’s waar in ‘clusters’ van mislukte staten zorgelijke broeinesten ontstonden van wetteloosheid, waar drugsteelt en -productie en illegale handel in wapens en (schaarse) grondstoffen (zoals olie of ‘bloeddiamanten’) goed gedijden. Ook vond er grootschalige mensenhandel en -smokkel plaats. Gewapende groepen of terroristische organisaties zochten en vonden er onderdak en financiering, radicaliseerden er hun achterban of rekruteerden er kindsoldaten. De wetteloze clusters vormden als het ware ‘zwarte gaten’ in de wereldorde. Kaldor pleitte voor ‘kosmopolitische’ interventies in de gefragmenteerde staten, waarmee ze een brede aanpak beoogde die was gebaseerd op de democratische principes van legitiem bestuur en inclusiviteit, mensenrechten, en bescherming van non-combattanten.

De Verenigde Naties waren toen al volop actief in deze nieuwe markt van crisisbeheersing en

conflictdemping, met tussen 1988 en 1992 veertien nieuwe interventies in conflictgebieden. Niet alleen was dit kwantitatief een enorme toename voor die tijd, maar ook het karakter van deze vredesmissies was zoals gezegd aan het veranderen. Klassieke peacekeeping betrof in de eerdere jaren van het VN-tijdperk nog vooral het scheiden van conflictpartijen (dikwijls staten en hun krijgsmachten) door interpositie. Dat leidde doorgaans tot een einde aan het geweld, maar niet altijd tot de gewenste politieke oplossing of duurzame vrede. De nieuwe generatie vredesinterventies volgens de ideologie van (Fukuyama's en Kaldors) Liberal Peace ging daarom verder en streefde ernaar transformaties te bewerkstelligen naar stabiele post-conflict-situaties. Dit gebeurde met een brede aanpak met niet alleen militaire inzet en veiligheidsarrangementen, maar ook bestuurlijke, humanitaire, juridische, educatieve en sociaaleconomische maatregelen en hulpprogramma's.

Secretaris-generaal Boutros Boutros-Ghali van de VN ontvouwde in de zomer van 1992 – in de geest van de Liberale Vrede – in zijn rapport *Agenda for Peace* de ambitieuze plannen met betrekking tot deze vrede-makende taken en noemde het 'post-conflict peace-building'. Zijn *Agenda* was een strategisch en doctrinair document, waarmee hij feitelijk een intellectueel fundament legde voor wat later, in de nieuwe eeuw, in interventies zoals die in Afghanistan of Mali, de *integrated, comprehensive, multidimensional* dan wel *whole of government* (of 3D) *approach* ging heten. Een paar jaar daarna ging de topman van de VN in de strijd tegen statelijke fragmentatie en onveiligheid conceptueel nog wat breder. Volgens hem waren zaken als democratie, mensenrechten, menselijke veiligheid en ontwikkeling, armoedebestrijding en een leefbaar milieu, met elkaar verbonden. Zijn drieluik van *Agenda's* (*for Peace* – 1992, *for Development* – 1994 en *for Democratization* – 1996) zijn derhalve te beschouwen als een liberaal beleidsprogramma voor het ontwikkelen van duurzame samenlevingen (Sustainable Societies) als oplossing voor de entropie van staten.

Ingrijpen ging echter niet zonder slag of stoot en stuitte op weerstand in landen als voormalig

Joegoslavië, Somalië, Rwanda, Cambodja of bijvoorbeeld Congo. Maar waarom? Wat waren de achtergronden van het (saboterend of gewelddadig) verzet tegen de goedbedoelde interventies voor vrede en menselijke veiligheid? Waarom werden deze niet overal geaccepteerd? Kijkend naar motieven brachten onderzoekers mogelijke verklaringen te berde. Zoals de Canadese wetenschapper Roland Paris, die systematisch alle *post-conflict peacebuilding*-missies van de jaren negentig onderzocht. Hij concludeerde dat het ideologische model van 'Liberale Vrede' enkele fundamentele zwakheden vertoonde. Te snel doorgevoerde democratische verkiezingen – om een voorbeeld te noemen – bleken vaak ondemocratische *peace spoilers* te legitimeren of aan de macht te brengen, waarna deze een vredesproces traineerden en blokkeerden of na het vertrek van de buitenlandse vredestichters zelfs grotendeels weer ontmantelden. Te haastige invoering van privatiseringen en andere economische hervormingen vergrootten bovendien vaak de ongelijkheid tussen arm en rijk en veroorzaakten politieke polarisatie langs sociaaleconomische breuklijnen.

Aan de basis van de aandacht voor het fenomeen van de *peace spoilers* stond in 1997 de Amerikaan Stephen Stedman. Zijn onderzoek werd aangezwengeld door de toenmalige moeizame

FOTO VN, MARTINE PERRET

Herbegravenis van gevallen FALINTIL-strijders in Metinaro: onder meer de moeizame vredestransformatie in Oost-Timor was voor onderzoeker Stephen Stedman aanleiding de aandacht te vestigen op *peace spoilers*

'Eigentijdse militaire geschiedenis zal (meer) de benadering van Wereldgeschiedenis (Global History) moeten adopteren – met name ook om goed inzicht te krijgen in de meervoudige dynamiek van interventies en contra-interventies'

FOTO MILITAIRE SPECTATOR

vredestransformaties in Bosnië, Kosovo en Oost-Timor. Katalysatoren voor de interesse in het fenomeen waren een paar jaar later bovendien de multinationale interventies in Afghanistan en Irak. Ook in Nederland en in de Nederlandse krijgsmacht was er door deelname aan deze campagnes sprake van meer belangstelling voor het vraagstuk hoe crisisbeheersing en vredesoperaties kennelijk konden escaleren in *low-intensity war*, alsmede sinds Srebrenica voor de in crisisbeheersing gebleken dialectiek van interventie en contra-interventie met een variëteit aan tegenstanders zoals spoilers, opstandelingen, extremisten, guerrilla's of zogeheten *criminalized power structures*.

De Nederlandse krijgsmacht had namelijk tijdens haar internationale missies veelvuldig te maken met zulke contra-actoren. Reeds bij de NAVO-operaties in Bosnië (1995-2004) waren er in de sector van het Nederlandse gemechaniseerde bataljon continu spanningen vanwege de Kroatische separatistische 'Derde Entiteit'-beweging, die met acties grenzend aan georganiseerd geweld ijverde voor etnonationalistische autonomie. Overigens waren parallelle machtsstructuren in alle drie de Bosnische bevolkings-

groepen actief op een wijze dat zij de transformatie van Bosnië uiteindelijk effectief verlamden. In Kosovo (1999-2000) kregen de Nederlandse detachementen in hun verantwoordelijkheidsgebied eveneens te maken met georganiseerd geweld, onder andere tegen Serviërs en Servische culturele en religieuze instellingen door leden van het voormalige Kosovo Bevrijdingsleger. Deze verzetsbeweging stond er bovendien om bekend politieke tegenstanders uit eigen kring te intimideren, molesteren en vermoorden, wat de overgang naar een democratische duurzame vrede evenmin bevorderde.

Het fenomeen van dialectische competitie van geweld, intimidatie en controle over de bevolking manifesteerde zich verder in de Zuid-Iraakse provincie Al Muthanna (zomer 2003-voorjaar 2005). Daar kregen Nederlandse troepen te maken met de ondermijnende en gewelddadige acties van de politieke beweging van de sjiiitische leider Muqtada al Sadr. De gewapende tak van diens beweging, het Mahdi Leger, opereerde in 2003 en 2004 als verzetsbeweging tegen de Amerikaans-Britse bezetting en tegen de aanwezigheid van de internationale

coalitietroepen die deze bezetting ondersteunden. In Afghanistan mondde het spoiler-verzet uiteindelijk zelfs uit in een guerrillaoorlog tussen enerzijds de internationale coalitietroepen en anderzijds ‘opstandelingen’: niet alleen zogenoemde Taliban maar ook criminele kartels, krijgsheren en gemarginaliseerde (of zich door de nieuwe machtsverhoudingen gemarginaliseerd voelende) stammen en raakten Nederlandse militaire detachementen betrokken bij een jarenlange serieuze competitie van georganiseerd geweld waarin op de achtergrond ook landen als Pakistan, Iran en Saudi-Arabië een dubieuze rol speelden. Ter zee was er eveneens sprake van intensieve gewapende confrontaties met criminalized power structures bij de inzet van vlootverbanden en mariniers tegen Somalische piraten vanaf 2008. Een paar jaar later, in 2014, raakten Nederlandse land- en luchtmachtkrachten tevens betrokken bij de oorlog in Irak en Syrië tegen de terreurorganisatie Islamitische Staat, een power structure met statelijke en zelfs geopolitieke ambities, en vertakkingen van (West-)Afrika tot Zuidoost-Azië.

Aan contemporaine militaire geschiedwetenschappers de taak om deze dialectische dynamiek te begrijpen en te verklaren. In de context dat na het einde van de Koude Oorlog de geopolitieke situatie ingrijpend veranderde door onder andere de fragmentatie van landen, ongekende technische ontwikkelingen in oorlogvoering, ondermijningspraktijken door kwaadaardige regimes via het cyberdomein, rancune- en identiteitspolitiek en toenemende stress op de bewoonbaarheid van delen van de wereld door hoge bevolkingsgroei of klimaatverandering. In bepaalde regionale clusters van zwakke, zelfs falende, staten stond de veiligheid van mensen daarbij blijvend onder druk, zonder vooruitzicht op verbetering, mits er hulp kwam van buitenaf. Internationaal waren de geesten conceptueel, politiek en maatschappelijk weliswaar rijp voor zulke interventies, maar stuitten ze ook steeds vaker op verzet.

Waarmee dit verhaal aankomt bij het zwaartepunt van de bijzondere leerstoel Militaire Geschiedenis aan deze universiteit: de aard van en filosofie achter contemporair ingrijpen en

De ambitie moet onderzoek zijn dat multinationalaal, verbonden en vergelijkend is van opzet

(Nederlandse) moderne militaire inzet. Waarbij, met het oog op bovengenoemde ontwikkelingen en gezien de mondiale trends bij en van invloed op militaire operaties het vooral interessant is – vanuit een onderzoeksperspectief – dat de laatste jaren niet alleen in het optreden, maar ook in de geschiedschrijving sprake is van internationalisering. Liet het vakgebied al eerder de ‘kleine’ geschiedenis van kopstukken en tactische detailanalyses (van generaals en veldslagen) achter zich, in een wereld die de afgelopen decennia meer en meer ‘globaliseerde’, met krijgsmachten die steeds vaker multinationalaal en transcontinentaal intervenueerden en ontwrichtende crises in samenwerkingverbanden aanpakten, verschoof ook de wetenschap richting een meerdimensionale analyse met transnationale perspectieven.

Die draai was in het Nederlandse geval al te volgen in de evolutie van de vastlegging van militaire operaties in eerdergenoemde operationele dagboeken, doordat deze de laatste jaren in toenemende mate een product werden van multinationale verbanden, staven en hoofdkwartieren, van geallieerde joint- en combined-planning en besluitvorming, met discussies en perspectieven uit veel meer landen dan alleen Nederland, tussen militairen (en civiele specialisten) met verschillende nationale en organisatorische achtergronden. Om deze onvermijdelijke trend te kunnen volgen, zal eigentijdse militaire geschiedenis (meer) de benadering van Wereldgeschiedenis (Global History) moeten adopteren – met name ook om goed inzicht te

krijgen in de meervoudige dynamiek van interventies en contra-interventies. De ambitie moet daarbij onderzoek zijn dat multinationaal, verbonden en vergelijkend is van opzet.

Ten eerste: eigentijdse militaire geschiedenis als 'verbonden' geschiedenis. Dat wil zeggen, als de reconstructie en interpretatie van moderne militaire inzet als de gedeelde historische ervaring, als een mondiaal fenomeen, van meerdere landen, coalitiepartners, militaire specialisaties of krijgsmachten. Ten tweede: als een 'niet-westerse' geschiedenis met rekenschap van voorheen gemarginaliseerde (lokale)

perspectieven, zoals die van lokale opposities en tegenstanders, de lokale bevolking en non-combattanten, en van burgerslachtoffers, of van lokale thema's als cultureel erfgoedverwoesting. Ten derde en ten slotte: als 'vergelijkende' geschiedenis, waarbij er met betrekking tot gebeurtenissen, ontwikkelingen en aanpak in multinationale interventies, en bij het bestuderen van moderne militaire inzet wordt gekeken naar overeenkomsten en verschillen, en discrepanties dan wel analoge trends, tussen en bij dezelfde coalitiepartners, bij militaire eenheden, bij civiele actoren en bij uitdagers of (gewapende) tegenstanders in onderlinge

Nederlandse militairen, gelegerd in Al Khidr, voeren een controle uit in de provincie Al Muthanna, 2004

FOTO MCD, JENS GRIJPSTRA

samenhang, samenwerking en/of interactie en competitie, zeker ook tussen en met andere missies in hetzelfde tijdvak.

Uiteindelijk moet onderzoek met een dergelijke vergelijkende en verbindende benadering grotere vragen kunnen beantwoorden over nut en noodzaak van contemporaine militaire interventies en moderne crisisbeheersing als mondiale fenomenen, in het licht van de doelstellingen van het vergroten van menselijke veiligheid en het bewerkstelligen van Sustainable Societies. Waren bijvoorbeeld de aanpak en uitvoering van die crisisbeheersing, en de filosofie erachter, effectief? Was dit instrument van collectieve veiligheid de inzet, kosten en offers daarom waard? Konden interne en externe oppositie en uitdagers adequaat worden verslagen? En was de militaire inzet, zoals uitgevoerd, überhaupt een adequate praktische oplossing voor grote moderne, wereldwijde veiligheidsvraagstukken zoals de entropie van staten?

Maar dat is voor de toekomst. Nu weer naar het hier en nu, en van de wereld naar Groningen. Deze universiteitsstad is van oudsher ook een vesting- en garnizoensstad, een militaire stad. In de duur van de tijd wordt de Groningse geschiedenis gekenmerkt door een gemengd academisch én militair karakter. Het verheugt mij zeer om hier aan deze universiteit, in samenwerking met de Faculteit der Letteren, de Nederlandse Defensie Academie, alsmede de Koninklijke Nederlandse Vereniging Ons Leger, een militair-wetenschappelijke traditie te kunnen toevoegen aan de rijke historie van stad en academie.

En dan tot slot terug van moderne maakbaarheid naar het gegeven van de historische overmacht waarmee dit verhaal begon. Door de mondiale coronapandemie heb ik deze oratie pas later kunnen uitspreken dan oorspronkelijk de bedoeling was. Hoewel met vertraging sta ik hier echter niet minder enthousiast dan toen ik aan het begin van mijn aanstelling in september 2019 aan deze opdracht begon. Enthousiast over deze taak, die zo goed aansluit bij mijn werk op het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Enthousiast over het thuiskomen aan de universiteit waar ik mijn academische opleiding genoot en waar ik promoveerde. En waar ik met deze leerstoel een significante bijdrage hoop te leveren aan het onderzoek naar en het onderwijs over de hiervoor geschetste onderwerpen die een belangrijke en misschien wel cruciale dynamiek betreffen als het gaat om internationale crisisbeheersing en de inzet van krijgsmachten ten behoeve van menselijke veiligheid. Juist in deze tijd van oorlog en grote internationale spanningen.

Ik heb gezegd. ■

De dialectiek
van interventie en
contra-interventie

EEN EIGENTLIJDE GESCHIEDENIS

Arthur ten Cate

Van deze oratie is een geannoteerde, uitgebreide versie verschenen als essay, onder dezelfde titel en met ISBN 9789070677527. Een gratis exemplaar is op te vragen via het e-mailadres: redactie.militaire.spectator@mindef.nl. De oplage is beperkt.

Waardering voor gewezen militairen

Lkol (b.d.) Jan Kroon

Nederland kent momenteel ruim 100.000 veteranen. Dat zijn (oud-)militairen die het koninkrijk gediend hebben in missies of oorlogen. Lange tijd was de veteranenzorg geregeld via een (veteranen)nota. Uiteindelijk is de veteranenzorg in 2010 zelfs geformaliseerd in een wet. In deze wet is vastgelegd hoe de Nederlandse overheid, in letter en geest, invulling moet geven aan de zorgplicht voor haar (gewezen) militairen die, in opdracht van regering en parlement, hun leven in de waagschaal hebben gesteld. Bij het tot stand komen van de veteranenwet heeft men in Nederland, neem ik aan, gekeken naar landen zoals de VS, Engeland en Canada, waar de status van en de zorg voor de veteraan al veel langer door de overheid waren geregeld. Het tot stand komen van de Nederlandse Veteranenwet is een goede zaak. Toch bevat de wet naar mijn mening één belangrijke weeffout.

Zelf heb ik een paar jaar voor de U.S. Army mogen werken als exchange officier. Deze ervaring heeft mij onder andere bewust gemaakt van de verschillen in waardering tussen het Amerikaanse en Nederlandse veteranenbeleid. De Nederlandse veteranenwet is, bij nadere betrachting, voor mij toch vooral de bekende Nederlandse polderoplossing. Ik weet dat het

doel van de Nederlandse veteranenwet zeker niet is om slechts een klein deel van de gewezen militairen erkenning te geven. De wet beoogt primair de zorgplicht te regelen voor militairen die tijdens uitzendingen fysiek en/of mentaal gewond raakten. En dat is prima. De veteranenwet komt boven op het sociaal stelsel dat wij in Nederland hebben. De VS bijvoorbeeld heeft dit sociale stelsel niet. Vandaar dat in dat land alle gewezen militairen afhankelijk zijn van de daar geldende veteranenwet. Maar een neveneffect is dat in Nederland gewezen militairen die volgens de wet geen veteraan zijn, er in waardering bekaaid vanaf komen. Ik licht dat verderop toe.

Hoe zit het trouwens elders met waardering? Veterans Day (11 november) is een jaarlijkse gedenkdag in de Verenigde Staten waarop men eer betoont aan 'iedereen' die gediend heeft in de strijdkrachten, met name de levende veteranen. Het is een nationale feestdag. In het Verenigd Koninkrijk betuigt men eind juni op Armed Forces Day steun aan 'alle' mannen en vrouwen die hebben gediend in de Britse strijdkrachten. Daarnaast herdenkt men daar in november op Remembrance Day de militaire oorlogs- en missieslachtoffers onder andere door het dragen van de klaproos. Ook in Canada wordt op Remembrance Day 'iedereen' geëerd die heeft

gediend tijdens militaire missies, in oorlogstijd maar ook in vreedstijd. In deze drie landen mag elke (gewezen) militair zich veteraan noemen.

Wat is hier nu zo anders aan de waardering voor veteranen in Nederland? Wij hebben toch ook onze veteranendag (de laatste zaterdag van juni)? Het verschil zit vooral in de woordjes 'iedereen' en 'alle'. Voor Nederland is een veteraan geen gewezen militair of oudgediende. In Nederland is een veteraan niet 'iedereen' of 'alle'. In Nederland is een veteraan een militair die op missie is geweest en nog in actieve dienst zit, de dienst heeft verlaten, of met pensioen is. Best vreemd overigens dat je in je actieve dienstperiode al een oudgediende kunt zijn, want dat is wat veteraan letterlijk betekent. Maar dat is geen onrecht, hoogstens bijzonder. Nederland kent dus negentienjarige veteranen (!) maar ook personen die in uniform veertig jaar lang de krijgsmacht gediend hebben, zonder dat ze zich veteraan mogen noemen. Deze laatste groep is dus niet welkom op veteranendag, in het veteranencafé, en kan geen aanspraak maken op veteranenvoorzieningen. Hoezo waardering?

Ik vind dat we daarmee de plank mis slaan. Als we het over defensie hebben moet het gaan over alle militairen van onze strijdkrachten. Deze militairen zorgen samen voor de drie hoofdtaken: het beschermen van ons eigen en bondgenootschappelijk grondgebied, het ondersteunen van de internationale rechtsorde en hulp bij rampen. En ja, soms komen daar oorlogen of missies aan te pas.

Nederland heeft denk ik met de beste bedoelingen een wet gecreëerd die gewezen militairen erkenning, zorg en ondersteuning biedt zowel tijdens hun actieve dienst als in de periode daarna. Waar we scheef gaan lopen is dat in de wet veel van de waardering en erkenning wordt gekoppeld aan de status van veteraan, niet aan de status van (gewezen) militair. Dat zou deze wet in mijn ogen wel moeten doen. Daar zit volgens mij dan ook de kern van het probleem. Waarom dit verschil in waardering tussen militairen die wel en die niet zijn uitgezonden? We zijn of waren allemaal militair en hebben ons

steentje bijgedragen aan vrede en veiligheid. Dit verschil is in mijn ogen principieel onjuist. Zeker, er zijn uitgezonden militairen die aan extreem geweld zijn blootgesteld, maar evenzoveel hebben een saaie, gevaarlose periode gehad tijdens hun inzet. Je komt dan bij het heilloze onderwerp welke veteranen het 'zwaarder' hebben gehad of 'echte' veteranen zijn. Ik geloof daar niet in. Alle gewezen militairen die hun plicht hebben vervuld verdienen hetzelfde respect en waardering voor hun werk als militair. Uitzgezonden of niet.

Voor mij zijn militairen die met pensioen gaan allemaal veteranen, het zijn allemaal oudgedienden. Geen onderscheid. Eenieder heeft op eigen wijze bijgedragen aan vrede en veiligheid. Dat er militairen zijn die in allerlei gradaties verschrikkelijke momenten hebben meegemaakt, is evident. Dat er voor deze militairen een vangnet bestaat, nee moet bestaan, is niet meer dan normaal. Maar maak geen onderscheid wie zich veteraan mag noemen.

Door expliciet onderscheid te maken tussen uitgezonden en niet uitgezonden militairen creëer je tweespalt. Op social media en andere platforms gaat het inmiddels niet meer over de (gewezen) militair, maar praktisch alleen nog maar over de veteraan. Veel (oud-)militairen horen daar niet bij, en voelen zich daarmee niet gewaardeerd. En dat voelt zuur.

De gemaakte keuzes zijn onrechtvaardig, misschien zelfs onrechtmatig. Een grote groep (gewezen) militairen wordt feitelijk gediscrimineerd. Zeker niet bedoeld, maar zo wordt het door velen wel gevoeld. Stof tot nadenken dus! Een wet of definitie kun je aanpassen. Wat is er mis mee om iedere oudgediende veteraan te noemen? Wat is er verkeerd aan het opheffen van het onderscheid?

De defensieleiding heeft het vaak over de onderlinge verbondenheid en kameraadschap als belangrijk onderdeel van ons militaire DNA. Onze mensen zijn de kracht van de krijgsmacht. Wij stellen het team boven ons zelf. Mooie woorden, maar die waardering vind ik niet terug in het wettelijke veteranenbeleid. Werk aan de winkel dus... ■

De zegen van papierwerk

Jaus Müller

Zakje open maken, beetje kokend water erbij, even wachten en het avondmaal 'beef stroganoff' staat klaar. Zo gebruiken Nederlandse militairen op oefening vaak hun maaltijd. Het leger zou het leger niet zijn als er niet fors wordt geklaagd over de kwaliteit van de zogeheten *Meals Ready to Eat*, afgekort met MRE's. Een veelgehoorde (harde) grap is dat de afkorting eigenlijk zou staan voor *Meals Refused by Ethiopians*.

Maar die grap hoor ik de laatste tijd opvallend weinig terugkomen. De oorzaak: Rusland. Sinds het begin van de inval van de Russische Federatie in Oekraïne doken meteen beelden op van de Russische versies van de kant-en-klaar-gevroesdroogde maaltijden. Ronduit ellende. Hongerige Russische soldaten beklagden zich openlijk in filmpjes op social media over de houdbaarheidsdatum van de voedselpakketten die hun ter beschikking waren gesteld. Houdbaarheidsdatum: 2013. Sindsdien lijkt de voedselverstrekking te velde ineens zo slecht nog niet. In het filmpje beklagde een van de Russische soldaten zich

over zijn beroerde situatie: 'Kijk wat ze doen', klaagde hij beteuterd. 'Ze sturen je naar buitenlands grondgebied voor niets en vervolgens geven ze je niet eens normaal te eten mee.'

Het blijft raar: al die jaren keken we toch een beetje bevreesd naar de groeiende militaire macht van Rusland. Het grote Rusland, dat op plek nummer vijf staat op de wereldranglijst van landen die het meeste geld uitgeven aan hun krijgsmacht (Rusland besteedde in 2021 bijna 66 miljard dollar aan zijn krijgsmacht, overigens net iets minder dan het Verenigd Koninkrijk, dat op plek vier staat). Hoe is het mogelijk dat een land dat zoveel geld uitgeeft aan militaire zaken, niet eens in staat lijkt om soldaten te voeden met iets anders dan bedorven voedsel?

Ik geloof niet dat de Russische logistiekofficieren zo dom zijn dat ze vergeten de houdbaarheidsdatum te checken voor vertrek naar het front. De problemen met de MRE's duiden eerder op hardnekkige corruptie dan op simpele stupiditeit. Ik stel mij zo voor hoe dat gaat daar: de logistiekofficier van een gevechtseenheid krijgt een budget mee waarmee hij de MRE's moet inkopen. Hij voorziet slechts een paar vrachtwagens van dozen met

- 1 Hwang Sok-Yong, *De schaduw van de wapens* (Arbeiderspers, 2009).
- 2 Transparency international, Defence & Security, Russia. Zie: <https://ti-defence.org/gdi/countries/russia>.
- 3 Transparency international, Defence & Security, Netherlands. Zie: <https://ti-defence.org/gdi/countries/netherlands>.

voedselpakketjes en steekt de rest van het geld in de hoognodige renovatie van de datsja. Op een dag komt een of andere generaal inspecteren of alles in orde is, de logistiekofficier wijst hem op die enkele vrachtwagen die hij wél heeft voorzien van nieuwe spullen, de generaal knikt tevreden, denkt dat alles klopt en rapporteert in de lijn omhoog dat alles *pico bello* in orde is. Als de eenheid daadwerkelijk wordt ingezet en de soldaten hongerig de oude, niet-ervangen rantsoenen openen, komt de voedsel fraude pas aan het licht. Zie hier het ontstaan van wat je een Potemkin-krijgsmacht kunt noemen, analoog aan de façades die de Russische minister Grigory Potemkin eind 18e eeuw op de Krim liet neerzetten om zijn voormalige geliefde tsarina Catherina de Grote te imponeren met indrukwekkende fake-huizen (wat overigens maar ten dele op waarheid berust).

Corruptie in krijgsmachten is iets van alle tijden. Hoe betonrot een krijgsmacht binnensluip, las ik een jaar of tien geleden in een meesterlijke oorlogsroman over de Vietnamoorlog: *De schaduw van de wapens* van de Zuid-Koreaanse oud-militair Hwang Sok-Yong.¹ In deze epische roman beschrijft de auteur hoe de Vietnamese havenstad Da Nang, gelegen in het logistieke achtergebied van de Amerikanen en de Zuid-Vietnamezen, stapje voor stapje het cynische toneel wordt van zwarthandelaren, prostituees en deserteurs. Hele en halve criminelen die allemaal een graantje proberen mee te pikken van de gigantische Amerikaanse oorlogsmachine in Vietnam. Niemand lijkt er bezig met vechten, vandaar de briljante titel van het boek: het draait volgens de auteur in een oorlog helemaal niet om wapens, maar over de donkere schaduw ervan. In havenstad Da Nang buigen militairen zich voornamelijk over de vraag hoe al die Amerikaanse goederen achterover kunnen worden gedrukt, nog voor ze de frontlijn bereiken.

Om meerdere redenen lijkt de Russische krijgsmacht eveneens vatbaar voor dergelijke praktijken. De niet al te soepel verlopen invasie in Georgië wees Rusland op ernstige tekortkomingen in zijn strijdkrachten. Eind 2008 lanceerde het land daarom een hooggespannen,

Waar ineens veel geld beschikbaar is, gaat het al snel mis

miljarden-kostend moderniseringsprogramma. Miljarden roebels werden in de defensie-industrie gepompt: waar ineens zoveel geld beschikbaar is, gaat het al snel mis. Ook de starre top-down benadering van de Russische krijgsmacht lijkt corruptie in de hand te werken. Kritische geluiden vanuit de onderkant van de organisatie worden in de kiem gesmoord. Nadruk op geheimhouding, het sluiten van alle kritische media en de afwezigheid van externe controle instanties in het inmiddels dictatoriale Rusland werken nepotisme in de hand. Al in 2020 schreef corruptie monitoringsorganisatie Transparency International: 'Russia's defence sector is at high risk of corruption, owing to extreme limited external oversight of the policies, budgets, activities and acquisitions of defence institutions.'²

Transparency International keek ook naar de Nederlandse situatie. We scoren opvallend goed: 'Institutional resilience to corruption is strong across the Netherlands' defence sector. Parliamentary oversight and auditing mechanisms are strong, financial management is largely transparent and corruption risk mitigation measures in personnel management are effective.'³ Misschien een opsteker voor al die officieren en ambtenaren die bij Defensie bedolven worden onder het papierwerk van auditdiensten, rekenkamers, controle commissies en verantwoordingsrapportages: ze dragen uiteindelijk wel bij aan best een betrouwbaar, corruptie-arm Defensieapparaat, waarbij in de meeste gevallen de *Meals Ready to Eat*, ook daadwerkelijk veilig en *ready* zijn om te nuttigen. ■

The Politics of Cybersecurity in the Middle East

Door James Shires
Londen (Hurst) 2021
312 blz.
ISBN 9781787384736
€ 41,-

Never waste a good crisis', zou Churchill hebben gezegd bij de onderhandelingen over de totstandkoming van de Verenigde Naties. Uit een groot kwaad – de Tweede Wereldoorlog – kan iets goeds voortkomen, sterker nog: het is te gebruiken om het eigen belang na te streven. Dit is ook de strekking van *The Politics of Cybersecurity in the Middle East*, een zeer lezenswaardig academisch werk van James Shires, universitair docent Cybersecurity Governance aan het Institute of Security and Global Affairs van de Universiteit Leiden.

Een staat kan meerdere instrumenten van macht toepassen om zijn doelen en belangen na te streven, te verdedigen of te promoten. Los van militaire of diplomatieke middelen kan de staat ook informatie of beeldvorming, bijvoorbeeld rondom een crisis, dusdanig vormen of manipuleren dat zijn acteren – zowel richting de eigen bevolking als richting andere staten – niet meer dan vanzelfsprekend lijkt. Shires noemt dit *moral manoeuvres*, een strategische actie om, onder het mom van een normatief 'juiste' actie, feitelijk een eigenbelang na te streven. Dit geldt niet alleen voor

staten, maar ook voor NGO's of grote 'tech'-bedrijven.

In zijn boek geeft Shires aan dat staten, bedrijven of andere belanghebbenden cyber-gerelateerde activiteiten – denk aan de Amerikaans-Israëlische Stuxnet-aanval in 2010 op de verrijkingscentrale in het Iraanse Natanz – *fram*en op een wijze die hun eigen interesses en agenda dient: vandaar de 'politics' van cybersecurity. Verschillende frames of paradigma's van cybersecurity dienen een ander doel: een cyber-gerelateerde actie wegzetten als een cybercrime roept een ander beeld, oplossingsrichting en juridische kaders op dan een cyberoorlog. De

keuze is niet belangeloos: ieder label 'attracts significant political and financial capital', aldus Shires (blz. 203).

Vier verschijningsvormen

Shires beschrijft vier verschijningsvormen van cybersecurity (blz. 9), gebaseerd op twee criteria (zie figuur 1). Is cybersecurity gericht tegen een andere staat of op de eigen staat; en gaat het bij cybersecurity om het inbreken op het ICT-systeem of om het beheren en beheersen van informatie? Het boek richt zich op cyberactiviteiten in het Midden-Oosten (met name Egypte en Golfstaten als Qatar, VAE en Saoedi-Arabië), vanwege de combinatie van meer of minder autoritaire regimes, in opkomende regionale digitale economieën, met mondiale financiële netwerken; het is daarmee een analytische lakmoesproef voor acties van landen als Rusland en China.

Cyberconflict is het eerste paradigma waar cybersecurity tegen wapent. De eerdergenoemde Stuxnet-aanval heeft als ongewenst neveneffect gehad dat Iran een militaire cybereenheid heeft ontwikkeld binnen de Revolutionaire Garde. Deze cybereenheid was

	Inbreuk	Informatie
Tussen staten	Cyber Conflict	Buitenlandse Inmenging
Binnen de staat	Mensenrechten	Informatie Controle

Figuur 1 Vier verschijningsvormen van cybersecurity

verantwoordelijk voor de Shamoonaanval op de Saoedische oliemaatschappij Aramco. Menig inlichtingen- en veiligheidsdienst in de Golfregio, Europa en de VS heeft deze aanval echter uitgebuit om het destructieve en onbetrouwbare karakter van Iran aan te tonen, om daarmee zelf aan politiek belang te winnen. Ook het (militair-)industriële complex (Raytheon, Dell, BAe) is debet geweest aan het schromelijk overdrijven van de effecten van Iraanse acties, om zo lucratieve contracten met Golfstaten te kunnen afsluiten.

Het tweede paradigma bevat twee enigszins tegenstrijdige moral manoeuvres gekoppeld aan mensenrechten en ‘targeted surveillance’. Mensenrechtenorganisaties geven aan dat het gebruik van *surveillance* softwareschendingen van mensenrechten oplevert. Daar staat tegenover dat softwarebedrijven (zoals de NSO Group, bekend van de Pegasus software) gerichte surveillance juist als een vorm van cybersecurity betitelen, omdat het een emanciperende werking zou hebben. Het waarborgen van veiligheid is niet langer een machts- en repressiemiddel van de staat, want met gerichte surveillance kan een burgercollectief of een organisatie als Bellingcat of CitizenLab ook de staat in de gaten houden. Zowel mensenrechtenorganisaties als softwarebedrijven gebruiken het mensenrechtenparadigma om meer aandacht en invloed te krijgen.

Informatiecontrole is de derde vorm van cybersecurity. Ging het vorige paradigma vooral over het gericht inbreken en/of meekijken in ICT-systemen, hier gaat het om de controle over digitale informatiestromen. De combinatie van regel-

geving van socialemediaplatforms en van de staten levert voor de burger echter een onwenselijke situatie op. Immers, socialemediaplatforms (bijvoorbeeld Facebook) stimuleren het delen van data, omdat persoonlijke data en surfgedrag rendabele handelswaar is. Staten daarentegen eigenen zich het recht toe om data op grote schaal te monitoren en te filteren op specifieke (strafbare of ideologisch ongewenste) content. Deze trends versterken elkaar en zijn ongunstig voor de burger, zeker als de staat geen kritiek of vrije meningsuiting duldt. Onder het mom van cybersecurity verschuift zo de regulering van informatie van socialemediaplatforms naar het controleren van de eigen burgers door de staat, zeker in meer autoritaire systemen.

Cybersecurity is niet alleen te gebruiken om je te wapenen tegen een interne dreiging – en dus het controleren van de eigen burgers. Cybersecurity behelst ook het beschermen tegen kwaadwillende invloed van buiten, ook door rivaliserende staten. Shires behandelt drie technieken van buitenlandse inmenging: het lekken van data, desinformatie, en controle over mediabedrijven. Lekken van data, zoals ook tijdens de Amerikaanse verkiezingen van 2016 (#DCLeaks), is niet direct aan te duiden als een ontwrichting van de nationale veiligheid. Dit is wel het geval als een staat informatie lekt over dissidenten, diaspora of de gezaghebbende media in andere staten.

De vraag is verder of desinformatie – ‘false, inaccurate or misleading information designed, presented and promoted to intentionally cause public harm or for profit’¹ – propaganda is en een discours over tegengestelde waarheden, of dat het deel uitmaakt van *information warfare* en daarmee een cybersecurityvraagstuk is. In zijn Cyber Security Assessment van 2019 volgt Nederland de laatste rationale.² Tot slot: in autoritaire systemen vallen mediabedrijven vaak onder toezicht van de staat. Al Jazeera (Qatar) is daardoor in Egypte en Saoedi-Arabië geboycot, uit vrees dat het een satelliet van buitenlandse staatsinvloed is; soortgelijke overwegingen gelden voor het Russische RT of Sputnik. Het toewijzen van uitzendrechten of overname van mediabedrijven is daarmee een veiligheidsvraagstuk en onderdeel van cybersecurity tegen ‘foreign interferences’.

‘People do use cybersecurity with different meanings in mind’.³ Dit geeft de kern van het boek van Shires goed weer. Hij maakt expliciet wat we impliciet wel weten: het betitelen van trend, thema of ontwikkeling als een cybersecurityvraagstuk is niet waardenvrij. Want zelfs als een actie gebracht wordt als een *normative action* in het algemeen belang, is het goed mogelijk dat deze moral manoeuvre eigenlijk een *strategic action* met een hoge mate van eigenbelang is. ■

Kol. dr. B.M.J. Pijpers, NLDA

- 1 European Commission, High Level Group on Fake News and Online Disinformation ‘A Multi-Dimensional Approach to Disinformation’ (2018).
- 2 Netherlands National Cyber Security Centre, ‘Cyber Security Assessment Netherlands – CSAN 2019’ (2019).
- 3 Shires, *The Politics of Cybersecurity in the Middle East*, 198-199. Shires parafraseert hier een van de geïnterviewden.

‘China’s werkelijke militaire macht’

‘**P**olitical power grows out of the barrel of a gun’, zei Mao Zedong aan het begin van de Chinese burgeroorlog in 1927. Cadet-vaandrigder Cavalerie J.M.J. Bosch haalde de quote aan in zijn analyse voor de *Militaire Spectator* over ‘China’s werkelijke militaire macht’.¹

Bosch schreef het artikel in 1970 en verschillende krijgsmachtdelen komen aan bod in de analyse. Het is duidelijk dat China er toen, een halve eeuw geleden, heel anders voor stond dan

nu. Zo bestonden de Noordzeevloot, Oostzeevloot en Zuidzeevloot waar Jeroen Franken in zijn recente artikel over de Pax Sinica² aan refereerde toen ook al, maar de Chinese marine was in 1970 ‘gezien de huidige sterkte, niet in staat het gevecht op open zee aan te gaan.’

Ook wat betreft airpower had China in 1970 nog een lange weg te gaan, ondanks ‘de indrukwekkende sterkte van de Chinese luchtmacht, zowel qua materieel als personeel’. Het was

Het Terracottaleger nabij Xi'an, China. J.M.J. Bosch probeerde in 1970 China's werkelijke militaire macht vast te stellen

FOTO JULIE LAURENT

¹ J.M.J. Bosch, ‘China’s werkelijke militaire macht’, in: *Militaire Spectator* 139 (1970) (8).
² Jeroen Franken, ‘De Pax Sinica en het Nederlandse veiligheidsbeleid’, in: *Militaire Spectator* 191 (2022) (5).

FOTO CHAIRMAN OF THE JOINT CHIEFS OF STAFF

Troepen van het Chinese Volksbevrijdingsleger oefenen een aanval

destijds de vraag of China zelf vliegtuigen kon produceren. Over andere capaciteiten was Bosch stellig: ‘zeker is, dat een operatie als “Big Lift” voor de Chinese luchtmacht niet uitvoerbaar is. Military Balance schatte dat max. 2 brigades in één vlucht door de lucht kunnen worden verplaatst.’

‘China als kernmogendheid’ komt ook aan de orde. Opvallend is de snelheid waarmee China zijn krijgsmacht en nucleaire capaciteiten ontwikkelde: ‘Mogelijk weet China ons nog met bepaalde resultaten te verrassen. Men moet niet vergeten dat de tijdsruimte tussen de

A- en H-bom in China slechts 2 jaar en 8 maanden bedroeg. Ter vergelijking: in de VS 7 jaar en 4 maanden; Rusland kostte het 3 jaar en 11 maanden en Engeland 4 jaar en 8 maanden.’

Jeroen Franken maakte duidelijk dat China geduldig is en ruim de tijd neemt om zijn strategische doelen te bereiken. Dat besef was in 1970 ook aanwezig: ‘Men heeft China wel eens een “slapende reus” genoemd. Ik geloof dat wij de activiteiten van slapende reuzen niet te vlug moeten onderschatten’, aldus cadet-vaandrig Bosch. ■

De website van de *Militaire Spectator* wordt momenteel vernieuwd en gaat binnenkort online. Speciale aandacht is besteed aan de toegankelijkheid van het digitale archief.

Schrijft u een gastcolumn in de *Militaire Spectator*?

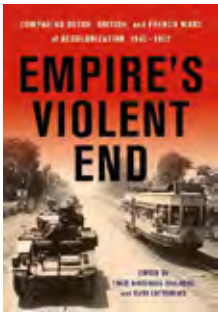
De redactie van de *Militaire Spectator* biedt lezers de mogelijkheid een gastcolumn te schrijven van maximaal duizend woorden. Het thema is vrij, maar moet passen in de formule van het tijdschrift. Een gastcolumn bevat een relevante boodschap voor de lezers, een gefundeerde eigen mening en juiste en verifieerbare feiten in een logisch opgebouwd betoog.

U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon) of aanbieden via de website. De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

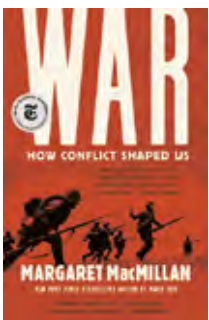
SIGNALERINGEN

Empire's Violent End

Comparing Dutch, British, and French Wars of Decolonization, 1945-1962
Door Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttikhuis (red.)
Ithaca (Cornell University Press) 2022
246 blz.
ISBN 9781501764165
€ 49,99

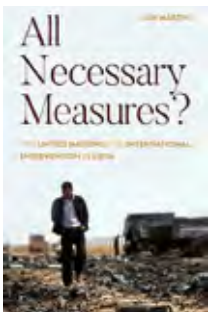
In *Empire's Violent End* is vergelijkend onderzoek gebundeld naar geweldsexcessen tijdens de dekolonisatieoorlogen in onder meer Indonesië, Algerije, Vietnam, Maleisië en Kenia. Eerdere comparatieve studies gingen niet in op wreedheden zoals marteling, verkrachting en executie. Het gaat de auteurs in *Empire's Violent End* niet om een 'rangschikking' van landen, maar om het vaststellen van overeenkomsten en verschillen in het dekolonisatiebeleid en de uitvoering daarvan. Brocades Zaalberg en Luttikhuis concluderen dat in alle bestudeerde casussen geïnstitutionaliseerde straffeloosheid naar voren komt. Dat leidde tot situaties waarin in de strijdkrachten van de koloniale machten het gebruik van extreem geweld voor kon komen.

War

How Conflict Shaped Us
Door Margaret MacMillan
New York (Penguin/Random House) 2021
336 blz.
ISBN 9780593132371
€ 19,-

Margaret MacMillan's *War. How Conflict Shaped Us* biedt een goede karakteristiek van het fenomeen oorlog en is daarmee vergelijkbaar met John Keegan's *Face of Battle* en Martin van Creveld's *Culture of War*. Vanaf de Klassieke Oudheid tot nu beschrijft zij het verschijnsel oorlog in thema's zoals oorzaken, de wijze van vechten, techniek en het internationaal recht. MacMillan kijkt vooral hoe maatschappij en oorlog zich tot elkaar verhouden en hoe het verschijnsel neerslaat in de cultuur en in opvattingen van burgers en politici. MacMillan neemt afstand van optimistische auteurs die lijken te geloven dat met vooruitgang oorlog uitgebannen kan worden.

All Necessary Measures?

The United Nations and International Intervention in Libya
Door Ian Martin
Londen (Hurst) 2022
224 blz.
ISBN 9781787385849
€ 35,-

De internationale interventie in Libië na de opstand van 2011 gold aanvankelijk als een geslaagde toepassing van de Responsibility to Protect-doctrine. Het optimisme dat er mogelijk ook democratische hervormingen mogelijk waren, verdween echter al snel. Opeenvolgende regeringen slaagden er niet in gewapende groepen het werk onmogelijk te maken. Chaos en geweld kregen de overhand, waarbij landen als Rusland en Turkije groepen militair gingen steunen. In *All Necessary Measures?* vraagt Ian Martin, die voor de VN in Libië werkte, zich af of een vreedzame politieke regeling überhaupt wel mogelijk was na de val van dictator Gaddafi en wat de post-conflict planning precies inhield.

Onoverwinnelijk

Veteranen over hun missie en de strijd daarna
Door Stephan de Vries
Amsterdam (Nieuw Amsterdam) 2022
240 blz.
ISBN 9789046829493
€ 21,99

'Wanneer militairen gewond raken, mentaal of fysiek, komt er iemand anders terug uit de oorlog.' Stephan de Vries zegt dat in de inleiding van zijn boek *Onoverwinnelijk*, waarin hij beschrijft hoe het leven van zeven veteranen een drastische wending nam. Hoewel een meerderheid van de Nederlanders een positief beeld heeft van veteranen, weet slechts een kleine minderheid wat het militaire werk inhoudt en welke problemen er na een missie kunnen spelen. De Vries tekende verhalen over tegenslagen op en laat zien hoe zijn hoofdrolspelers bleven knokken om onder het motto 'Invictus' (onoverwinnelijk) weer een plaats te vinden in het leven.

